

КРЕАТИВНИЙ ПРОСТІР

Журнал засновано 2020 року.

Журнал є електронним науковим виданням.

Міжнародний стандартний номер періодичного видання ISSN 2710-1177 (online)

Журнал індексується за показниками h-індекс (Google Scholar), i10-індекс (Google Scholar).

Наукові статті розміщуються в базі даних інформаційного ресурсу «Наукова періодика України», в пошуковій системі наукових публікацій «Google Scholar», на сайті засновника www.newroute.org.ua.

Засновник та видавець журналу: «Соціально-гуманітарна науково-творча майстерня «Новий курс» (рік заснування – 1989).

Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК№6392 від 07.09.2018.

Видавець зареєстрований у глобальному реєстрі видавців Global Register of Publishers.

Контакти: +380970440309, creatspace2020@gmail.com, info@newroute.org.ua

Вул. Манізера, 3, м. Харків, 61002, Україна.

Публікація у журналі вважається науковою працею, яка опублікована у вітчизняному електронному науковому періодичному виданні та підтверджує апробацію наукових досліджень автора. Журнал не входить до переліку фахових видань України.

Журнал є мультидисциплінарним науковим виданням.

Автори несуть відповідальність за зміст (авторство та самостійність досліджень), точність та достовірність викладеного матеріалу.

Редакція може не поділяти точку зору авторів.

Статті публікуються в рамках проведення міжнародної науково-практичної конференції «Креативна трансформація та модернізація сучасного суспільства», 27 січня 2021 р., м. Харків, Україна. Розміщення статті автора у журналі є підтвердженням участі автора у конференції.

Редакційна колегія:

Кучин Павло Захарович, заслужений артист України, СГ НТМ «Новий курс» (головний редактор)

Акіншина Ірина Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Гончаренко Тетяна Ігорівна, СГ НТМ «Новий курс» (відповідальний секретар)

Дубовик Наталія Анатоліївна, кандидат політичних наук, доцент, Державний університет телекомунікацій

Єрошенко Олена Віталіївна, кандидат мистецтвознавства, доцент, Харківська державна академія культури

Калініна Ольга Сергіївна, кандидат культурології, Харківська гуманітарно-педагогічна академія

Карпинський Борис Андрійович, доктор економічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка

Кислюк Любов Вікторівна, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, Луганський національний аграрний університет

Косуля Ірина Юріївна, кандидат соціологічних наук, доцент

Кучин Сергій Павлович, доктор економічних наук, професор, Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського

Сафонова Наталія Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Столярчук Ольга Святославівна, кандидат філософських наук, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Сторож Олена Василівна, кандидат психологічних наук, доцент, Рівненський державний гуманітарний університет

Рассомахіна Ольга Андріївна, кандидат юридичних наук, доцент, Європейський університет

Тополевський Віктор Юрійович, кандидат педагогічних наук, доцент, Харківська державна академія культури

Федоренко Микола Олександрович, кандидат філософських наук, доцент, Національна музична академія України імені П. І. Чайковського

Харченко Артем Вікторович, кандидат історичних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Шевчук Інна Володимирівна, кандидат наук з державного управління, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

УДК 009:3(082)

К79

Креативний простір: електрон. наук. журн. – № 1. – Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2021. – 103 с.

© СГ НТМ «Новий курс», 2021

© Автори, 2021

ЗМІСТ

Стор.

Розділ перший**Педагогіка, соціологія, філософія, психологія, соціальні комунікації**

<i>Тищенко Николай Андреевич</i> ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПЛАТФОРМЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ CANVAS	... 5
<i>Прядко Анастасія Олегівна</i> ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕСИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ВИХОВАТЕЛІВ	... 7
<i>Фрумкіна Арина Леонівна</i> ПОНЯТТЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	... 8
<i>Федорова Інна Валеріївна, Кошельник Катерина Вікторівн</i> ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ЕКОНОМІЧНОГО, СОЦІАЛЬНОГО І КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА	... 10
<i>Штефан Анна Костянтинівна</i> СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТІ	... 12
<i>Serheieva Oksana Oleksiivna</i> SPEAKING SKILLS DEVELOPMENT	... 14
<i>Сухомлінова Юлія Василівна</i> ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ СЛІСК-НАВЧАННЯ ЯК СПОСОБУ ПОДОЛАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРФІНГУ	... 16
<i>Матвеева Наталія Олексіївна</i> ЗАСАДНИЧІ ФУНКЦІЇ УЧИТЕЛЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ	... 17
<i>Ластовкін Владислав Анатолійович, Счастливцев Віктор Іванович</i> ДОМАШНЄ НАСИЛЛЯ У ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ COVID-19	... 19
<i>Данилишина Вікторія Іванівна</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА НА ЕТАПІ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	... 20
<i>Кравченко Ольга Василівна</i> КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ЖИТТЄВА НАВИЧКА	... 23
<i>Старікова Галина Геніївна</i> НОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ НЕЯВНОГО ЗНАННЯ	... 24
<i>Рифицкая Ирина Ивановна</i> МОТИВЫ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ	... 26
<i>Дяденчук Альона Федорівна</i> ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИКЛАДНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ НАВЧАННЯ В ЗАГАЛЬНОМУ КУРСІ ФІЗИКИ	... 27
<i>Вдовика Ірина Олександрівна, Порядченко Леся Анатоліївна</i> ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДРУГОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ	... 29
<i>Рябініна Марина Анатоліївна</i> ВПЛИВ МАНІПУЛЯТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ В ЖАНРАХ ІНТЕРНЕТУ НА ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ	... 31
<i>Процько Светлана Анатольевна</i> СОЦИАЛЬНАЯ РАБОТА КАК ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ	... 33

Розділ другий**Мистецтвознавство, культурологія, філологія, історія**

<i>Демченко Володимир Миколайович</i> ПОМИЛКИ В ЮРИДИЧНОМУ СУБСТИЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: НЕБЕЗПЕКА КОДИФІКАЦІЇ	... 35
<i>Сухомлінова Анастасія Сергіївна</i> ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ КОЛИСКОВИХ ПІСЕНЬ НАЦІОНАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ МЕЛІТОПОЛЬЩИНИ	... 37
<i>Сцяпанава Алена Францаўна</i> ПРЫЧЫНЫ І ЎМОВЫ РЕАЛІЗАЦЫІ КУЛЬТУРНА-АСВЕТНИЦКАЙ ПАЛІТЫКІ АСАДНІЦТВА НА ТЭРЫТОРЫІ ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ Ў ДВАДЦАТЫХ ГАДАХ ХХ СТАГОДДЗЯ	... 39
<i>Гіль Світлана Іванівна</i> МЕТОДИЧНА МОДЕЛЬ РОБОТИ З ТЕКСТАМИ УКРАЇНСЬКИХ КАЗОК В ІНОЗЕМНІЙ АУДИТОРІЇ	... 41
<i>Шарец Юлія Вікторівна</i> ЗАНЯТТЯ ПО РКИ КАК СПОСОБ КУЛЬТУРНОГО ВЗАМОДЕЙСТВИЯ	... 43
<i>Волкова Світлана Петрівна</i> ВІД УНІВЕРСИТЕТУ ДО ІНСТИТУТУ: РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ У 20-ТІ РОКИ 20 СТОЛІТТЯ НА ПРИКЛАДІ	... 44
<i>Кирпича Тамара Вододимирівна</i> ЛІТЕРАТУРНА КАЗКА ЯК ФОРМОТВОРЧИЙ ЕЛЕМЕНТ ФАНТАСТИКИ	... 48
<i>Сафонова Наталія Анатоліївна</i> ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНІМАЛІСТИЧНОЇ ПОВІСТІ ДЖЕКА ЛОНДОНА «ПОКЛИК ПРЕДКІВ»	... 50
<i>Буднік Вольга Аляксандраўна</i> КАНЦЭПТУАЛЬНАСЦЬ ЖАНОЧЫХ ВОБРАЗАЎ У РАМАНЕ І. ПТАШНІКАВА “АЛІМПІЯДА” І У. ЯВАРЫЎСКАГА “МАРЫЯ З ПАЛЫНОМУ КАНЦЫ СТАГОДДЗЯ”	... 52
<i>Бабуніч Юлія Ігорівна</i> ПИТАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ МОДЕРНІЗМУ-АВАНГАРДУ В СУЧАСНОМУ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВІ	... 55

Розділ третій**Спорт, фізична культура, рекреація, туризм**

<i>Кроніталь Галина Степанівна</i> ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА - ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ МУЗИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	... 57
<i>Хихлуха Дмитрій Александрович</i> ФИЗИЧЕСКАЯ АКТИВНОСТЬ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ	... 59
<i>Лисавич Елена Павловна</i> ИСПОЛЬЗОВАНИЕ «КАТА» НА ЗАНЯТИЯХ ПО ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ	... 60
<i>Чоботько Маргарита Анатоліївна, Чоботько Ігор Ігорович</i> ОБГРУНТУВАННЯ ТЕХНІКО ТАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ БОРЦІВ ДЗЮДО	... 62
<i>Зькун Жанна Антоновна</i> ДЫХАТЕЛЬНАЯ ГИМНАСТИКА СТРЕЛЬНИКОВОЙ КАК ОДИН ИЗ ПРИОРИТЕТНЫХ МЕТОДОВ РЕАБИЛИТАЦИИ СЕРДЕЧНО СОСУДИСТОЙ СИСТЕМЫ	... 63
<i>Хихлуха Дмитрій Александрович</i> ОТВЕТНАЯ РЕАКЦИЯ СКЕЛЕТНЫХ МЫШЦ НА ТРЕНИРОВОЧНУЮ И СОРЕВНОВАТЕЛЬНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЮНЫХ ГРЕБЦОВ НА БАЙДАРКАХ	... 65
<i>Криворучко Ілля Валерійович</i> ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	... 67
<i>Коноваленко Оксана Константиновна, Брагин Ярослав Юрьевич</i> ОСНОВНОЙ МЕТОД ДОЗИРОВАНИЯ ТРЕНИРОВОЧНОЙ ДВИГАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	... 68

<i>Лисавич Елена Павловна</i> АНАЛИЗ ИЗМЕНЕНИЯ ПОКАЗАТЕЛЕЙ КИНЕМАТИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК У ЮНЫХ ПЛОВЦОВ НА ДИСТАНЦИИ 200 МЕТРОВ КРОЛЬ НА ГРУДИ	... 69
<i>Согоконь Олена Анатоліївна</i> ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД ПРИ ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	... 71

Розділ четвертий**Економіка, юриспруденція, політика, публічне адміністрування**

<i>Льків Наталія Володимирівна</i> ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА ПРАВНИКІВ ЯК УМОВА МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ	... 73
<i>Перетяцько Тетяна Миколаївна</i> ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «КАПІТАЛ»: СТАН ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ	... 74
<i>Березовська-Чміль Олена Борисівна</i> СУЧАСНІ СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ МАСИ ТА ЕЛІТИ	... 76
<i>Слинько Микола Юрійович</i> ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	... 77
<i>Korolchuk Lesya</i> TRANSFORMATION OF THE WORLD ECONOMIC SYSTEM IN ACCORDANCE WITH CURRENT TRENDS OF SOCIETY DEVELOPMENT	... 79
<i>Бедретдинова Марія Тимуровна</i> ІНСТРУМЕНТАРИЙ ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА СИСТЕМЫ ПРИНЯТИЯ ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫХ РЕШЕНИЙ О КЛАССИФИКАЦИИ ТОВАРОВ	... 81
<i>Волкова Ольга Викторовна</i> ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ДИСПРОПОРЦИИ НА РЫНКЕ ТРУДА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ	... 82
<i>Прокуда Ольга Юрьевна</i> К ВОПРОСУ О ПРАВОВОМ ПОЛОЖЕНИИ ЗАСТРАХОВАННОГО ЛИЦА В МОМЕНТ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА ТРЕБОВАНИЯ К СТРАХОВЩИКУ В ОТНОШЕНИЯХ ПО ДОБРОВОЛЬНОМУ МЕДИЦИНСКОМУ СТРАХОВАНИЮ	... 84
<i>Орлов Олексій Геннадійович</i> МОДЕЛЬ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК ОСНОВА ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ	... 86
<i>Белякова Оксана Володимирівна, Солоха Дмитро Володимирович, Челпан Вікторія Миколаївна</i> ВИЗНАЧЕННЯ ФАКТОРІВ ПОЖВAVЛЕННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТИХ ТОВАРІВ В УКРАЇНІ	... 89
<i>Гораль Надія Михайлівна</i> УРОКИ «М'ЯКОЇ СИЛИ» ВІД «COOLJAPAN»	... 91
<i>Матвеев Сергій Петрович</i> ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА В ПРОЦЕСІ ПЕРЕТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ВАЖЕЛІВ ГОСПОДАРСЬКОГО МЕХАНІЗМУ	... 93
<i>Бедретдинова Елена Николаевна</i> ТОЛЛИНГ КАК МЕТОД РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ	... 95
<i>Остроушко Артем</i> ВПЛИВ COVID-19 НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ ТА ПОШУК ШЛЯХІВ УСУНЕННЯ НАСЛІДКІВ КАРАНТИННИХ ЗАХОДІВ	... 97
<i>Волкова Ольга Викторовна, Фаталиева Елизавета Васильевна</i> СИСТЕМА ФИНАНСОВЫХ МЕТОДОВ И ИНСТРУМЕНТОВ, ХАРАКТЕРИЗУЮЩИХ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ	... 99
<i>Кучин Сергій Павлович</i> УДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ СФЕРИ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ	... 100

Розділ перший*Педагогіка, соціологія, філософія, психологія, соціальні комунікації***Тищенко Николай Андреевич***Национальный технический университет Украины
«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»***ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
ПЛАТФОРМЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ CANVAS**

В статье рассмотрены наиболее используемые платформы дистанционного обучения. Проведен анализ работы системы дистанционного обучения Canvas. Представлены рекомендации по внедрению платформы дистанционного обучения Canvas на основе результатов исследования преимуществ и недостатков её работы. Ключевые слова: дистанционное обучение, Canvas, модуль, платформа дистанционного обучения, смешанный режим обучения.

Реализация стратегии государства внедрить элементы дистанционного образования в классическую методику преподавания иностранных языков предполагает использование платформ дистанционного обучения. В наши дни мы можем наблюдать значительный прирост использования такого рода инструментов современного преподавателя, поскольку именно таким образом можно организовать материал в логической последовательности, провести опрос обучаемых и вести контроль результатов их работы.

Согласно результатам исследования, проведённого нами ранее и представленного в прошлых публикациях, мы можем констатировать, что наиболее распространёнными платформами дистанционного обучения сегодня являются следующие:

- G-Suite for Education;
- MOODLE;
- Microsoft Teams;
- Edmodo;
- Canvas;
- Kiddom.

Все выше перечисленные платформы выполняют одну и ту же функцию – они упорядочивают материал, созданный преподавателем, и позволяют сделать его интерактивным и доступным для учеников в дистанционном режиме. Сейчас, во время пандемии COVID-19, это наиболее актуально, поскольку позволяет предоставлять образовательный материал в понятной форме и в режиме онлайн. Внедрение платформ дистанционного обучения в сферу образования создаёт актуальность изучения этой темы более детально, обозначая все преимущества и недостатки такого подхода для реализации дистанционного режима обучения.

Во всемирной сети интернет можно найти массу научных публикаций о платформах дистанционного обучения MOODLE, чуть меньше о G-Suite for Education, но крайне редко встречаются статьи о такой платформе как Canvas, и это не смотря на то, что она уже достаточно длительный период используется преподавателями школ, училищ и университетов всего мира. Основными преимуществами использования платформы дистанционного обучения Canvas являются:

- отсутствие платы за использование для образовательной сферы;
- надёжность;
- интеграция с другими современными средствами дистанционного образования;
- техническая поддержка со стороны разработчиков и других преподавателей;
- возможность проведения тестирования знаний обучаемых;
- интеграция с пакетом офисного программного обеспечения (Microsoft Word, Microsoft PowerPoint и т. д.);
- интуитивно понятный интерфейс, схожий с интерфейсом современных социальных сетей.

Преимуществ использования платформы дистанционного обучения Canvas огромное множество и некоторые функции этой платформы реализованы намного удобнее, чем даже у её коммерческих аналогов.

Говоря о структуре платформы дистанционного обучения Canvas, следует упомянуть о модульной структуре разметки материала. Эта платформа содержит такие модули, как:

- модуль учётной записи и настроек для преподавателя;
- модуль создания и редактирования курсов;
- модуль оповещения преподавателя и обучаемых;
- модуль обратной связи.

Для создания курса, преподавателю нужно бесплатно зарегистрироваться на платформе Canvas и пройти валидацию. Сразу после этого он сможет создать курс, следуя виртуальным подсказкам или используя базу знаний специализированного форума для преподавателей, использующих эту платформу. В новом созданном курсе преподаватель имеет возможность разбить материал по темам и задавать время публикации этого учебного материала – сразу или отложив до определённой даты. Следует отметить, что каждое меню создания курса, модуля, темы, теста или задания имеют встроенный HTML редактор, что позволяет расставить нужные акценты и сконцентрировать внимание учащихся на определённой важной информации. В каждый модуль или тему преподаватель может интегрировать тест, который можно использовать для проведения оценки результатов работы обучаемых. Система тестирования содержит более 15 разных типов вопросов и способна интегрировать в тест записанные преподавателем видео файлы, добавлять ссылки с внешних видео платформ (например, YouTube), добавлять текстовые файлы и презентации. Проводя сопоставительный анализ организации тестирования на платформах дистанционного обучения G-Suite for Education и Canvas, мы можем констатировать, что процесс создания и проведения тестирования реализован в лучшей степени именно на платформе Canvas. Огромным преимуществом для преподавателя на подготовительном этапе к проведению тестирования является наличие базы тестов, созданных другими преподавателями всего мира. Таким образом, преподаватель может не только создать собственный тест по определённой теме, но и позаимствовать уже готовые материалы своих коллег, что существенно экономит время, отведённое на поиск и структурирование необходимого материала.

Следующим немаловажным преимуществом использования платформы дистанционного обучения Canvas является модуль обратной связи, где преподаватель может комментировать работы студентов, отвечать на вопросы с помощью специального форума и быть на связи с родителями, которым доступна программа обучения и журнал успеваемости учеников.

Оповещение о важных датах, таких как тесты, онлайн встречи по расписанию и другие мероприятия реализовано с помощью интеграции Google Calendar, где преподаватель может указывать не только время мероприятия, но и домашнее задание или краткий план события.

Видео связь, которая так необходима для проведения практических занятий в дистанционном режиме, реализована с помощью надстройки BBB. Такую же надстройку в своей работе использует и платформа дистанционного обучения MOODLE. Но в случае, если такой режим работы не подходит по каким-то причинам, есть возможность проводить онлайн занятия с помощью интегрированных инструментов Microsoft Teams или Google Meet. Такая возможность добавляет гибкости, как на этапе планирования, так и реализации практического занятия.

Подводя итоги анализа перечисленных выше платформ дистанционного обучения, следует отметить огромные преимущества, предлагаемые платформой дистанционного обучения Canvas. По нашему мнению, эту платформу можно взять за основу для проведения практических занятий в дистанционном режиме во всех образовательных учреждениях нашей страны, поскольку нет необходимости платить за её использование, инструментарий, необходимый преподавателю для подготовки и проведения занятия, способен помочь достигнуть все педагогические цели, которые преподаватель ставит во время планирования занятия, а кроссплатформенность системы и лёгкость изучения её принципов работы доставит исключительное удовольствие во время её использования, а не заставит тратить массу времени и сил, как это может быть в случае с MOODLE.

Источники

1. As, Thijs van (2017). "Bring the power of your apps into Gmail with Add-ons". G Suite Developers Blog. Google. Retrieved March 10, 2017.
2. Ben-Aroya, Dvir (2020). "How Google Workspace unlocked the market for subscription business software". The Next Web. Retrieved November 23, 2020.
3. Bohn, Dieter (2017). "Native Gmail add-ons are coming - but they'll be business focused to start". The Verge. Vox Media. Retrieved March 10, 2017.
4. Costello, Eamon (2018). "Opening up to open source: looking at how Moodle was adopted in higher education". Open Learning: The Journal of Open, Distance and E-Learning. 28 (3): 187-200.
5. Empson, Rip (2018). "Now 18M Users Strong, Edmodo Makes Its First Acquisition In Root-1 To Become The App Market For Education". TechCrunch.
6. Lardinois, Frederic (2016). "Google Brings Native MS Office Editing Features To Its iOS Productivity Apps, Launches Slides For iOS". TechCrunch. AOL. Retrieved December 10, 2016.
7. Moodle Research Conference (MRC2013). Sousse, Tunisia. pp. 84-93.
8. Morris, Barbara (2018). Victorian embroidery: an authoritative guide. Mineola, N.Y.: Dover Publications. p. 166.
9. Panchapakesan, Venkat (2016). "Pure and Proven Cloud: Gmail Availability in 2015". Official Google Cloud Blog. Google. Retrieved December 10, 2016.

Прядко Анастасія Олегівна

Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник: Сергеєнкова Оксана Павлівна, доктор психологічних наук, професор
Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕСИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ВИХОВАТЕЛІВ

У статті розглянуто актуальні проблеми процесуреконструкції дошкільної освіти, проаналізовано та узагальнено чинники впливу на стратегію формування професійних стереотипів у вихователів та їх вплив на розвиток особистості дитини дошкільного віку. Ключові слова: професійні стереотипи, вихователі, реформування дошкільної освіти, стереотипізація, особистісний розвиток педагога.

Серед актуальних проблем, притаманних глобалізаційним змінам в сучасному суспільстві, є наявність професійних стереотипів у вихователів та їх вплив на розвиток індивідуальності у дітей дошкільного віку. Процес модернізації освіти в сучасних умовах висуває якісно нові вимоги до дошкільної освіти, пов'язані з переходом закладів дошкільної освіти від режиму функціонування до режиму розвитку.

Одним із стратегічних завдань реформування освіти в Україні, згідно з національною доктриною розвитку освіти України, є забезпечення прискореного, випереджального, інноваційного розвитку освіти, а також створення умов для розвитку, самоствердження та самореалізації особистості протягом життя [4]. Шляхи виконання цього завдання передбачають психолого-педагогічне обґрунтування змісту і методів навчально-виховного процесу, спрямованого саме на розвиток індивідуальності кожної особистості дитини.

Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти України, увага педагога має спрямовуватися на головні лінії розвитку фізичного, психічного та морально-духовного здоров'я, особистісних цінностей як своєрідного внутрішнього стрижня, ціннісної етичної орієнтації з формування навичок практичного життя, емоційної сприйнятливості та сприяння розвитку індивідуальності дитини [1, с. 5].

Система дошкільної освіти минулого періоду була орієнтована лише на знання вікових особливостей дитини, що, в свою чергу, вплинуло на формування професійних стереотипів у вихователів.

Професійні задачі, які повинен виконувати сучасний педагог навпаки, ініціюють формування нових навичок та умінь, а також, відсутність шаблонного мислення.

Сучасне визначення поняття «стереотип» – це образи або уявлення, які статично зберігаються в свідомості та емоційно забарвлені упередженнями, тобто стійкою оцінкою. Укорінившись у свідомості, стереотипи однозначно перешкоджають творчому пізнанню та сприяють негативному ставленню до думок інших. Помилкові і застарілі стереотипи блокують мислення від сприйняття нових ідей, перешкоджають системному осмисленню професійної діяльності.

Вважаємо необхідним розглянути явище стереотипізації. У словнику є наступне тлумачення цього явища: «це сприйняття, класифікація та оцінка соціальних об'єктів (подій) шляхом поширення на них характеристик будь-якої соціальної групи на основі певних уявлень – соціальних стереотипів» [3, с. 40].

Професійні стереотипи в дошкільній освіті значно уповільнюють розвиток системи освіти, адже стереотипізація перешкоджає розвитку особистості, здобуття нових знань та творчого сприйняття світу. Однак саме стереотипи дають необхідну основу для рефлексивного процесу, завдяки якому вихователь виконує рутинні операції, не витрачаючи всіх зусиль на вирішення типових проблем.

Водночас, проблема стереотипу при взаємодії з дитиною є однією з ключових. Її дослідження дають змогу знайти бар'єри у спілкуванні вихователя з дитиною та виявити стереотипи вихователів дошкільних навчальних закладів. І головне – побудувати систему психологічної підтримки освітян. Це сприятиме особистісному зростанню вихователів та розвитку їх педагогічної компетентності.

Проблема стереотипів є однією з розроблених в сучасній психології та соціології. Починаючи з 20-х років 20-го століття не згасає інтерес до цього соціально-психологічного феномену, що відбивається у великій кількості публікацій (GW Allport, W. Lippman, В. С. Агеев, А. А. Бодалев, Я. Л. Коломінський, П. Н. Шіхирев, Н. Бібік, О. Локшина, О. Пометун, С. Сисоева та інші). Проблему стереотипів у дошкільників вивчали Б. Е. Робінсон, П. Скін, М. Г. Сорокова, К. Флейк-Хобсон, у школярів – С. М. Бондаренко, В. С. Ротенберг, у студентів – Е. В. Джавахішвілі, В. А. Сітаров, Т. С. Яценко [2, с. 181].

Стереотип як феномен має два різновиди. Перша група стереотипів представлена стереотипами поведінки, які зберігаються у свідомості у вигляді штампів свідомості та виступають в ролі канонів, вони представляють собою інваріанти діяльності, визначають комунікативну (і в тому числі - вербальну) поведінку в тій чи іншій комунікативній ситуації. Інакше кажучи, вони, диктуючи конкретні події, виконують прескриптивну функцію.

Другу групу стереотипів складають стереотипи-уявлення, що зберігаються у вигляді кліше свідомості і функціонують як еталони. Вони також пов'язані з мовною поведінкою, характеризуючи її і проявляючись в ній. Тобто, вони диктують не тільки саму поведінку, кількість набору асоціацій, і зумовлюють вираження мовної форми. Інакше кажучи, вони виконують предикативну функцію.

На підставі вивчених досліджень ми спробували визначити місце педагогічних стереотипів в системі загальних стереотипів. Умовно, при проектуванні стереотипів на діяльність педагогів впливають професійні та соціальні стереотипи. Педагогічні стереотипи формуються під впливом культурних, гендерних, вікових, етнічних, релігійних та інших стереотипів. Це пов'язано з тим, що педагог є одночасно не тільки представником конкретної культури, етносу, статі, а й має певний соціальний статус. Професійні та соціальні стереотипи в діяльності педагога працюють цілісно. Зокрема, при виникненні проблемної професійної ситуації, на наш погляд, спочатку починають працювати професійні стереотипи – когнітивні, дидактичні, комунікативні, поведінкові, потім «працюють» соціальні, звичайні та життєві стереотипи.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми педагогічних стереотипів дозволяє зробити висновок про те, що в діяльності педагога вони можуть виконувати як позитивні, так і негативні функції.

Позитивні функції професійних стереотипів вихователів зумовлюються тим, що вони допомагають педагогу швидко зорієнтуватися і побудувати свою діяльність в реальній навчально-виховній ситуації, створюють можливість зберігати в пам'яті узагальнені характеристики об'єктів педагогічної дійсності і актуалізувати їх у відповідних обставинах. Також, вони забезпечують визначеність, точність, однозначність реагування в складних ситуаціях і відносну успішність діяльності.

У той же час, професійні стереотипи виконують і негативні функції, які впливають на процес і результативність педагогічної діяльності. Негативні функції призводять до зниження якості освітнього процесу, обмежують творчу активність, стримують процес модернізації дошкільної освіти, обумовлюють трафаретність, спрощеність поглядів на проблеми, що виникають, знижують гнучкість мислення, вміння поглянути на речі з іншої точки зору, перешкоджають розвитку надситуативного педагогічного мислення, при певних умовах призводять до професійної та особистісної деформацій.

Зі сказаного зрозуміло, що негативні і застарілі педагогічні стереотипи є гальмом не тільки професійно-особистісного розвитку педагога, але й розвитку системи дошкільної освіти. Все це наводить на думку про те, що необхідність вивчення професійних стереотипів вихователів і шляхів їх подолання є актуальною проблемою вікової та педагогічної психології.

Джерела

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богущ, дійсний член НАПН України, проф. д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богущ А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. – К.: Видавництво, 2012. – 26 с.
2. Давидова О.В. Особливості виникнення стереотипів у педагогічній діяльності та способи їх подолання / О. В. Давидова // Вісник післядипломної освіти: зб. наук. пр.; НАПН України, Ун-т менедж. освіти; редкол.: О. Л. Ануфрієва [та ін]; голов. ред. В. В. Олійник. – Київ: АТОПОЛ ГРУП, 2016. – Вип. 16(29). – С. 179-196.
3. Давидова О. В. Особливості педагогічних стереотипів у професійній діяльності вчителя. Результати контент-аналізу [Текст] / О. В. Давидова // Значимість психології в сучасному суспільстві: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 16-17 червня 2017 р.). - Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 12-16.
4. Давидова О.В. // Психолого-педагогічні та політичні проблеми у трансформаційних процесах українського суспільства: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. – Кременчук: КрНУ, 2016. – С. 17-19.
5. Указ президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» від 03.05.2002-2002 р., № 16, стор. 11, стаття 860, код акта 22250/2002.

Фрумкіна Арина Леонівна

Кандидат філологічних наук, доцент

Національний університет «Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано різні трактування таких понять: «готовність як форма будь-якої діяльності», у тому числі й професійної, що означає сукупність компетентнісних характеристик фахівця, які повинні забезпечувати його самореалізацію у професійній діяльності; «готовність як форма професійно-педагогічної діяльності», що означає сукупність предметних і педагогічних знань майбутнього вчителя, навичок та досвіду їх практичного застосування, а також мотиви, професійну самосвідомість та педагогічну компетентність та її компоненти як: мотиваційний, орієнтаційний, оціночний, конструктивний, організаційний та комунікативний; «готовність як форма професійно-педагогічної діяльності вчителів початкових класів», що означає сукупність предметних і педагогічних знань майбутнього вчителя початкових класів, навичок та досвіду їх практичного застосування під час навчання учнів молодших класів. Ключові слова: готовність, психолого-педагогічна діяльність, професійні компетенції, вчителі початкових класів, галузь мистецької освіти.

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року закріпила положення про те, що підготовка педагогічних працівників є центральним завданням модернізації освіти, провідним принципом державної освітньої політики, а розроблення нових підходів до професійно педагогічної освіти повинно здійснюватися в руслі загальних тенденцій перетворень вищої освіти України. Проблема професійного розвитку вчителя початкових класів також не може стояти осторонь, особливо зараз, коли розбудовується нова українська школа, а головною метою навчання визначається підготовка фахівців з новим типом мислення, здатних забезпечити різнобічний розвиток учня як особистості і найвищої цінності суспільства. Тому саме професійна готовність майбутнього вчителя початкових класів до їх професійної діяльності і є важливою передумовою для досягнення досконалості в подальшій педагогічній діяльності.

Поняття «готовності» як виду будь-якої діяльності визначалося ще в 60-ті роки минулого століття в той період, коли почала активно досліджуватися проблема діяльнісного підходу в становленні особистості і колективу. Тому готовність представляла собою «придатність чи непридатність до виконання певної роботи, наявність чи ненаявність в неї (людини) здібностей необхідних до виконання такої роботи [2; 1]. Однак із вищенаведеного визначення залишається незрозумілим, як саме виникає готовність до виконання будь-якої діяльності. Пізніше відповідь на це питання ми знаходимо в дослідженнях О. Михайлової, яка стверджує, що готовність виникає «внаслідок досвіду людини, який ґрунтується на формуванні позитивного ставлення до діяльності, усвідомлені мотивів і потреб до неї, об'єктивації її предмета і способів взаємодії з ним» [3, с. 191].

Подальша деталізація поняття «готовність» до будь-якого виду діяльності людини полягала в дослідженні її психологічного аспекту, який повинен був проявлятися в емоційно-позитивному вираженні під час виконання тих чи інших робіт. Саме такий психічний стан спонукав людину до творчого вдосконалення вмінь своєї діяльності на основі самостійного надбання відповідних знань. Таке трактування готовності описує психологічний процес діяльності як його результат, але не акцентує на умовах його виникнення. Саме ця причина зародження готовності викладена у відомій теорії установки Д. Узнадзе. Вчений доводить, що без формування внутрішніх мотивів у будь-якої діяльності сама діяльність програмується як неефективна. Тому що у людини не буде потреби в її здійсненні, а звідси і не виникне ситуація щодо бажання її виконання.

Поняття «готовності як виду професійно-педагогічної діяльності» трактувалося як складне соціально-педагогічне явище, що реалізується в єдності особистісних індивідуально-психологічних якостей людини і системи професійно-педагогічних знань, умінь, навичок. Професійна усталеність вчителя є синтезом властивостей та якостей його особистості, який дає можливість упевнено, самостійно, без емоційного напруження виконувати свою професійну діяльність у різних, часто непередбачених умовах із мінімальними помилками впродовж тривалого часу. В педагогічному аспекті саме вона має найбільше значення, оскільки «ґрунтується на досвіді, легко актуалізується; не потребує постійно нового формування у зв'язку з непередбаченою педагогічною ситуацією; динамічна, піддається розвитку і може досягти більш високих рівнів за певних педагогічних умов. Володіючи стійкою готовністю, можливо досягти стабільних результатів у педагогічній діяльності».

І. Подласий готовність вчителя до педагогічної діяльності визначав через «професійний потенціал педагога» і «педагогічний професійний потенціал».

Не менш важливою умовою досягнення стабільних результатів педагогічної готовності є сукупність сформованих у майбутнього вчителя мотивів, його професійної діяльності; бо саме вони забезпечують якість як предметних знань, умінь та навичок, так і певний досвід їх застосування у різних обставинах навчального процесу. Натомість, як відомо, головна вимога до будь-якого навчального процесу є його висока результативність.

З названих визначень професійно-педагогічної готовності впливають її компоненти: (1) конструктивна діяльність вчителя; (2) організаційна діяльність вчителя; (3) комунікативна діяльність вчителя.

Більш детальна система компонентів підготовки до професійної педагогічної діяльності представлена в дослідженнях М. Д'яченко і Л. Кандибовіч. Вони виокремили такі компоненти: мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий, оцінний. Зазначені вище компоненти дали підставу авторам визначити «готовність» як особливий психічний стан, якісне новоутворення у структурі особистості майбутнього спеціаліста на певному рівні його розвитку, що проявляється у його активності до підготовки та реалізації процесу навчання [2]. Інша група вчених виокремлюють такі компоненти готовності до педагогічної діяльності, як: професійна самосвідомість, ставлення до діяльності, мотиви, знання про предмет та структуру особистості учня, педагогічні уміння, професійно значущі якості особистості, до яких належать: професійна компетентність, рефлексивна природа керування навчально-виховним процесом; емпатія, емоційна стабільність, домінантність, експресивність.

Отже, готовність до педагогічної діяльності – це структурне явище, компонентне наповнення якого є досить інваріантним. Маючи за предмет дослідження готовність як вид професійно-педагогічної діяльності вчителів початкових класів, розглянемо цей феномен більш докладно з урахуванням додаткової спеціалізації вчителів початкових класів, якою в нашій роботі виступає образотворче мистецтво.

У ході проведеного дослідження ми дійшли таких висновків. Готовність до професійної діяльності – це сукупність компетентнісних характеристик спеціаліста, що повинні забезпечити його самореалізацію в професійній діяльності. Готовність до педагогічної діяльності – це сукупність сформованих у майбутнього вчителя предметних та педагогічних знань, умінь і навичок і досвід застосування їх на практиці, а також мотивів, професійної самосвідомості і педагогічної компетентності. Готовність як вид професійно-педагогічної діяльності вчителів початкових класів до навчання молодших школярів мистецької освіти – це здатність взаємопов'язаного формування у майбутніх вчителів початкових класів: а) психолого-педагогічних компетенцій з урахуванням загальнопедагогічних знань і вмінь і специфічних знань і вмінь щодо кожного предмета; б) художньо-образотворчою компетенцією з урахуванням знань різних видів образотворчої діяльності, умінь візуально-графічного зображення дійсності, розвитку власного художньо-творчого потенціалу; здатності самостійно вирішувати завдання, пов'язані з художнім сприйняттям та інтерпретацією творів мистецтва; в) предметно-методичною компетенцією з урахуванням методичних знань і вмінь з навчання образотворчому мистецтву.

Джерела

1. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологические проблемы готовности к деятельности. Минск: Изд-во БГУ. 1972. 176 с.
2. Левитов Н. Д. О психических состояниях человека. М.: Просвещение, 1964. 343 с.
3. Михайлова О. Э. Общая методика обучения иностранным языкам на специальных факультетах педагогических институтов. М, 1975. 218 с.
4. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник / З.Н. Курлянд та ін.; за заг. ред. З. Н. Курлянд. К.: Знання, 2007. 495 с.
5. Подласый И. П. Педагогика: Новый курс: учеб. для студ. высш. учеб. заведений. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. 576 с.
6. Узнадзе Д. Н. Психология установки. СПб.: Питер, 2001. 416 с.
7. Фрумкіна А. Сутність поняття «готовність майбутніх вчителів до інтегрованого навчання молодших школярів предметної та іншомовної мовленнєвої діяльності». «Інноваційна педагогіка». Херсон, Видавничий дім «Гельветика», 2019. Випуск 16, Т2. С.74–78. Режим доступу: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/16/part_2/16-2_2019.pdf DOI <http://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-16-2-15>

Федорова Інна Валеріївна

Одеський державний аграрний університет

Кошельник Катерина Вікторівна

Одеський державний аграрний університет

Науковий керівник: Федорова Інна Валеріївна

Одеський державний аграрний університет

ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ЕКОНОМІЧНОГО, СОЦІАЛЬНОГО І КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА

У статті проаналізовано соціокультурну діяльність людини в житті соціуму та її впливу на нього, виділено соціокультурні елементи, що впливають на різні аспекти людського життя. Розглядається сім'я як важливий носій культури та її складових. Ключові слова: соціокультурна діяльність, соціум, економічна діяльність, сім'я, громадянська позиція.

Зміна соціальної та економічної ситуації на сучасному етапі розвитку українського суспільства та властивої йому культури зумовлює потребу формування соціально активної особистості, яка володіє цілісним світоглядом, адаптивними здібностями, що забезпечує продуктивність її соціокультурної діяльності.

Актуальність теми обумовлена необхідністю пошуків шляхів оптимального вирішення проблем розвитку соціокультурної діяльності в цілому і окремих її галузей як засобу не тільки виходу із кризи, але й нарощування прискореного розвитку в умовах трансформації українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій щодо значення соціокультурної діяльності людини в житті соціуму представлено в наукових доробках А. Здравомислова, А. Ахієзера, А. Гусейнова, В. Розина, В. Тугаринова.

Виклад основного матеріалу. Соціокультурна діяльність людини – це залучення людини до культури та активного її включення в цей процес, який здійснюється суспільством та його соціальними інститутами. У своєму структурному вимірі об'єктивний феномен соціокультурного складається з сукупності явищ: різноманітних форм соціокультурної діяльності людини; суб'єктів соціокультурної діяльності – соціалізованих та інкультурованих індивідів, соціокультурних груп, соціокультурних інститутів; індивідуальних та групових потреб в продуктах соціокультурної діяльності; продуктів соціокультурної діяльності; чисельних форм та видів відображення процесів соціокультурної діяльності; соціокультурних інститутів, що історично

утворилися як складові керованих та не керованих, офіційно підтримуваних державою та не підтримуваних технологій соціокультурної діяльності; розмаїтих відносин, структурних та функціональних зв'язків між суб'єктами соціокультурної діяльності, її продуктами, соціокультурними інститутами.

Універсальні функції поняття соціокультурного утворилися як результат інтеграції в його зміст двох різних за походженням систем уявлень: «уявлення про соціальне» і «уявлення про культурне». Соціальне – основний атрибут соціуму (людської спільноти). Культурне, навпаки, є основним атрибутом культури (штучно утвореної людством сукупності артефактів) [1].

Культурне як властивість сукупності штучно утворених речей, відносин, інститутів, ментальних образів, норм тощо своїми виявами має дещо інші впливи на людство: утворення штучного середовища людської життєдіяльності, «надбудови» над природою; утворення знарядь праці, техніки та технологій людської діяльності; олюднення («сапієнтизація», «гомінізація») людства, формування багаторівневої біосоціокультурної сутності людини; розвиток та задоволення потреб соціуму в штучних матеріальних і духовних продуктах; розвиток та задоволення потреб соціуму в пізнанні, утворенні орієнтуючої, ціннісно-нормативної, праксеолого-регулюючої картини світу; поглиблення та задоволення потреб соціуму в накопиченні, збереженні, розповсюдженні, наслідуванні знань, технік, технологій продуктивної матеріальної та ментальної (духовної) діяльності, навчанні, освіті та просвіті тощо; інкультурація та аккультурація нових генерацій соціуму, мігрантів тощо; розвиток та задоволення потреби людства та особи в свободі, самовиявленні, саморозвитку, самореалізації тощо; розвиток та задоволення соціальної та індивідуальної потреби в творчості; поглиблення та задоволення потреби соціальних груп та індивідумів в ігрової, розважальної, дозвілєвої діяльності [1].

Соціальне як властивість людської спільноти має власні прояви: об'єднаність у громаду (етнос, плем'я, націю, професійну групу, родину, сім'ю, конфесійну, дозвілєву групу тощо); перетворення зоологічної (тваринної, архантропоїдної) соціальності на людську соціальність, формування дворівневої біо-соціальної сутності людини; організованість (спрямованість на групове задоволення спільних потреб); керованість (наявність біо-антропологічного домінанта, соціального лідера, політичного вождя, ідеологічного пропагувача тощо); ієрархічність (внутрішня структурованість спільноти за рівнем владних функцій); урегульованість (наявність біофізіологічних, комунікаційних, практико-діяльнісних, моральних, правових тощо регуляторів спільної життєдіяльності); соціалізація членів спільноти (забезпечення елементарної адаптованості до вимог спільної життєдіяльності з виконанням загальних регуляторів); виконання соціально-педагогічної (формуючої по відношенню до нових генерацій соціуму, виховної, освітньої) функції, забезпечення високого рівню інтегрованості в суспільство, розвиток творчих типів особистості тощо; у деяких спільнот – виконання генеративної (підтримуючої демографічну чисельність соціуму) функції; структурованість часу життєдіяльності соціуму та соціального індивіда, розподіл часу праці та відпочинку; наявність вільного часу, періодів пошуково-орієнтуючої, соціально-самоорганізаційної, ігрової, дозвілєвої, розважальної діяльності тощо [1].

У кожній із сфер суспільного виробництва людина має можливість для самореалізації через упровадження власної інноваційної культури. Надзвичайно важливою є реалізація інноваційної культури в соціокультурній сфері життєдіяльності особистості, тобто в таких сферах самореалізації, як сім'я, побут, громадська діяльність, народна творчість тощо. Важливо, що соціокультурний простір особистості надає їй майже безмежне середовище творчо-креативної самореалізації [2]. Людина здійснює свою інноваційну соціокультурну діяльність не ізольовано від соціуму, тому це безпосередньо впливає як на всі сфери життя та діяльності як окремої групи людей, так і держави в цілому. Галузі світової економіки, що мають високу додану вартість, почали зміщуватися з економіки знань та інформації в бік інноваційних технологій та креативних ідей (креативної економіки). Креативні інновації по створенню нових видів продуктів та послуг стають новою силою для економічного зростання. Розробка і експорт в сфері культурного контенту мають наступні переваги для розвитку національної економіки: створення об'єктів з високою доданою вартістю за рахунок використання культурного ресурсу; сприяння формуванню спеціалізованих ринків в межах України та створенню нових робочих місць; створення умов для збільшення пізнаваності національних брендів; розвиток туристичного бізнесу [3]. Сфера побуту, до якої людина пристосовується, починаючи з дитинства, створює для неї гармонійне середовище звичних смислів і об'єктів, що поєднує в собі духовні орієнтири і матеріальні цінності. В такому середовищі в найбезпосередніший спосіб може проявлятися інноваційна культура особистості, спрямована на креативне перетворення і вдосконалення простору безпосередньої життєтворчості індивіда, колективу, громади. Ускладнення сучасного побуту, а також насичення його інформаційними гаджетами і системами призводить до того, що людина отримує величезні можливості його трансформації і підлаштування під власні індивідуальні вимоги, потреби і естетичні смаки. Так і можливості вимагають від людини реалізації своєї інноваційної культури та

креативного мислення буквально на кожному етапі власного особистого життя, у зв'язку з чим інновації стають безпосереднім елементом особистісної життєвості.

Сім'я створює первинне смислове, ціннісне, предметно-речове, традиційно-культурне середовище, як складне соціокультурне явище, виступає важливим носієм культури та її складових. Інноваційна культура особистості в сімейній атмосфері проявляється кожної миті: у стосунках з рідними, у вирішенні складних сімейних проблем, у виході з конфліктних ситуацій, у знаходженні компромісів завдяки формуванню спільних цінностей, смислових пріоритетів тощо [2]. Важливим виміром соціокультурної інноваційної активності особистості є відстоювання правовими і демократичними засобами власної громадянської позиції. Соціокультурна інноваційна активність особистості є основою розвитку демократичного суспільства, в якому не лише держава, але й кожна окрема громада, а також кожен громадянин піклується про власний і суспільний благоустрій. У зв'язку з цим, можливості реалізації інноваційної культури в громадському аспекті соціокультурної творчості є надзвичайно важливим аспектом протікання життєдіяльності сучасної особистості і суспільності. Окрім того, застосування інноваційної культури в громадській сфері соціального функціонування забезпечує інтегративну цілісність національного соціуму, адже саме новаторська, реформістська, спрямована на удосконалення основних форм суспільного гуртожитку енергія здатна об'єднати всіх ключових суб'єктів економічного, політичного, соціокультурного, місцево-громадського розвитку країни [2].

Висновок. Залучення людини до соціокультурної діяльності – це безперервний активний процес, який здійснюється суспільством та його соціальними інститутами протягом усього життя особистості. У кожній із сфер суспільного виробництва індивід має можливості для самореалізації через упровадження власної інноваційної культури. Надзвичайно важливою є реалізація інноваційної культури в соціокультурній сфері життєдіяльності особистості, тобто в таких сферах самореалізації, як сім'я, побут, громадська діяльність, народна творчість тощо.

Джерела

1. Щербина-Яковлева О.Ю. Поняття соціокультурної діяльності: філософські та культурологічні виміри. // Світогляд-Філософія-Релігія. Суми: СумДУ. 2017. Вип. 12. С. 71-78. Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/65820>
2. Старовойт О. Соціокультурна і духовна сфери реалізації інноваційної культури особистості. // Вісник Інституту розвитку дитини. Сер.: Філософія, педагогіка, психологія. 2014. Вип. 33. С. 46-55. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_33_9.
3. Нищук Є. Культура України – основа ціннісного та економічного фундаменту держави// Портал Децентралізація. 24.01.2017. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/4059>

Штефан Анна Костянтинівна
Запорізький національний університет

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТІ

Стаття присвячена соціальній роботі з дітьми з інвалідністю, адже проблема є досить значущою, завдяки професійним підготовленим кадрам дитина швидко адаптується до нового середовища, а саме інклюзивного класу, а згодом вона стане повністю соціалізованою людиною та не відчуватиме себе не такою як інші, однак соціальна робота у школі направлена не лише на дітей з інвалідністю та їх батьків, робота з іншими дітьми дозволяє виховати толерантність, що згодом відобразиться на рівні вихованості та культурі населення країни. Ключові слова: діти, дитина з інвалідністю, інклюзивна освіта, соціальна робота.

Українським законодавством передбачено одержання освіти кожною дитиною в загальноосвітніх закладах за місцем проживання. Всім дітям, незалежно від типу порушення, індивідуальних особливостей, мають бути створені умови для успішного навчання.

Сутністю інклюзивної освіти є навчання осіб з інвалідністю та їх адаптація до освітнього середовища, надання якісних освітніх послуг. Навчання таких дітей передбачає використання індивідуальних форм роботи. Напрямами інклюзивної освіти є допомога когнітивному, емоційному та соціальному розвитку кожного школяра. Аби він відчував себе непотворними, повноцінним учасником суспільного життя.

Створення реабілітаційних закладів зумовлює важливість вдосконалення умов надання освітніх послуг, розробки нових форм і методів соціальної роботи з дітьми з інвалідністю.

Запровадження в Україні інклюзивної освіти є закономірним процесом. Проте для успішної реалізації цієї ідеї на практиці актуально залишається проблема професійної підготовки та перепідготовки педагогів. Упровадження інклюзивної освіти в українських умовах потребує вирішення низки нагальних завдань економічного, духовного та гуманістичного характеру.

Інклюзія – це не тільки структурна зміна освітньої системи. Впровадження інклюзії – це глибинний культурний процес, пов'язаний зі зміною суспільної ментальності, що зумовлює його довгу тривалість у часі.

Кожна система має свої недоліки, інклюзивна освіта має їх, найбільші з них: гальмування навчально-освітнього процесу, коли педагоги приділяють більше часу особливим дітям, якщо ж немає можливості приділити час дитині, то вона губиться в колективі і нічому не вчиться; недостатньо персоналу, який буде займатися особливими дітьми; обурення батьків здорових дітей, які часто стають жертвами безпричинної агресії неадаптованих дітей; великий відрив у колективі дітей за знаннями і неможливість поєднати разом програми розвитку для здорових і особливих дітей; зняття відповідальності з батьків особливих дітей.

Виділимо основні проблеми осіб з особливими потребами під час навчання у навчальних закладах:

- важливо, щоб людина з вадами у розвитку не стала об'єктом глузування та приниження, а з іншого боку – об'єктом надмірного співчуття та гіперопіки;
- духовні проблеми, менталітет громадськості, стереотипи щодо людей з особливими потребами;
- забезпечення особливих потреб дітей у навчальних закладах. Для дітей з порушеннями зору мають бути книжки на спеціальних носіях.

Як вже відомо, інклюзивна освіта за основу має принцип забезпечення основного права людей на освіту.

Існуючі бар'єри на шляху якісної освіти в інклюзивній системі:

- «навішування» ярликів, діагнозів;
- брак професійних кадрів;
- доступність навчальних закладів;
- незнання батьків про права своїх дітей;
- фінансування.

Рекомендаціями для вирішення наведених проблем соціальної роботи з дитиною з особливими потребами є:

- впровадження моделі навчання, орієнтовану на особистість;
- дотримання принципів доступності, толерантності;
- забезпечення належного рівня умов середовища задля адаптації учнів;
- збільшення бюджету для фахівців, працюючих з дітьми з особливими освітніми потребами;
- збільшення фінансування навчальних закладів;
- співпраця з батьками;
- удосконалення законодавства.

Для ефективного охоплення дітей з порушеннями психофізичного розвитку навчанням, у тому числі дітей з інвалідністю, потрібно мати інформацію, банк даних таких дітей в регіоні.

Створення інформаційних депозитаріїв про дітей з особливими потребами передбачено законодавством про освіту та охорону дитинства. Депозитарій має містити інформацію про кількість дітей з порушеннями та щорічно оновлюватися. Раннє виявлення дітей з особливими потребами можливо за умови ефективної співпраці управлінь освіти та з іншими управліннями (охорони здоров'я, соціального захисту тощо).

Функція ведення реєстру дітей з особливими потребами донедавна належала психолого-медико-педагогічним консультаціям. Одним із завдань психолого-медико-педагогічних консультацій є облік, систематизація та аналіз інформації про кількість дітей з порушеннями в регіоні.

Така робота проводиться для того, щоб вчасно надати пропозиції управлінню освіти, вжити належних заходів для реалізації права дітей на навчання. Відповідно до Постанови КМУ від 12 липня 2017 року № 545 психолого-медико-педагогічні консультації в Україні реорганізуються в інклюзивно-ресурсні центри [2].

Ними ж здійснюється облік дітей, батьки яких звернулися до фахівців центрів з метою комплексної оцінки стану дітей [1].

Необхідною умовою ефективного впровадження інклюзивної освіти є тісна співпраця психолого-медико-педагогічних консультацій або інклюзивно-ресурсні центри зі спеціальними закладами освіти: дошкільними навчальними закладами для дітей з певним видом порушення (мовлення, зору, опорно-рухового апарату тощо); дошкільними навчальними закладами комбінованого типу з наявними групами для дітей з інвалідністю; спеціальними навчальними закладами (в тому числі інтернатного типу); загальноосвітніми навчальними закладами, в яких наявні спеціальні класи; опорними школами з інклюзивними класами та дошкільними закладами з інклюзивними групами тощо.

Рекомендацій до законодавства ми не надаємо, адже вже існуючі нормативні акти потребують лише їх сумлінного дотримання.

В будь-якому варіанті навчання дитини з особливими потребами, її потрібно забезпечити корекційним супроводом відповідно до індивідуальних особливостей її порушення. Корекційно-розвиткові

роботи можуть відбуватися й у спеціальних навчальних закладах, й у навчально-реабілітаційних центрах, й в інклюзивних групах, класах.

Необхідність корекційної роботи та її обсяг визначає команда фахівців. Фаховий супровід (психолога, логопеда, дефектолога тощо) в інклюзивних класах здійснюється за рахунок державних цільових субвенцій, які надаються закладу. Інформація про індивідуальні особливості дитини з порушеннями, її анамнез, характеристики, динаміку розумової працездатності має бути зафіксована в індивідуальній програмі розвитку. Враховуючи рекомендації психолого-медико-педагогічних консультацій, обирається навчальна програма для дітей відповідно до виду порушення та адаптується до індивідуальних потреб і можливостей дитини.

Проводячи спостереження у інклюзивних класах можна виокремити основні рекомендації з удосконалення подальшого розвитку системи інклюзивної освіти, як на рівні законодавчого забезпечення, так і на рівні кваліфікованості працівників, що пов'язані з навчанням дітей з особливими потребами.

Важливим є розвиток гуманістичних якостей у майбутніх вчителів, які будуть працювати в інклюзивній системі освіти. Залучення консультантів для проведення бесід з людьми, що оточують дітей з інвалідністю, стосовно правильної поведінки по відношенню до дітей, що потребують особливого ставлення до себе допоможе більш розвинути культуру та рівень толерантності населення.

Підсумовуючи можемо рекомендувати створення соціального середовища, в якому «особлива» дитина не буде відчувати свою відмінність.

Для контролю усіх рекомендацій може бути розроблена ідея створення проекту, спрямованого на проведення інспекцій, надіслання звітів місцевим органам самоврядування.

Проблема у впровадженні інклюзивної освіти є, виходом якої ми бачимо створення інформаційних депозитаріїв щодо дітей та створення служби моніторингу.

Джерела

1. Бастун Н., Сиволоцька Л. Роль центру соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями у допомозі родинам, які виховують дітей з особливими потребами. Київ: Фенікс, 2014. 63 с.
2. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр: Постанова від 12 липня 2017 р. № 545.

Serheieva Oksana Oleksiivna

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

SPEAKING SKILLS DEVELOPMENT

This article deals with speaking as the most complex and challenging type of activity. It aims at describing different stages of teaching speaking activities; shows probable results after applying them. How to make a student to be a confident speaker is written in this article. Key words: language learning, speaking activities, practice, speaking skills, stages.

Introduction. The ability to talk fluently a foreign language is a big benefit in our today's society. A great variety of students have the desire to upgrade their knowledge and skills. Speaking clearly poses a problem for learners. Teachers all over the world seem to have the same types of difficulties with speaking activities. Students don't want to speak to express their opinion; they lack required vocabulary; they're afraid of making errors; they speak their native language in groups or pairs. Sometimes it takes time to convince the learner to take part in a discussion by using some tricks. Setting up speaking activities in stages and including planning time can help. Taking a bit more time at the beginning can make speaking activities go more smoothly.

Methodology. Descriptive and analyzing methods have been used to write about speaking skills development.

Results and discussion. Students regard speaking as the most important skill they can acquire, and they assess their progress in terms of their accomplishments in spoken communication. Here are some ideas for staging your speaking activities:

1. Review useful grammar and vocabulary before the task even if students have already had a lot of practice in the target language. A model conversation can work well for this. It isn't very useful to read the conversation but is useful to go through the conversation to highlight relevant grammar and vocabulary that students need for the task.

Another good idea is to mainly use words connected to the target structures so as not to overload the students with unnecessary language.

2. Brainstorm the ideas as a class. Students often need help with thinking of an experience or topic to talk about. Thus, it is a good idea to do a short class brainstorming session and write the ideas on the board.

3. Provide a framework such as topic-related questions for students to answer. Plan what they are going to say. This can be something as simple as a short list of questions or notes to complete, such as: What happened (When/Where)? Who was there? What happened in the end? [3]

This provides thinking and planning time. It is very difficult even in our native language to talk about something without having time to think about what we're going to say. This is the opportunity for you to help students with individual vocabulary questions. They are all talking about different topics so they will need slightly different vocabulary. Of course, this approach takes time, but students are doing much more than speaking activity. They reviewing grammar, vocabulary and useful phrases and maybe pronunciation too. They are doing a brainstorming activity; they are getting practice in making notes. And when they do the speaking activity these are the probable results:

1. Students feel more prepared for the task which build confidence.
2. Students will take a more personal interest in the topic.
3. They will learn vocabulary that they really want to know.
4. They will do the task more efficiently and there will be less use of the native language.

Through speaking students can:

- develop their conversational competence and soft skills;
- become more proficient in the use of appropriate rather than just accurate language; interaction changes when you are dealing with different people, contexts and purposes.
- deepen their understanding of difficult concepts;
- expand the analytic abilities; students are evaluating and analyzing in real time in response to the information that is being presented to them in the class.
- push each other beyond their current individual capacities;
- learn to play with language and take risks with it; when students struggle with speaking it can impact on other aspects of their learning.

At the same time, teachers can:

- develop those skills and language;
- see time for speaking as time for learning;
- exploit varied interaction patterns including near peers purposefully and with reason;
- use learner centered content to engaged and personalize learning;
- deliver thoughtful and eclectic use of feedback;
- expose learners to relevant and varied language;
- when teaching speaking, think more deeply; teach conversation, public speaking, interview skills [1].

Near peer-role models can result in immediate benefits to motivation excitement risk-taking and the amount of English (or any other foreign language) used. In stressful contexts students can offer each other support and reassurance and they can often give a feedback that teachers cannot such as the perspective of someone who has recently taken a language exam.

Conclusion. Students not only practice language when speaking but learn it. Speaking needs to be prioritized. Although it is complex and composed of consideration of time, task types and learner centeredness, peer-interactions and feedback, speaking can allow students to immerse themselves in relevant and personal language that can facilitate and simplify language learning. Focusing on varied uses of language can make this more accessible and be particularly valuable.

In the end you've had a well-rounded lesson and ended with a successful speaking activity. If teacher is relaxed, the students will feel more inclined to participate.

Good planning and stage building may help you to overcome students' fear of taking part in different speaking-based activities.

Sources

1. Richards, J. C. (2020). Teaching speaking theories and methodologies. Retrieved from: <https://www.professorjackrichards.com>
2. Council, B. (2020). Speaking. Retrieved from <https://learnenglish.britishcouncil.org/skills>

Сухомлінова Юлія Василівна

*Мелітопольська загальноосвітня школа I-III ступенів № 20
Мелітопольської міської ради Запорізької області*

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ СЛІСК-НАВЧАННЯ ЯК СПОСОБУ ПОДОЛАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРФІНГУ

У статті описано практичні методи та прийоми використання технології Click-навчання на уроках інформатики. Ключові слова: інформація, інформаційний серфінг, кліпове мислення, Click-навчання, прийоми та методи навчання, інформатика.

Інформація – головний ресурс XXI століття. У сучасних дітей потрібно сформувати уміння орієнтуватися в інформації, аналізувати та систематизувати її, обробляти та узагальнювати, вміти вибудовувати логічні зв'язки.

Інформаційний серфінг – метод взаємодії з інформацією, тобто охоплення інформації без зупинки, без мислення, без жодних планів та сумнівів, щодо можливості повернутися до цих даних пізніше.

Кліпове мислення – сприйняття інформації короткими яскравими уривками, без намагань встановити між ними логічні зв'язки [3].

Click-навчання – це методика навчання дітей нового покоління із кліповим мисленням. Пропоную розглянути декілька методів та прийомів навчання на уроках інформатики доцільних для використання із дітьми з кліповим мисленням.

Ментальні карти (карти розуму, карти знань, інтелект-карти, схеми мислення, мапи думок, мапи розуму, майнд-мапе) широко застосовуються у навчанні, оскільки вони дозволяють легко систематизувати навіть найскладнішу інформацію [2]. Саме тому їх використання на уроках є актуальним та доцільним рішенням. Створення учнями ментальних карт активізує розумову активність головного мозку: яскраве, образне відтворення елементів карти спонукає до творчого мислення, а структурне відображення, у свою чергу, задіює логічне.

Наприклад, якщо тема уроку «Види інформації за способом сприйняття», запропонуйте дітям зазначити на карті:

- яким способом можна отримати інформацію;
- навести приклади отримання інформації;
- які органи чуття людини задіяні в отриманні інформації;
- які бувають види інформації за способом сприйняття.

Карта відіграватиме роль яскравої тематичної шпаргалки, створеної на основі особистих асоціацій кожного учня. А маленькі картинки із зображенням органів чуття людини допоможуть запам'ятати матеріал про способи сприйняття інформації.

Приєм «Пастка» доцільно використовувати при поясненні матеріалу. Вчитель навмисне робить помилку, акцентуючи на цьому увагу дітей за допомогою інтонації, паузи, емоційного забарвлення, темпу мовлення. Найуважніший учень отримує перехідну відзнаку, наприклад, у вигляді смайлика-наліпки.

Таксономія Блума у візуалізації кубика – прийом навчання, який полегшує розгляд різних сторін теми і водночас допомагає охарактеризувати поняття різнобічно й повністю, використовуючи для цього глибини знання.

У 2 класі за темою «Комп'ютер та інші пристрої для роботи з інформацією. Складові комп'ютера», в кінці уроку, з метою узагальнення і перевірки знань, можна застосувати кубик Блума з таким змістом:

- назви пристрої для роботи з інформацією;
- подумай, які є складові комп'ютера;
- поясни функції миші, клавіатури, монітора;
- запропонуй нові назви для складових комп'ютера;
- поділись інформацією про те, як виник комп'ютер;
- чому комп'ютер та інші пристрої для роботи з інформацією є важливими у житті людини.

Пояснення нового матеріалу у вигляді міні-лекцій з мультимедійним інтерактивним супроводом. Такий метод дає змогу максимально візуалізувати навчальний матеріал та включити в процес мислення учнів зорові образи.

Віртуальну інтерактивну дошку Padlet (<https://padlet.com>) можна використати, як майданчик для організації групової роботи під час проведення «мозкового штурму», узагальнення й систематизації знань, рефлексії; для розміщення навчальної інформації або завдань для її пошуку; для організації спільного виконання домашнього завдання [3]. Наприклад, мозковий штурм «Недоліки та переваги при роботі з

мультимедійними та гіпертекстовими документами» <https://padlet.com/yuliasukhomlina1/ah0ikk8lrpm4ign3> у 10 класі з теми «Мультимедійні та гіпертекстові документи».

Використання онлайн-сервісу Plickers (<https://www.plickers.com>) на уроці дозволяє вчителю поліпшити зворотній зв'язок з класом. Для дітей цей додаток дозволяє розвивати інформаційно-комунікативні навички та в ігровій формі відповідати на поставлені питання. Найголовніше, що Plickers – це дуже проста технологія, яку кожний учитель може застосовувати на своїх уроках.

Отже, можемо зробити висновок, що використання прийомів та методів Click-навчання сприятиме розвитку в учнів розумових навичок аналізу і синтезу інформації, порівняння, узагальнення і класифікації інформаційного потоку та задоволенню викликів сучасності взагалі.

Джерела

1. Морквян І.В., Хміль Н.А. Методика використання віртуальної інтерактивної дошки Padlet в освітньому процесі. Інформаційні технології в школі (Інтернет додаток до журналів видавничої групи «Основа»). 2016. № 6 URL: http://osnova.com.ua/items/item-november-2016/index_3.html
2. Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти: навч.-метод. посіб. / М. Кірик, Л. Данилова. Львів : Світ, 2019. 136 с.
3. Савченко Р. Кліпове мислення та школа: суміщаючи несумісне. URL: <https://osvita.ua/school/57359/>

Матвєєва Наталія Олексіївна

Кандидат педагогічних наук, доцент

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ЗАСАДНИЧІ ФУНКЦІЇ УЧИТЕЛЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Стаття присвячена проблемі підвищення якості освіти учнів з особливими освітніми потребами. Проаналізовано вимоги до сучасного учителя навчального закладу; досліджено функціонально-змістові характеристики його діяльності. Виокремлено найбільш ефективні шляхи розвитку інклюзії на сучасному етапі. Ключові слова: функції, зміст освіти, інклюзивне навчання, адаптація, учитель, професіоналізм.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі реформування освітньої галузі в Україні особливого значення набуває питання створення необхідних умов задля всебічного розвитку дитини. Стрижневими з-поміж них є: створення розвивального середовища у освітньому закладі; підбір висококваліфікованих фахівців; адаптація та модифікація навчальних засобів, середовища, матеріалів до потреб кожного учня [1]. Основною фігурою у даному процесі був та є педагог, до рівня професійних знань, умінь та навичок; розвитку особистісних рис та якостей, задатків та здібностей; формування необхідних для виконання професійного обов'язку компетентностей якого висунуто нові вимоги. Зрозуміло, від професійної діяльності педагога узалежнюється не лише успішність учнів, а й ефективність досягнення поставлених виховної, дидактичної та розвивальної мети навчально-виховного процесу; розвиток позитивно необхідних базових рис та компетенцій школярів.

На цьому наголошують основні нормативно-правові документи про освіту, як-от: Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», Державний стандарт початкової освіти, Концепція Нової Української Школи [3] тощо. Зокрема оновлена програма Нової Української Школи та ухвалені вимоги щодо виконання змістових ліній Державного стандарту початкової освіти наголошують на потребі формування умінь і навичок, потрібних не лише у процесі здобуття знань, а й розвитку творчого потенціалу особистості, що своєю чергою дозволить реалізувати на практиці власні задуми [4].

Аналіз актуалізованих джерел з означеної проблеми засвідчує, що означене питання є актуальним, про що засвідчує чимала кількість публікацій вчених В. Бондаря, Л. Будяк, Л. Даниленко, В. Засенко, Т. Ілляшенко, А. Колупаєвої, Г. Кравченко, В. Липи, А. Міненко, Л. Міщик, Ж. Романчак, Ю. Найди, А. Обухівської, Н. Слободянюк, Н. Софій, Н. Стадненко, Л. Савчук, Г. Сіліної, О. Таранченко, О. Хохліної, А. Шевцова та інших.

Мета статті – проаналізувати стан розвитку інклюзивної освіти та рівня сформованості професійно необхідних якостей, умінь і навичок педагога щодо реалізації основних завдань навчання та виховання учнів.

Виклад основного матеріалу. Вже не новими для нас є вимоги, які торкаються створення інклюзивного середовища у навчальному закладі, що загалом передбачає комфортну атмосферу, довірливі відносини, адаптовані навчальні матеріали та засоби до потреб інших дітей – учнів з певними видами порушення розвитку. Навчання такої категорії учнів у загальноосвітній школі сьогодні – показник рівня демократії у державі; прояву гуманності по відношенню до іншого, поваги та толерантного ставлення; рівня розвитку суспільства у цілому. Низка труднощів, що супроводжують даний процес, а саме організації та розвитку інклюзії, актуалізує потребу перегляду традиційних шляхів, методів, форм здобуття освіти, а також рівня підготовки педагогічних кадрів.

Сучасний учитель – наставник, інформатор, помічник, тьютор, тобто особистість, яка у професійному середовищі виконує низку функцій, спрямованих на розвиток дитини, збереження її

здоров'я, формування позитивних рис та якостей, умінь та навичок, набуття глибинних знань й, головне, розвитку компетентностей, що дозволяють використовувати набуті знання у повсякденному житті. У контексті означеного чільне місце посідає зміст практичної роботи педагога, спрямований не лише на більшість учнів, а й передовсім на школярів з особливими освітніми потребами. Він включає:

- виокремлення дидактичних, виховних та розвивальних завдань навчально-виховного процесу та досягнення поставленої мети у кожному з напрямків діяльності;
- формування дитячого колективу та розвиток кожного з урахуванням індивідуальних особливостей, задатків, здібностей та навчальних можливостей кожного школяра;
- співпрацю з командою фахівців, що здійснюють психолого-педагогічний супровід та корекційно-розвиткову роботу з учнями з особливими освітніми потребами;
- систематичне підвищення кваліфікації, організацію самоосвіти та самовдосконалення задля підвищення якості надання освітніх послуг та інше.

Основними функціями педагога сучасної школи, у якій навчаються учні різного рівня підготовленості та розвитку, стану здоров'я, навчальних можливостей, є:

- 1) забезпечення навчально-виховного процесу всіх без винятку учнів й, особливо, з різними нозологіями;
- 2) участь у розробленні індивідуальної програми розвитку даної категорії школярів, робота у команді;
- 3) налагодження співпраці з батьками учнів;
- 4) підвищення власної обізнаності з медичними, психологічними, особистісними показниками учнів шляхом отримання порад чи консультацій інших спеціалістів;
- 5) надання допомоги у навчанні учням з особливими освітніми потребами та здійснення контролю за організацією психолого-педагогічного їх супроводу;
- 6) виявлення прогалин та упущень, встановлення навчальних досягнень учнів;
- 7) розширення власного досвіду; використання інновацій, нетрадиційних форм та методів навчання у практичній роботі;
- 8) реалізація педагогіки партнерства;
- 9) налагодження співпраці з родиними учнів;
- 10) активна участь у створенні комфортних умов перебування, навчання, виховання, соціалізації, розвитку учнів з порушеннями тощо [3].

Ці та інші аспекти дозволяють підвищити наукованість учнів, які мають ті чи інші порушення розвитку, а також створити атмосферу невимушених довірливих відносин, за яких панівними є почуття відповідальності, потреба взаємодопомоги, тактовності, прояву гуманізму та людинолюбства.

Відповідно до положення Концепції Нової Української Школи в центрі уваги реформування освіти – принцип дитиноцентризму, поваги особистості, урахування її несхожості, унікальності. Задля цього учителю слід переосмислити власне ставлення до кожного учня, підвищити рівень педагогічної майстерності, сформувати інклюзивну компетентність. Так, сучасний учитель розглядається здобувачами освіти не як наставник, а й у якості помічника, що супроводжує зростання дитини на кожному її етапі перебування у школі. Педагог повинен пізнати внутрішній світ кожного школяра, виявити індивідуальні задатки та здібності, інтереси та уподобання; проаналізувати навчальні можливості та рівень підготовки й лише тоді добирати відповідні прийоми, форми та методи навчання та виховання. З іншого боку, важливими сьогодні є особистісні риси педагога, його прагнення, професійне спрямування, цілі, об'єктивність, світогляд, чесноти. Учителю, якому притаманні загальнолюдські цінності, позитивні риси та якості з легкістю буде реалізувати на практиці принцип гуманізму, дитиноцентризму, демократії. Натомість відкритий всьому новому, готовий до інноваційної діяльності педагог зможе створити необхідні умови учням у процесі їх навчання у закладі, підвищуючи мотивацію. Таким чином, розуміємо, що особистісні та професійні якості педагога у поєднанні з ефективністю виконання ним професійних обов'язків закладають підґрунтя нової школи, інклюзивного закладу, у якому співпрацюють учителі, школярі, батьки, представники органів влади та громадськості.

Висновок. Вище означене дозволяє стверджувати, що на даному етапі реформування освіти одним з основних завдань виступає підвищення професіоналізму педагога, формування його компетентностей, рис та якостей, що своєю чергою сприятиме всебічному гармонійному розвитку особистості школяра.

Джерела

1. Ключові компетентності учнів початкових класів. [Ел. ресурс]. Режим доступу: URL: <http://files.metodist-viddil-osviti.webnode.com.ua>
2. Кремень В. Г. Про «Дитиноцентризм», або чому освіта України потребує структурних змін // Щоденна всеукраїнська газета «День». 2009. №210 (3130). С. 16.
3. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.
4. Опис ключових змін в оновлених програмах початкової школи. [Ел. ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/pochatkova/opys-klyuchovyh-zmin.pdf>

Ластовкін Владислав Анатолійович

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Счастливцев Віктор Іванович

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ДОМАШНЄ НАСИЛЛЯ У ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ COVID-19

Проаналізовано темпи зростання домашнього насильства під час пандемії коронавірусу COVID-19. Запропоновано вирішення проблеми домашнього насильства в Україні на основі досвіду Європейських країн. Ключові слова: аналіз, темпи зростання, пандемія, коронавірус COVID-19, досвід.

Актуальність. Сучасний світ змінюється, COVID-19 це подія номер один в новинах, явище яке впливає на життя кожного, змінивши буденність та звичайне життя на новини про кількість хворих, і це епідемія яка характеризується найбільшим поширенням інфекційного захворювання на території усіх країн світу і континентах. Характеризується відсутністю колективного імунітету в людства, і, зазвичай, ефективних засобів профілактики (вакцини) й лікування. Це явище яке впливає на все в сучасному світі, на роботу, навчання, відпочинок, і звісно це впливає на свободи звичайних людей.

Відповідно до Конвенції Ради Європи «Про запобігання та протидію насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами», домашнє насильство можна розуміти як «усі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між колишнім чи теперішнім подружжям або колишніми чи теперішніми партнерами, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у том самому місці, що й постраждала особа».

Отже, домашнє насильство являє собою витрати для національної економіки, а також негативно впливає на підприємства через зниження продуктивності праці, невихід працівників на роботу, збільшення тривалості відпусток та перебування на лікарняному, а також вихід постраждалих осіб із ринку праці. Домашнє насильство посилює гендерну нерівність щодо участі на ринку праці та може сприяти розширенню розриву між рівнем заробітку чоловіків та жінок.

Мета. Проаналізувати мережу інтернет-ресурсів та систематизувати інформацію про запобігання домашньому насильству.

Виклад основного матеріалу. Під час пандемії коронавірусу у 2019-2020 роках багато країн повідомили про загострення проблеми насильства в сім'ї та в партнерських стосунках. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй Антоніу Гутерріш, відзначаючи «жахливий глобальний сплеск насильства», закликав до «припинення вогню» у домогосподарствах [1].

Європейський Парламент заявив: «ми не залишимо жінок Європи сам-на-сам із проблемою». Згадані міжнародні інституції закликали посилити підтримку жертв насильства в сім'ї під час пандемії [3]. Традиційно таке насильство розглядається як гендерно зумовлене і з цієї точки зору частіше його жертвами є жінки, від 15% до 40% жертв складають чоловіки, з точки зору вікової зумовленості під найбільшою загрозою перебувають люди старшого віку та діти, окремою групою ризику є люди з інвалідністю.

Пандемія, фінансова незахищеність, стрес та невпевненість призвели до посилення агресії, як це було й раніше: у зв'язку зі світовою фінансовою кризою 2008-2009 рр. чи природними катастрофами, як-от землетрус у Крайстчерчі 2011 року [4, 5]. Домашнє насильство частішає й за інших обставин, коли сім'ї проводять більше часу разом, наприклад, в період рідв'яних відпусток, оскільки частота й жорстокість випадків насильства залежить від можливостей для зловмисників контролювати своїх жертв у повсякденному житті протягом тривалого часу. Тому основний вплив пандемії пов'язаний з заходами урядів відомими як закриття (lockdown), обмеженням контактів та пересування, спрямованим на сповільнення поширення інфекції. За словами французької чиновниці Марлен Скіаппи, закриття є ідеальним ґрунтом для росту сімейного насильства.

Режим соціальної ізоляції, введений у багатьох країнах для уповільнення поширення захворювання, посилив іншу вже раніше наявну пандемію – домашнє насильство. Фонд ООН у галузі народонаселення (UNFPA) зростання на 20 % випадків насильства з боку інтимних партнерів, що спостерігалось у всьому світі за три місяці карантину. Ще мінімум 15 мільйонів випадків насильства з боку інтимних партнерів унаслідок соціальної ізоляції через COVID-19.

Україна, яка ввела суворий карантин на початку березня, тільки-но пандемія коронавірусу дісталася країни, не є винятком: згідно з даними UNFPA, з початку карантину кількість дзвінків на національну гарячу лінію з попередження домашнього насильства зросла удвічі. За даними Офісу Генерального прокурора, за останні місяці кількість кримінальних справ, пов'язаних із домашнім насильством, також

майже подвоїлась. У травні 2020 року кількість кримінальних справ, пов'язаних із домашнім насильством, становила 1 511, натомість у травні 2019 року – 795.

Ще задовго до спалаху коронавірусу Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) спільно зі своїми партнерами в Україні активно займалися вирішенням проблеми гендерно зумовленого насильства та працювали над розробкою інноваційних рішень. Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (FAO) та Фондом ООН у галузі народонаселення (UNFPA), створила

Україна може перейняти кращий світовий досвід, щоб зламати усталені погляди. Гарячі лінії та телефони довіри для постраждалих від насильства є надважливими «першими лініями оборони» і повинні бути доступні цілодобово. Постраждали жінки мають знати, що вони не самі – їм потрібно лише знати, куди звернутися. Новітні технології, як-от онлайн-допомога з функцією геолокації, що використовується в Іспанії, можна втілити і в Україні. Окрім того, у період карантину потрібно більше центрів і безпечних місць для жінок, аби за необхідності вони могли сховатися від своїх кривдників.

Рівень домашнього насильства зростає під час надзвичайних ситуацій, природних катастроф або спалахів хвороб. Отож, коли Україна вийде з карантину, важливо відмовитися від «звичних» підходів до цієї проблеми. Навіть якщо небезпека COVID-19 відступить, не можна випускати з поля зору проблему домашнього та гендерно зумовленого насильства. Адже «звичні» підходи, при яких проблема просто ігнорувалася, є неприйнятними.

Пандемія COVID-19 спричинила уповільнення темпів людського розвитку у всьому світі, завдавши економічних збитків, загостривши соціальні проблеми та створивши суспільне напруження. Але оголивши соціально-економічну нерівність і проблеми на зразок домашнього насильства, вона також відкрила можливість тверезо подивитися на стан суспільств, у яких ми живемо. Багато хто запам'ятає час пандемії COVID-19 як поворотний етап свого життя. Необхідно докласти зусиль, щоб він також запам'ятався як поворотний етап, після якого ми вийшли, сповнені рішучості зробити наш світ кращим, екологічнішим, справедливішим і безпечнішим для всіх – світ, де ніхто не залишиться без уваги або наодинці зі своїми проблемами.

Висновок. Ситуація в Україні не відрізняється від світових тенденцій: напруга в сім'ях, а з нею, і кількість випадків насильства зростає, в той же час зростають можливості самопомогі, повідомлення та реагування на такі випадки. Особливостями «коронакризи» в Україні є обвальний ріст безробіття, а також спричинені урядовими рішеннями проблеми: в наданні психіатричної допомоги, з виїздом трудових мігрантів, з масовим поверненням дітей з інтернатів без належної роботи з сім'ями. На законодавчому рівні проблемою є те, що Україна досі не приєдналася до Стамбульської конвенції про запобігання домашньому насильству і не впровадила закладені в тому документі принципи, стратегії та найкращі практики. Є окремі сигнали про обмеження в реагуванні з боку поліції та інших служб і в виконанні приписів насильникам. Реагуючи на проблему, на заклики міжнародних інституцій і лідерів думок, уряди та громадські організації розвинули нові способи реагування на проблему домашнього насильства в умовах обмежень, введених під час пандемії коронавірусу.

Джерела

1. Вплив пандемії COVID-19 на домашнє насильство. [Режим доступу] https://uk.wikipedia.org/wiki/Вплив_пандемії_COVID19_на_домашнє_насильство
2. МВС | Мобільні групи протидії домашньому насильству отримали сучасний службовий автотранспорт. [mvs.gov.ua](http://mvs.gov.ua/ua/news/25772_Mobilni_grupi_protidii_domashnomu_nasilstvu_otrimali_suchasniy_sluzhboviy_avtotransport.htm). [Режим доступу] – http://mvs.gov.ua/ua/news/25772_Mobilni_grupi_protidii_domashnomu_nasilstvu_otrimali_suchasniy_sluzhboviy_avtotransport.htm
3. Урядовий контактний центр » Працівники Урядового контактного центру отримали консультації щодо запобігання насильства проти дітей. ukc.gov.ua. [Режим доступу] – <https://ukc.gov.ua/pratsivnyky-uryadovogo-kontaktного-tsentru-otrymaly-konsultatsiyi-shhodo-zapobigannya-nasyilstva-proty-ditej>
4. Психічне здоров'я і пандемія COVID — подвійна криза в Україні та злочинна недбалість. racurs.ua (uk). [Режим доступу] – <https://racurs.ua/ua/2621-psyhichne-zdorov-ya-i-pandemiya-covid-podviyna-kryza-v-ukrayini-ta-zlochynna-nedbalist.html>
5. Від початку карантину поліція Прикарпаття зафіксувала 278 випадків домашнього насильства. Галицький Кореспондент (uk). [Режим доступу] – <https://v.if.ua/vid-pochatku-karantynu-politsiya-prykarpattya-zafiksuvava-278-vypadkiv-domashnogo-nasyilstva/>

Данилишина Вікторія Іванівна

Електромеханічний фаховий коледж

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА НА ЕТАПІ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті висвітлюється теоретичний та практичний матеріал проблеми формування особистісної креативності майбутніх фахівців, а також використання викладачем новітніх технологій на етапі модернізації освітньої діяльності. Ключові слова: викладач, креативність, творчість, освітні технології, компетентності, креативний викладач, креативні освітні технології.

Сучасне українське суспільство, зазнавши активної європейської інтеграції, почало формувати якісно новий соціум, який потребує креативно орієнтованих висококласних фахівців, інтелектуалів, творців. У зв'язку з цим епоха інноваційних перетворень повністю змінила набір педагогічних технологій щодо підготовки нового типу людини - Людини-інтелектуала.

Персоналізація навчання, сторітелінг, грамотне поєднання офлайн і онлайн навчання – ось головні формати, які розвиваються в сучасній освітній діяльності й розвиватимуться надалі. Також усе більш популярним стає навчання з використанням креативних сучасних технологій. Це той тип навчання, що орієнтує на розвиток творчих здібностей у студентів та закріплення в їх професійній свідомості настанов на пошук інформаційних рішень, аналіз варіантів вирішення проблем, самопізнання, створення стійкого мотиваційного стрижня, перетворення отриманих знань у потенціал креативного мислення.

Американський психолог Блум в 50-х роках запропонував цілі навчання реалізовувати через шість категорій засвоєння знань: запам'ятовування, розуміння, застосування, аналіз, оцінка, креативність. Його методика відома як Таксономія Блума, що являє собою унікальну систему алгоритмів педагогічної діяльності. Вона користується успіхом у педагогів по всьому світу. Ця теорія («таксономія») поділяє освітні цілі на 3 блоки: когнітивну, психомоторну і ефективну. Ці цілі можна призначити блоками «Знаю», «Творю», «Вмію». Це означає, що суб'єкт навчального процесу отримує не готове знання, а проблему (суб'єкт повинен знайти рішення проблеми, покладаючись на свій досвід і знання).

На основі таксономії Блума 1980 р. було створено нову стратегію навчання – «кубування» (використання кубика, наприклад, виготовленого з картону, на кожній грані якого написано вказівки: 1. опишіть; 2. порівняйте; 3. встановіть асоціації; 4. проаналізуйте; 5. знайдіть застосування; 6. запропонуйте аргументи «за» і «проти».

Приєм критичного мислення за допомогою «Кубика Блума» є універсальним. Він може бути використаний будь-яким вчителем-предметником, а також викладачем ЗВО, психологом, соціологом. Цей прийом може бути реалізований 2 шляхами: питання формулює викладач або студент.

Слід зауважити, що сучасний світ так побудований, що інформацію-відповідь знайти легше, ніж поставити питання. Якщо говорити про етапи заняття, то рекомендовано цей прийом застосовувати на стадії актуалізації та рефлексії.

Освітній процес більше не обмежується навчальною аудиторією, а триває все життя, навіть після закінчення навчання. Викладачі є частиною навчального процесу, а тому навчаються разом із студентами. Вони мають багато креативних (творчих) ідей, а викладачам просто потрібно надати ресурси для їх втілення. Креативні технології є частиною цих ресурсів.

Застосування креативних технологій ставить перед сучасним викладачем реалізації ряду фахових компетентностей:

1. вміння аналізувати досвід вітчизняних та зарубіжних креативних технологій освітньої діяльності;
2. вільно володіти методами творчого мислення;
3. проводити самоаналіз сформованості креативності та визначати рівень власних творчих умінь в організації освітнього процесу;
4. використання креативних технологій навчання під час викладання;
5. планувати, організовувати та мотивувати колективну творчу діяльність здобувачів;
6. моделювати оптимальні організаційні форми та методи навчання при застосуванні креативних технологій навчання;
7. обирати й застосовувати прийоми розвитку креативності в здобувачів освіти, досліджувати рівень сформованості їх творчих здібностей;
8. удосконалювати дослідницьку діяльність здобувачів;
9. здатність володіти інформаційно-комунікативними технологіями та методами їх застосування в освітній діяльності, використання сучасних ІКТ для вирішення експериментальних та практичних освітньо-наукових завдань, моделювання, моніторингу та опрацювання результатів експерименту;
10. здатність до викладацької діяльності в умовах формальної та неформальної освіти, організаторські уміння викладача (мобілізаційні, інформатичні, розвивальні, орієнтаційні).

До формування загальних компетентностей слід віднести лідерство та здатність як до автономної, так і командної роботи під час реалізації проєктів.

Класифікація креативних методів навчання:

1. інтуїтивні («мозкова атака», емпатія, придумування) – спираються на нелогічні дії, на інтуїцію педагогів;
2. алгоритмічні приписи та інструкції;
3. (методи синектики, «морфологічного аналізу»);

4. евристичні – виконання завдань шляхом припущення правильних рішень та скорочення варіантів таких рішень;

Метод придумування – це спосіб створення невідомого раніше продукту за результатами певних розумових дій педагогів;

Метод «Якби...» Студентам пропонується скласти опис та намалювати малюнок про те, що відбудеться;

Метод гіперболізації. Збільшується чи зменшується об'єкт пізнання, його окремі частини або якості: придумується інновація;

Метод аглютинації. Студентам пропонується поєднати непок'єднані в реальності якості, властивості, частини об'єкта та зобразити їх;

Метод «мозкового штурму» – це метод групового розв'язання творчих проблем або метод комунікативної атаки.

Метод синектики – це спосіб стимуляції уяви студентів через поєднання різнорідних елементів, який базується на методі «мозкового штурму», різних за видами аналогій (словесної, образної, особистої), інверсії, асоціації тощо. Метод реалізується шляхом залучення до вирішення проблеми спеціалістів із різних галузей (група синектики);

Метод «морфологічного аналізу» (метод багатовимірних матриць), в основу якого покладено принцип системного аналізу. У процесі розроблення нової ідеї студентам необхідно скласти матрицю, у якій слід розкрити повний перелік ознак цієї ідеї або завдання (характеристики, процеси, параметри, критерії тощо).

Метод інверсії (звернення) орієнтований на пошук ідей у нових, несподіваних напрямках, здебільшого протилежних традиційним поглядам та переконанням (орієнтація на принцип дуалізму).

Сучасний викладач повинен вирішити непросте питання – формувати креативну особистість чи відповідно до програми викладати навчальний матеріал.

Формування креативності базується на таких якостях як винахідливість, вміння знаходити рішення в будь-якій ситуації, здатність бачити проблему з різних сторін, інтерес до експериментування, здатність придумувати нові ідеї, а також активна життєва позиція, лідерські якості, вміння ризикувати. У зв'язку з цим освітнє середовище, на чолі якого стоїть педагог, насичене творчими ситуаціями, що повинні сприяти саморозвитку та самоактуалізації особистості майбутнього фахівця.

Колективний підхід під час викладання вимагає певних умов:

- доброзичлива атмосфера, що виключає критику;
- чітко сформульовані завдання;
- заохочення ініціативи та самостійної роботи студентів;
- систематичне використання творчих завдань на всіх етапах заняття, зокрема ігор;
- взаємозв'язок понять «креативний викладач» - «креативний студент» (викладач повинен творчо навчати та розвивати, бо студенти потребують креативних викладачів, що захоплюються музикою, мистецтвом, театром).

5 звичок креативного викладача:

1. Не перестають цікавитися. Цікавість народжує нові запитання та відповіді на них.
2. Подають одну концепцію різними шляхами (наприклад, викласти матеріал усно, а потім закріпити відеоресурсом).
3. Мають критичне мислення та міжпредметні зв'язки. Це дає можливість осягнути проблему не лінійно, а узагальнено, складаючи цілісну картину того, що вивчається.
4. Креативні викладачі не забувають про ігрову форму навчання (гра продукує ендорфіни, покращує мозкову діяльність, що стимулює креативність).
5. Креативний викладач перебуває поза викладанням. На практиці це виглядає так: креативний викладач реалізує себе творчо і поза межами професійної діяльності.

Отже, креативний підхід до освітнього процесу забезпечує формування і розвиток особистісної та професійної ефективності із взаємопов'язаністю понять «креативний викладач - креативний студент».

Сучасний освітній простір України перебуває в процесі реорганізації та удосконалення і покликаний змінити саму концепцію освіти, мета якої сформувати творчо-гуманітарну (креативно спрямовану) особистість.

Джерела

1. Кубик Блума – прийом технології критичного мислення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: naurok.com.ua
2. Креативні методи навчання. Правова педагогіка [у ресурс]. – Режим доступу: pidru4niki.com>pedagogika>krea..
3. Креативні методи навчання та їх застосування при вивченні ділової іноземної мови студентами неповних вищих закладів освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: core.ac.uk>download

Кравченко Ольга Василівна

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ЖИТТЄВА НАВИЧКА

Стаття присвячена актуальності розвитку критичного мислення та його використанню в навчанні англійської мови. В статті проаналізовано приклади розвитку критичного мислення на матеріалі з підручників з англійської мови. Ключові слова та вирази: критичне мислення, навичка, навчання, англійська мова, проблема.

В період неспокійних економічних та політичних змін, що відбуваються в усьому світі, особливого значення набувають навички критичного мислення. Вони допомагають формувати потребу у самовдосконаленні та саморозвитку, що конче необхідно молодому поколінню.

Насамперед необхідно розглянути саме поняття критичне мислення. Навчання такої навички є досить актуальною в наш час. Варто відмітити, що розвиток критичного мислення цікавить багатьох західних педагогів, а їх досвід у впровадженні критичного мислення є надзвичайно важливим для освітньої системи України.

Метою даної статті є визначення що таке критичне мислення та його застосування у навчанні англійської мови. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: висвітлити поняття критичного мислення та його місце серед навичок 21 століття; дослідити що включає в себе критичне мислення; охарактеризувати прийоми використання критичного мислення у навчанні англійської мови.

Уявлення про критичне мислення розвивалося ще в стародавні часи (Сократ, Платон). В працях Е. Канта, Х. Гадамера та інших приділялася увага цьому питанню [1]. Українські вчені О.В. Тягло, О.М. Іванова, Т.О. Олійник, І.А. Слободянюк висвітлювали проблему критичного мислення [2; 3; 4; 5].

Існує багато визначень поняття критичне мислення. Згідно з документом «Концепції громадянської освіти та виховання в Україні» критичне мислення – це здатність особистості долати в собі схильність до однозначного-догматичного сприйняття світу, вміння аналізувати ту чи іншу проблему з різних боків, користуватися інформацією з різних джерел, відрізняючи об'єктивний факт від суб'єктивної думки про нього, логічний умовивід від упередженого припущення чи забобону. Це вміння людини адекватно визначати причини й передумови наявних в її житті проблем, готовність докласти зусиль для їх практичного (а не лише риторичного) подолання [6].

Критичне мислення включає переконання, що інформація, яку ми отримуємо, сприймається за щирю правду (facevalue). Інша важлива риса критичного мислення полягає в тому, що є різниця між сприйняттям та розумінням. Це можна проілюструвати на такому прикладі: повідомлення від вчителя для учнів:

Don't forget: no lessons tomorrow. We are taking the students for a walk in the forest.

Але відразу ж вчитель може наштовхнути учнів на думку про погодні умови в день прогулянки і запропонувати обговорити це. Таким чином, учні можуть вияснити що буде при різних погодних умовах.

Ще одним фактором, що включає критичне мислення, це усвідомлення того, що навколо нас циркулює як правда так і неправдива інформація. Часто учні можуть бачити фото чи повідомлення у соціальних мережах про незвичайні події. Використання попереднього багажу знань та постановка питань допомагає виявити достовірність інформації. Під час навчання англійської мови можна використати матеріал підручників, а також сайти <http://factitious.augamestudio.com>, <http://www.thedogisland.com>.

Критичне мислення характерне тим, що розуміння навколишнього збільшується не лише за допомогою відповідей, але й за допомогою питань. Учням можна запропонувати ситуацію:

Ask students to think of a recent time that they were annoyed by the attitude/behavior of a stranger they came into contact with (e.g. In a café, on a bus, in a shop).

Describe the event as you remember it.

Now write down some questions you would like to ask the person involved.

Put yourself in that person's shoes, and answer the questions from their perspective. Coe up with a full back-story.

На цьому прикладі видно, що критичне мислення допомагає нам краще розуміти почуття та проблеми інших людей.

У період юнацтва проблематика критичного мислення стає особливо актуальною, бо її вивчення допомагає пізнавати відомі явища з іншого боку, а також краще сприяє розвитку самостійності та творчості. Важливо використовувати критичне мислення, розуміти сутність цього феномену задля кращого оволодіння критичним мисленням як практичною навичкою.

Джерела

1. Роджерс К. Погляд на психотерапію. Становлення людини/ К. Роджерс. – М.: «Прогресс». 1994. – 252 с.
2. Іванова О.М. Навчаємо критично мислити. Відкритий урок: Розробки, технології, досвід / О.М. Іванова // Науково-методичний журнал. – 2007. – № 2. – С. 8-16.
3. Олійник Т.О. Курс «Критичне мислення» для студентів та викладачів університетів / Т.О. Олійник // Педагогіка та психологія. – 2002. – № 22. – С. 135-139.
4. Олійник Т.О. Дослідження як складова технології критичного мислення / Т.О. Олійник // Педагогіка та психологія: [зб. наук. праць]. – 2001. – №18. – С. 54-59.
5. Тягло А.В. Критичне мислення: проблема світової освіти XXI сторіччя / А.В. Тягло, Т.С. Воронай. – Харків: «Університет внутрішніх дел», 1999. – 219 с.
6. Концепція громадянської освіти та виховання в Україні: Проект // Освіта України [Електронний ресурс]. – 2000. – № 46. – режим доступу до журн. : <http://www.edudemocracy.org.ua/newsletter/vol2/formy.html>

Старікова Галина Генівна

Кандидат філософських наук, доцент

Харківський національний університет радіоелектроніки

НОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ НЕЯВНОГО ЗНАННЯ

Стаття присвячена проблемі термінологічного уточнення поняття неявного знання. Проаналізовано існуючі підходи до визначення цього феномену. Запропоновані певні уточнення у розумінні сутності неявних знань та, зокрема, розробці типології цього виду знання. Ключові слова. Неявні знання, імпліцитні знання, неусвідомленість, передумовні знання, ціннісно-оціночні неявні знання.

Феномен неявного знання став об'єктом серйозних теоретико-наукових та філософських досліджень наприкінці ХХ сторіччя, але ця тематика знаходилася на периферії гносеології та епістемології. Лише в останні десятиліття проблема неусвідомлених компонентів пізнання привернула до себе значну увагу філософів. Тому існує багато аспектів неявного знання, які потребують подальшого і поглибленого дослідження. Зокрема, це нагальна необхідність термінологічного уточнення самого поняття неявного знання, проблема їх генезису і розробка цілісної типології цього типу знань. Хоча імпліцитність, неусвідомлений характер цього феномену робить його важкодоступним для формалізованого аналізу, дослідження у цьому напрямку є необхідними для більш глибокого і точного розуміння специфіки як людського пізнання взагалі, так і абстрактно-логічного, наукового пізнання. Імпліцитна складова пізнання присутня у всіх без винятку видах людської діяльності – як в інтуїтивних діях «на рівні живої істоти», так і у специфічно-людській діяльності – пізнавальній, практичній, творчій. Тому дослідження проблеми неявного знання залишається актуальним для сучасної теорії пізнання та епістемології.

Можна вважати, що сучасний етап дослідження неявних компонентів когнітивної системи людини почався з роботи М. Полані «Особистісне знання» [1]. Безпосередні послідовники М. Полані сконцентрували свою увагу на соціокультурній і соціопрактичній природі неявного знання. Цей аспект функціонування когнітивної системи так чи інакше розглядався у роботах таких дослідників, як М. Малкей, Дж. Гілберт, Т. Кун. У подальшому односторонність та обмеженість такого підходу поступово долається в трудах В. Лекторського, Л. Мікешіної, В. Героїменко, К. Пейперта. Але, незважаючи на достатню кількість робіт з цієї проблематики, у них відсутнє чітке визначення самого поняття неявного знання, його інтерпретація дещо відрізняється у різних авторів, а тому відрізняються й підходи до вивчення феномену неявного знання. Складається враження, що дослідники неявного знання надають його визначення так саме неявно. Зрозуміло, що подібна ситуація потребує свого виправлення. Існує ще один недостатньо розглянутий аспект цієї проблеми. Це питання розробки типології неявних знань, яке, по-перше, розглядається нечасто, а, по-друге, висхідні принципи такої типології відрізняються неповнотою і не завжди коректні з наукової точки зору. На наш погляд, у філософії вже достатньо інформації для розробки класифікації неявних знань, і цей аспект є нагальним на даному етапі дослідження проблеми.

Всі ці міркування дозволяють нам певним чином сформулювати мету даної роботи, яка полягає, перш за все, у спробі термінологічного уточнення самого поняття неявного знання і, спираючись на проведений аналіз, запропонувати найбільш загальний підхід до розробки типології цього виду людського знання.

Основний матеріал. Відомо, що на феномен «неусвідомлених знань» звернули увагу ще античні мислителі, зокрема, Платон. З розвитком філософії пізнання Р. Декарт знову звернувся до цього феномену, визначивши його як «вроджені ідеї». Згодом у концепції І. Канта ми зустрічаємо поняття «апріорні форми чуття» та «апріорні форми розуму», які теж за своєю сутністю можна вважати «неусвідомленим знанням». Звертає на себе увагу той факт, що жоден філософ, який досліджував або згадував подібний феномен впродовж історії філософії, не називав його знанням. Складається враження, що мислителі інтуїтивно, неявно відчували невідповідність цього різновиду інформації терміну «знання», оскільки в цій інформації вочевидь відсутня базова, фундаментальна характеристика знання – його усвідомленість, обов'язкова втіленість у понятті/слові, якими людина оперує в мові або мисленні.

Лише у середині ХХ сторіччя М. Полані визначив цей феномен як «неявне знання», точніше, tacit knowledge – «знання без слів» [1]. Й тільки після його роботи «Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy» термін «неявне знання» почало входити до філософського лексикону, а в останні десятиріччя почалося формування певного напрямку в епістемології, який займається саме дослідженням цього типу людського знання.

Що ж надало Полані та його послідовникам можливість, на відміну від попередників, називати подібний феномен саме знанням? У зв'язку з цим потрібно, на наш погляд, розглянути питання, за якими саме критеріями проводиться демаркація між явним та неявним знанням. Відповідь здається очевидною,

однак ми знаємо, що картезіанський критерій очевидності вже не вважається досить переконливим і суто науковим. Справа у тому, що висхідний термін *tacit*, запропонований М. Полані, означає, в першу чергу, «мовчазний», а також «не втілений у слова», «такий, що мається на увазі», причому виразу «не втілений у слова» відповідає лише слово *tacit*. Отже, першим і основним критерієм для даного поняття була відсутність понятійно-словесного оформлення цього типу знання. Звідси можна зробити більш загальний висновок про визначення поняття явного знання, яке існує у сучасній філософії: «Знання – це образ реальності у формі понять та уявлень». Тобто лише усвідомлена, зафіксована у свідомості хоча у вигляді уявлення інформація, згідно з цим визначенням, може вважатися знанням. Але ж неявні знання, як правило, зовсім не представлені у свідомості!

Існує також більш загальний варіант визначення знання – це те знання, яке можливо перевірити і довести емпірично або логічно, те знання, яке приймає участь у практичній діяльності людини. Але, з одного боку, для такої участі необхідним є усвідомлення людиною змісту знання, яким людина користується або, тим більш, яке доводить або перевіряє. На перший погляд, неявне знання не надає такої можливості усвідомлення взагалі. Але, з іншого боку, сучасними дослідженнями доведено, що у здійсненні практичної діяльності, навіть у наукових дослідженнях, можуть приймати участь і такі знання, які не усвідомлюються. Таким чином, сучасна філософія робить припущення, що знання не обов'язково повинно бути усвідомленим. Саме така, більш широка трактовка знання і робить можливим включення «неявного знання» до сукупності людських знань. Але тоді виникає питання, що саме із безкінечного неусвідомленого вважати знанням, а що – ні? На наш погляд, це одна з проблем для майбутніх досліджень у цьому напрямку.

Подібне розуміння сутності неявних знань допомагає визначити можливі шляхи і методи дослідження цього феномену, зокрема, запропонувати новий підхід до питання про типологію неявних знань. Неусвідомленість цих знань не дозволяє розробити класифікацію ані по їх місце у структурі пізнавального процесу, ані по певним особливостям змісту цих знань. Однак все ж виявляється можливим виокремити певні види неявних знань, які приймають участь у вочевидь відмінних типах пізнавальних дій. Крім того, певну допомогу у вирішенні цього питання може оказати аналіз витоків, походження, генезис того чи іншого неявного знання, який впливає як на зміст цього знання, так і на його роль у раціональному пізнанні.

Спираючись на подібні міркування, можна запропонувати досить загальну класифікацію, яка включає до себе три типи неявного знання: передумовне (обґрунтовальне), практично-діяльнісне, ціннісно-оцінювальне неявні знання. До передумовних відносять імпліцитні знання, які є базовою, висхідною основою і, водночас, умовою здійснення пізнавальної діяльності. Згідно до сучасних досліджень, подібні знання включають до себе два основних компонента: 1) фундаментальні уявлення, що не усвідомлюються; 2) стійкі когнітивні структури, що лежить в основі пізнання, але теж не усвідомлюються суб'єктом пізнання. Частково ці знання є спадковими, частково вони отримуються людиною в процесі оволодіння мовою та культурними надбаннями.

До другого, практично-діяльнісного типу, відносять ті неявні знання, які формуються шляхом наслідування у процесі спільної діяльності людей і у пізнавальному процесі виконують виключно інструментально-допоміжну функцію. З одного боку, саме приклади цього типу неявних знань досліджував М. Полані. З іншого боку, необхідно підкреслити важливу сутнісну особливість цього типу знань, яка полягає в тому, що вони отримуються людиною завдяки аутопоетичній діяльності, тобто діяльності безпосередньо у навколишньому середовищі, яку направлено на зміни, перетворення цього середовища.

В останні десятиріччя особливу увагу дослідники приділяли третьому різновиду неявних знань – ціннісно-оцінювальним імпліцитним знанням та їхній ролі у пізнанні, зокрема, їхньому впливу на здійснення науково-пізнавальної діяльності [2]. Цей тип неявних знань людина отримує виключно шляхом соціальної взаємодії з іншими людьми, в процесі оволодіння певною спеціальністю або науковими знаннями.

Висновки. Отже, ми бачимо, що термінологічне уточнення поняття «неявне знання» є нагальним і необхідним для подальшого успішного дослідження цього когнітивного феномену. Оскільки його неусвідомлений характер не дозволяє чітко розмежувати різні типи неявних знань, розробка типології цих знань залишається актуальним завданням для сучасної епістемології. Ми вважаємо, що запропонований у цій роботі підхід до вирішення проблеми типологізації неявних знань може стати перспективним напрямком для подальших досліджень цієї проблеми.

Джерела:

1. Polanyi, M. *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*. University of Chicago Press. 1958.
2. Микешина, Л.А. *Эпистемология ценностей / Текст / Л.А. Микешина. – М.: (РОССПЭН), 2007. – 439 с.*

Рифицкая Ирина Ивановна

Кандидат психологических наук, доцент

Белорусский государственный экономический университет

МОТИВЫ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

В данной статье рассмотрены основные мотивы, побуждающие студентов экономического университета к занятию научно-исследовательской деятельностью. На основе проведенного исследования даны рекомендации по организации научно-исследовательской деятельности студентов. Ключевые слова, словосочетания: научно-исследовательская деятельность, научно-исследовательская работа студентов, мотивационная сфера, мотивы.

В условиях перехода Республики Беларусь на инновационный путь развития экономики и других сфер общественной жизни значение приобретает расширение масштабов вовлеченности молодежи в научную деятельность. Одна из важных задач – решение проблемы сохранения и воспроизводства кадров научно-технической сферы, повышение эффективности и качества подготовки молодых ученых, поэтому существенно актуализируется исследование мотивационной структуры ориентации молодых людей на профессиональное занятие научной деятельностью, а также возможных способов и путей влияния на эту структуру. Выявление интенсивности мотивов, их направленности, результативности важно для эффективного функционирования системы подготовки научных кадров.

Статья 1 Кодекса Республики Беларусь об образовании от 13 января 2011 г. определяет процесс образования как «обучение и воспитание в интересах личности, общества и государства, направленные на усвоение знаний, умений, навыков, формирование гармоничной, разносторонне развитой личности обучающегося» [1].

Научно-исследовательская работа студентов (НИРС) является обязательной, органически неотъемлемой частью подготовки специалистов в вузе и входит в число основных задач, решаемых на базе единства учебного и научного процесса. Мотивация представляет собой процесс формирования и реализации мотивов деятельности, обусловленных потребностями и целями личности, ее интересами, убеждениями, условиями и содержанием труда, особенностями отношений и взаимодействий с окружающими людьми, ситуацией, в которой происходит такое взаимодействие.

Психологическое изучение мотивации и ее формирование – это две стороны одного и того же процесса воспитания мотивационной сферы целостности личности студента. Изучение мотивации научно-исследовательской деятельности студентов необходимо для выявления реального уровня и возможных перспектив, а также зоны ее ближайшего влияния на развитие каждого студента.

Результаты изучения мотивации студентов УО «Белорусский государственный экономический университет» к научно-исследовательской деятельности позволяют сделать следующие выводы.

Активность студентов в научно-исследовательской деятельности во многом зависит от того, как организована научная работа студентов, какие формы и методы стимулирования ее активных участников практикуются. Для успешного осуществления НИД на этапах профессионализации существенное значение приобретают осознание социальных последствий прекращения или замедления профессионального роста, характер и уровень притязаний на место в профессионально-кадровой структуре учреждения, представления о престиже, удовлетворенность содержанием труда, его результатами и др. Очевидными являются преимущества мотивирования научно-исследовательской работы аспирантов и студентов для вузов, поскольку, чем выше инновационная и исследовательская активность в вузе, тем выше авторитет вуза в научном сообществе и в социуме.

Чтобы вносить какие-либо изменения в научную работу, необходимо знать, что движет студентами при проведении научно-исследовательской деятельности, каковы мотивы занятия наукой. Для решения данной задачи в анкете было предложено несколько индикаторов. Ответы на вопрос: «Есть ли у вас желание заниматься научной деятельностью в университете?» – показали, что практически половина респондентов готовы уделять внимание научной работе, причем 20 % из них твердо в этом уверены. Но довольно близкая доля опрошенных (42 %) ответила отрицательно, остальные не смогли точно сказать. Чуть большее рвение к науке высказали второкурсники, а вот четверокурсники несколько чаще других давали отрицательные ответы. Анализ результатов, полученных с помощью методики «Изучение мотивов научно-исследовательской деятельности студентов», позволяют сделать вывод, что у студентов в структуре мотивационно-исследовательской деятельности ведущие места занимают устойчивые внутренние мотивы, ориентированные на перспективу и связанные, прежде всего, с потребностью достижения успеха в жизни (ранг – 4,9), а также с профессиональным и познавательным интересом (ранг – 4,5 и 4,9), со стремлением к самореализации и самосовершенствованию. Также присутствуют и внешние мотивы –

успешно продолжить обучение на последующих курсах (ранг 5,6). Однако мотив «интерес к проблеме своего научного исследования, стремление к открытиям» занимает последнее место (ранг 11,2). Скорее всего, причины такого распределения мотивов кроются в малом опыте научно-исследовательской деятельности в ВУЗе (опрос проводился после окончания 1 года обучения). По результатам данного исследования был сделан вывод о том, что для развития мотивации к научно-исследовательской деятельности в дальнейшем необходимо увеличивать значимость для студентов мотивов самореализации, что повысит успешность дальнейшей профессиональной деятельности.

Анализ результатов, полученных с помощью опросника на выявление мотивов профессиональной деятельности, показал, что преобладающим параметром при осуществлении научно-исследовательской деятельности выступает внутренняя мотивация (3,64 баллов), что уже делает склонность заниматься научными исследованиями более стабильной и независимой от внешних условий. Таким образом, по результатам исследования по методике «Мотивация профессиональной деятельности» можно сделать вывод, что исследуемые студенты имеют выраженную внутреннюю мотивацию к научно-исследовательской деятельности, хотя уровень внешней отрицательной мотивации также находится на среднем уровне (2,83-2,21 баллов). Использование методики «Мотивация к успеху» позволяет сделать вывод, что большинство студентов средне и умеренно ориентированы на успех, следовательно, они предпочитают средний уровень риска. Чем выше мотивация человека к успеху – достижению цели, тем ниже готовность к риску, что не всегда благоприятно сказывается на результатах научно-исследовательской деятельности.

Использование методики «Мотивация избегания неудач» позволяет сделать вывод, что большинство студентов в обеих группах – люди со средним уровнем защиты. Установка на защитное поведение в работе зависит от трех факторов: степени предполагаемого риска; преобладающей мотивации; опыта неудач при осуществлении деятельности.

Усиливают установку на защитное поведение два обстоятельства: первое – когда без риска удастся получить желаемый результат; второе – когда рискованное поведение ведет к несчастному случаю. Достижение же безопасного результата при рискованном поведении, наоборот, ослабляет установку на защиту, т. е. мотивацию к избеганию неудач. Эти обстоятельства и стоит учитывать для развития мотивации к научно-исследовательской деятельности.

Привлечение студентов к научно-исследовательской деятельности на ранних этапах хорошо тем, что помогает привить любовь к будущей профессии, тягу к знаниям, стремление увеличить свой кругозор, что в будущем поможет выпускнику раскрыть профессиональный талант, способность решать любые поставленные задачи, даже если они и не входили в курс обучения; учет фактора современности, когда студенты вовлекаются в решение реальных насущных городских, региональных или республиканских проблем в контексте продвижения системы «инновационного образования»; максимальное задействование в практике обучения методов стимуляции научного мышления.

Условиями, способствующими формированию у студентов положительного интереса к научно-исследовательской деятельности, выступают: осознание теоретической и практической значимости усваиваемых знаний; показ «перспективных линий» в развитии; профессиональная направленность деятельности по решению научных проблем; наличие любознательности и «познавательного психологического климата» в учебной группе.

Источники

- 1 Кодекс Республики Беларусь об образовании от 13 января 2011 г. // Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «Юрспектр», Нац. центр правовой информ. Республики Беларусь. – Минск, 2019.
- 2 Организация научно-исследовательской деятельности студентов в вузах. В 3 ч.: монография / Под ред. В. В. Балашова. – М.: Гос. ун-т управления. – Ч.1. – 2002. – 215 с.

Дяденчук Альона Федорівна

Кандидат технічних наук

Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИКЛАДНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ СПРЯМОВАНІСТІ НАВЧАННЯ В ЗАГАЛЬНОМУ КУРСІ ФІЗИКИ

Стаття присвячена огляду особливостей організації навчання із загального курсу фізики з використанням прикладних задач. Проаналізовано вимоги до задач прикладного характеру. Наведено алгоритм розв'язування даного типу задач. Ключові слова: прикладна задача, мотивація, професійна спрямованість.

Актуальність дослідження. У зв'язку з розвитком науково-технічного прогресу, а також ускладненням кола завдань, що вирішуються інженерами у професійній діяльності, все більшу роль в освіті інженера відіграють предмети фізико-математичного циклу. Однак у багатьох студентів сформоване уявлення про фізику як про науку обмежену заучуванням формул з метою подальшого успішного вирішення задач, що в результаті призводить до невміння застосовувати фізичні знання і логічно міркувати в повсякденному житті – студенти не усвідомлюють прикладний характер фізики.

При підготовці інженера необхідно виробляти вміння виділяти суттєві чинники, транслювати отримані знання в сферу своєї діяльності і застосовувати отримані результати до проєктованих технічних систем. Наукова методологія при вивченні конкретних об'єктів реального світу є важливим і актуальним питанням.

Аналіз досліджень і публікацій. Огляд літератури з даної проблеми показав на значну опрацьованість багатьох аспектів професійної підготовки студентів. Проблема вдосконалення навчання фізики студентів технічних вузів є актуальною, їй присвячено значну кількість досліджень. Професійна спрямованість викладання фізики досліджується у працях Г. О. Шишкіна, Н. Л. Сосницької, Л. Ю. Збаравської, А. В. Касперського, С. М. Пастушенко, В. П. Сергієнка, В. І. Ключко, Б. М. Штейната інших. Незважаючи на актуальність питання, найпопулярнішими для вищих навчальних закладів технічного спрямування є збірники задач І. Е. Іродова, В. С. Волькенштейна, А. Г. Чертова та А. А. Воробйова. Однак задачі, які містяться в даних збірниках, мають в основному абстрактний характер [1] та припускають використання ідеалізованих предметів (брусок, гладка поверхня, матеріальна точка, абсолютно тверде тіло і т.п.).

Мета дослідження – обґрунтування використання прикладних задач як засобу підвищення якості підготовки та мотивації студентів інженерних спеціальностей при вивченні загального курсу фізики.

Виклад основного матеріалу. При традиційному навчанні зазвичай спостерігається розрив між результатами навчання та вимогами до професійних компетенцій, які орієнтовані на реальну професійну діяльність. Для вирішення даної проблеми необхідно змінити підхід до формування компетенцій шляхом їх трансляції в зміст навчання.

Одним з важливих засобів, що забезпечують досягнення прикладної та практичної спрямованості навчання фізики, є застосування в ній міжпредметних зв'язків [2, 3]. Взаємне проникнення знань і методів в різні дисципліни не тільки має прикладну і практичну значимість, а й відображає сучасні тенденції розвитку науки. Не менш важливу роль в реалізації практичної спрямованості навчання фізики відіграють задачі прикладного змісту. Рішення прикладних задач не тільки переводить студентів з рівня формального знання фізики на рівень її розуміння і застосування, а й виробляє у них професійні навички.

Використання прикладних задач сприяє розвитку логічного мислення, творчих та пізнавальних здібностей, розвиток інтересу до теми і до предмету в цілому. Рішення даного типу задач дозволяє краще зрозуміти теоретичний матеріал, спонукає до самостійного пошуку наукової інформації, перетворює знання в необхідний елемент практичної діяльності.

Для поліпшення якості результату при виборі (складанні) прикладних задач крім загальних вимог до фізичних завдань необхідно дотримуватися і додаткових, а саме:

- завдання повинні відповідати програмі курсу, вводитися в процес навчання як необхідний компонент, ілюструвати досліджуваний матеріал з метою його закріплення;
- описувані умови ситуації, числові дані, постановка питання й отриманий розв'язок повинні відповідати реальності;
- поняття, терміни, нефізичний матеріал, що вводяться в задачу, повинні бути доступними для студентів;
- прикладна частина задачі повинна відображати фізичну сутність;
- задача обов'язково повинна мати наукову (практичну) значимість і бути достатньо актуальною.

Нижче наведені приклади прикладних задач, які можуть бути використані при вивченні розділу «Механіка» в загальному курсі фізики.

Задача 1. Електротрактор рухається зі швидкістю 6,28 км/год. Через який час і яке переміщення виконає трактор до повної зупинки після вимкнення двигуна, якщо сила опору коченню становить 0,3 сили тяжіння трактора? [4]

Задача 2. Гусеничний трактор, рушаючи з місця, тягне санний поїзд з двох саней. Сила тяги, що розвивається трактором, дорівнює 20 кН. Маса трактора 5660 кг, маса кожних саней 1500 кг. Знайти прискорення, що розвивається трактором, і силу натягу канатів, що зв'язують трактор з санями, а також сили між собою, якщо коефіцієнт тертя санних полозів об сніг 0,05 [5].

Задача 3. Якої потужності потрібно побудувати насосну установку, щоб вона забезпечила водою селище з 1000 жителів? Вода подається у водонапірну вежу протягом 16 годин на добу. ККД насосів становить 60%. Середнє споживання води на добу кожним жителем 40 л. Висота вежі 20 м [4].

Задача 4. ККД повітряного вентилятора, з діаметром лопатей 0,2 м дорівнює 80%, при цьому він споживає потужність 500 Вт. Визначити реактивну силу, що діє на вентилятор під час його роботи.

Однак недостатньо ввести в умову задачі конкретні об'єкти реального світу, необхідно також навчити студентів правильно розв'язувати такі задачі. У загальному вигляді алгоритм розв'язування прикладних задач міститиме наступні етапи:

1. Аналіз умови задачі та визначення завдання (уявлення реальної ситуації, за необхідності отримання даних про реальний об'єкт із доступних джерел інформації; визначення фізичної сутності явища і процесів, що розглядаються в задачі).

2. Короткий запис умови задачі (вираження всіх величин в одиницях SI).

3. Побудова математичної моделі фізичного явища (визначення методу розв'язування, запис основних рівнянь, що описують задані процеси).

4. Аналітичний розв'язок задачі.

5. Визначення одиниць величин (перевірка, чи підходить вона за змістом).

6. Аналіз розв'язку (оцінка реальності отриманої відповіді).

Останній пункт, у зв'язку з браком часу на занятті, зазвичай залишається поза увагою аудиторії. У зв'язку з цим студенти зовсім забувають про смислову перевірку, коли необхідно перевірити отриманий розв'язок на предмет співвіднесення з реальними умовами.

Загальний курс фізики при підготовці здобувачів вищої освіти інженерних спеціальностей є базовою дисципліною, тому необхідно створити основу для подальшої міждисциплінарної інтеграції. Для формування теоретичного мислення важливо продемонструвати студентам, що отримані знання з фізики можуть стати в нагоді їм при вивченні інших дисциплін та у професійній діяльності.

Висновки. Використання прикладних задач у загальному курсі фізики веде до підвищення мотивації студентів на навчання, створення зв'язків між теорією і практикою, а також актуалізації отриманих знань з інших областей і дисциплін і відпрацювання навичок пошуку інформації. Досвід впровадження даного типу завдань в освітній процес показали хорошу динаміку залишкових знань студентів з досліджуваної дисципліни.

Таким чином, використання прикладних задач може значно підвищити якість навчального процесу, поліпшити сприйняття фізики і сформувати навички, необхідні майбутньому інженеру.

Джерела

1. Збаравська Л. Ю. Навчальні професійно спрямовані задачі та їх місце в курсі фізики для студентів аграрно-технічних університетів. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна, 2008. 14. С. 196-197.
2. Дяденчук А. Ф., Халанчук Л. В. Міжпредметні зв'язки фізики і математики при вивченні інтегрального числення. Розвиток сучасної науки та освіти: реалії, проблеми якості, інновації: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Мелітополь, 27-29 травня 2020 р.) Мелітополь: ТДАТУ, 2020. С. 102-107.
3. Пшенична Н. С., Дяденчук А. Ф. Використання міждисциплінарних зв'язків фізики і хімії під час науково-дослідницької діяльності студентів. Наукові записки молодих учених. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2020. № 5. ISSN 2617-2666 (online). URL: <https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/SNYS/article/view/1733>
4. Полубедов С. Н., Домрина Г. В., Ревунов С. В. Сборник задач по физике для направлений: 35.03.01 «Лесное дело», 35.03.10 «Ландшафтная архитектура», 35.03.06 «Экология». Новочеркасск: НГМА, 2014. 104 с.
5. Соколовская С. Н., Забелин Н. Н., Лыкова Л. В. Сборник задач для самостоятельного решения по физике и биофизике: учебно-методическое пособие для студентов сельскохозяйственных специальностей. Гродно: УО «ГГАУ», 2007. 138 с.

Вдовика Ірина Олександрівна

Київський університет імені Бориса Грінченка

Науковий керівник: **Порядченко Леся Анатоліївна**, кандидат педагогічних наук, доцент

Київський університет імені Бориса Грінченка

Порядченко Леся Анатоліївна

Кандидат педагогічних наук, доцент

Київський університет імені Бориса Грінченка

ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДРУГОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

*Стаття присвячена аналізу методичних особливостей використання доповненої реальності як засобу формування читачької компетентності учнів початкової школи. Проаналізовано різновиди інтернет-сервісів доповненої реальності, які доречно використовувати в процесі формування читачької компетентності молодших школярів. Досліджено ефективність використання інтернет сервісу доповненої реальності *ВіррАг* як засобу формування читачької компетентності другокласників. Ключові слова: доповнена реальність, читачька компетентність, віртуальна реальність, компетентність.*

Соціокультурне та освітнє середовище, яке кардинально змінилося в умовах інформатизації суспільства, суттєво вплинуло на найважливіший його ресурс – культуру читання, зміст якої визначає особистісне та професійне зростання людини. У суспільній свідомості змінився ціннісний статус читання через експансію екранної і комп'ютерної культур. Сучасний стан читацької культури підрастаючого покоління характеризується зниженням якості читання. Тому, зважаючи на пріоритетність використання інноваційних технологій в освітньому процесі, проблему розвитку навичок читання розглядали такі науковці методисти як: С. Паламар, Л. Нежива, Л. Назаренко, О. Вашуленко, В. Зайцев, В. Едигей, І. Пальченко, О. Савченко, Н. Скрипченко, І. Федоренко, О. Бондаренко, Л. Глиницька, В. Манайлота ітн. [1; 5].

Вченими В. Биковим, М. Жалдаком, Т. Коваль, А. Коломієць, М. Лещенко, І. Малицькою, О. Овчарук, Д. Рождественською, Н. Сороко, О. Співаковським, О. Спіріним та ітн. досліджено шляхи використання комп'ютерних технологій під час формування читацької активності учнів. Наукою доведено, що ІКТ не лише сприяють формуванню в учнів молодшого шкільного віку певних знань, умінь та навичок, а й задовольняють їхні пізнавальні інтереси [4].

Одним з ефективних комп'ютерних засобів формування читацької компетентності учнів на сучасному етапі розвитку освіти є технологія доповненої реальності AR. Застосування доповненої реальності в організації безперервного навчання досліджували такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як: С. Паламар, Л. Нежива, Н. Задерей, Г. Нефьодова, І. Мельник, Ю. Пахомов, Д. Мацокін, І. Пахомова, Л. Мідак, Н. Ільїна, М. Калюжна, Я. Бондар, І. Іванов, О. Чубукова, Ю. Матвієнко, С. Пустов, Б. Яковлев, Д. Гаджимагомедов, Н. Гаджиєв, Azuma, Ronald T., Lamanauskas V., Vilkonis R., Vilkoniene M., Lamanauskas L., та ітн. [3; 5; 6].

Наукою визначено 4 факти на користь використання імерсивних технологій в освітньому процесі початкової школи: 1. Наочність. У віртуальному просторі без перешкод можна деталізовано розглянути будь-який процес або об'єкт, що значно цікавіше, ніж дивитися на картинки у підручнику. 2. Зосередженість. У віртуальному середовищі дитина не відволікатиметься на зовнішні подразники, що дасть змогу повністю сфокусуватися на матеріалі. 3. Максимальне залучення. Імерсивні технології надають можливість повністю контролювати та змінювати сценарій подій. 4. Результативність. За допомогою AR та VR вивчення предмету є набагато ефективнішим способом ніж стандартне навчання.

Більшість публікацій з визначеної проблеми свідчить про можливість використання VR та AR технологій в освітній галузі з метою візуального моделювання навчального матеріалу, доповнення його наочністю, розвиток в учнів просторових уявлень, навичок дослідження експериментування, об'ємного проектування, що економить час на засвоєння інформації, прискорює навчання й робить цей процес цікавим і діяльним.

Метою нашої статті є теоретичне обґрунтування та представлення методичних рекомендацій використання Інтернет-сервісу доповненої реальності як засобу формування читацької компетентності другокласників.

Сучасні науковці доводять, що доповнена реальність AR – навіть більш перспективний напрямок, ніж віртуальна VR. Вона – простіша, але при цьому дозволяє сконцентрувати увагу учня на найважливішому, не відволікаючи на другорядні елементи віртуального світу.

Враховуючи результати наукових досліджень, можемо стверджувати, що, використання доповненої реальності в практиці роботи з учнями початкової школи сприятиме не лише розширенню їх кругозору, а й зацікавленості процесом навчання, стимулюватиме процес набуття ними нових знань.

Засоби віртуальної і доповненої реальності дають учням можливість глибше вивчати предмети, аналізувати наслідки подій у розважальній формі, відтак можемо стверджувати, що AR і VR дозволяють набути досвіду, до якого учні зазвичай не мають доступу. Тому раціональне застосування засобів доповненої реальності на уроках літературного читання в початковій школі уможливило інтенсифікувати діяльність учителя й учнів [2].

Існують різні види програм доповненої реальності, які можна використовувати в освітньому процесі початкової школи. Так, зокрема, сервіс SketchAR використовується для навчання учнів малюванню. На екрані смартфона з'являються спеціальні мітки, які допомагають створити малюнок на реальному аркуші паперу. Додаток Quiver дозволяє створити розмальовки з доповненою 3D - реальністю і особисто взаємодіяти зі своїми індивідуальними витворами. Розфарбовані малюнки з'являються прямо на екрані гаджета, що дозволяє дітям взаємодіяти з анімованими персонажами, доторкнувшись до екрану пристрою. Герої розфарбовані тими кольорами, які використав учень. Додаток BlipAR допомагає створенню власної доповненої реальності: накладання відео, картинок, аудіо та 3D на реальне зображення. Додаток працює в парі зі смартфоном, що дозволяє створювати інтерактивні дидактичні матеріали та анімувати їх.

Програму з доповненою реальністю можна застосовувати на уроках літературного читання як під час роботи в класі разом з вчителем, так і за умови самостійної організації роботи учнів. Наприклад, самостійне опрацювання твору та його обговорення (поділитись враженням про те, що бачив, чув,

прочитав). Розроблення доповненої реальності для формування читацької компетентності другокласників на нашу думку слід здійснювати у два етапи: підготовка змістової складової та вибір програмного забезпечення і платформи розміщення.

Ми в своєму дослідженні представляємо результати використання програмного забезпечення доповненої реальності *BlippAr* для формування читацької компетентності другокласників.

За допомогою цієї програми під час вивчення нового матеріалу на уроках літературного читання можна побачити та прослухати інформацію про автора, разом з вчителем спостерігати за зображеннями, які оживають тоді, коли на них наводять камеру смартфона, переглянути інші зображення чи відомості по визначеній темі.

В ході дослідження нами було створено завдання з доповненою реальністю до учнівських творів, поданих у підручнику «Літературне читання» 2 кл. О.Савченко. Роботу з доповненою реальністю ми проводили на уроках літературного читання. В ході уроку, після пояснення нового матеріалу учні послуговувалися гаджетами (смартфон/планшет) за допомогою яких бачили, як на сторінках підручника оживали предмети, персонажі; у просторі з'являлися відеоматеріали про автора та головних героїв твору, які можна було переглянути, або відкривалися аудіозаписи, які можна було прослухати. Завдяки цим зображенням, відео та аудіо в учнів виникло більше бажання прочитати твір, ознайомитися з його змістом, глибше вникнути сюжет.

В ході експерименту була здійснена діагностика рівня розвитку сприйняття художніх творів різних жанрів учнями другого класу. Критеріями дослідження визначено: вміння емоційно реагувати на художній текст, виділяти причинно-наслідкові зв'язки між подіями в творі, оцінювати вчинки героїв, уміння визначати тему та ідею твору.

Результати дослідження показали, що впровадження в освітній процес розробленої методики використанням Інтернет сервісу *BlippAr* призвели до позитивних змін. В результаті застосування доповненої реальності на уроках літературного читання у другокласників підвищився рівень сформованості читацької компетентності, активізувалася мотивація до читання та до навчання загалом.

Отже, можна зробити висновок, що використання засобів доповненої реальності в процесі навчання другокласників формує їхню читацьку компетентність, що засвідчує ефективність зазначеної методики.

Джерела

1. Вашуленко О.В. Читацька компетентність молодшого школяра: теоретичний аспект. / О.В. Вашуленко // Початкова школа. – 2011. – №1 – С. 48-50.
2. Що таке VR, AR та MR і яка між ними відмінність? // Електронний ресурс – Режим доступу: <https://www.vydra.net.ua/shcho-take-vr-ar-ta-mr-i-iakamizh-nymy-vidminnist>
3. Задерей Н. М., Мельник І. Ю., Нефьодова Г. Д. Сучасні підходи до STEM-навчання в університетській освіті. - Scientific Journal "Virtus" Issue # 5, February, 2016. – P. 152-155.
4. Карнаух Т.Г. Впровадження інтерактивних методів навчання на уроках читання / Т.Г. Карнаух // Початкова школа. – 2008. – №11. – С. 5-8.
5. Паламар С.П., Нежива Л.Л. Методична модель застосування доповненої реальності на уроках читання в початковій школі / С.П. Паламар, Л.Л. Нежива // Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць № 34 (2). – 2020. – С. 6-14.
6. *DragonVRAnatomy* [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.oculus.com/experiences/rift/872418872856459/>

Рябініна Марина Анатоліївна

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Черкаська загальноосвітня школа I–III ступенів № 8

Черкаської міської ради Черкаської області

Науковий керівник: Кочубей Тетяна Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ВПЛИВ МАНІПУЛЯТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ В ЖАНРАХ ІНТЕРНЕТУ НА ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

У статті досліджено питання впливу маніпулятивного спілкування в жанрах інтернету на дітей підліткового віку. Підкреслено, що існує недостатньо спеціальних емпіричних досліджень, котрі показували б не лише результат, а й характер впливу маніпуляцій в жанрах Інтернету на взаємини між учасниками освітнього процесу. Ключові слова: спілкування, діти, маніпуляція, Інтернет.

У світі, який стрімко розвивається, люди регулярно взаємодіють між собою, вступають в процес спілкування. Комунікація між учасниками освітнього процесу в Інтернеті – це складний багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми і групами, що породжується потребами спільної діяльності. Підлітки тим більше не уявляють свого життя без віртуального спілкування, що стає справжньою проблемою для сучасного соціального педагога та освітнього процесу в цілому. В соціально-педагогічній діяльності ми все частіше стикаємося з тим, що діти пропадають в Інтернет-реальності, часто самі не розуміють в повній мірі, що життя не складається з повідомлень в соціальних мережах та перегляду вебсторінок.

Сутність дослідження. Тема маніпулятивного впливу в Інтернет-просторі на дітей підліткового віку вийшла за межі наукових досліджень і розширила рамки публічної дискусії, потрапивши в поле уваги соціальних педагогів.

Мета нашого дослідження: вивчення проблеми маніпулятивного впливу в жанрах Інтернету на учнів підліткового віку в аспекті соціальних комунікацій.

Для досягнення поставленої мети в результаті вивчення цієї проблеми нами виконано наступні завдання: проаналізовано причини вибору підлітків віртуального життя на користь реального; розглянуто наслідки можливої залежності від Інтернет-реальності; встановлено, наскільки небезпечною є дана ситуація та її можливі негативні наслідки.

Джерелами для написання даної статті послужили збірники наукових праць та статей, присвячених маніпуляціям в Інтернет-просторі та розвитку Інтернет-залежності у підлітків; публікації соціальних педагогів.

В ході роботи над дослідженням ми зіткнулися з проблемою, що феномен маніпулятивного впливу в жанрах Інтернету та синдром Інтернет-залежності з соціально-педагогічної точки зору недостатньо описаний в науковій літературі нашої країни, в основному дослідження з даного питання ведуться за її межами. Для проведення дослідження використані пошуковий, описовий, аналітичний методи, соціологічне опитування здобувачів освітнього процесу та анонімне анкетування.

Завданням було виявити причини, що зумовлюють маніпулятивний вплив у Інтернет-просторі в аспекті соціально-педагогічної діяльності; проаналізувати, механізми захисту від маніпулювання в Інтернет-спілкуванні; систематизувати способи профілактики та попередження маніпулювання у сфері професійної діяльності соціального педагога.

Актуальність обраної нами теми полягає в тому, що залежність від Інтернету стає «хворобою» сучасних підлітків, особливо старшого шкільного віку, є прогресуючим і небезпечним для навчально-виховного процесу соціально-психологічним явищем. Вчені по всьому світу проводять безліч досліджень в даній проблематики, намагаючись дати відповіді на хвилюючі соціально-педагогічні питання [2].

У даному дослідженні автор спробував дати аргументовані відповіді на питання: чи є маніпулятивні прийоми та технології загрозою у комунікативних практиках жанру Інтернету? Автор сподівається, що результати дослідження будуть корисними для підлітків і актуальними для всіх учасників освітнього процесу.

Отже, нові комунікаційні технології збільшили можливості деструктивного інформаційного впливу на великі групи людей, у зв'язку з чим виникає необхідність в організації інформаційно-психологічної безпеки серед здобувачів освіти, під якою варто розуміти стан захищеності психіки дитини від деструктивного інформаційного впливу (впровадження руйнівної та іншої шкідливої інформації у свідомість або підсвідомість), що призводить до неадекватного сприйняття дійсності, порушення прав і життєво важливих інтересів дітей підліткового віку.

Маніпулятивний вплив у спілкуванні – це форма міжособистісного спілкування, при якій вплив на партнера по спілкуванню з метою досягнення своїх намірів здійснюється приховано. Маніпуляція передбачає прагнення домогтися контролю над поведінкою і думками іншої людини) [3].

Як правило, Інтернет-залежність шляхом прямого та непрямого спостереження помітити нескладно. У наявності звуження кола інтересів, апатія. Звісно, з'єднання з сервером і подорож по інформаційному простору не впливає одразу на виникнення «патологічної» залежності від Інтернет-комунікацій. Web-серфінг, під яким розуміється відвідування веб-сайтів, пошук інформації в мережі інтернет, не є настільки небезпечним заняттям, хоча, незрозуміло, де пролягає межа між безневинним захопленням і болючою залежністю. Вчені стверджують, що мережа надає можливість приємно провести час без виникнення залежності. Це «екологічно чистий» помічник від стресів для багатьох з нас [1].

Автор вважає, що найбільшої шкоди навчанню, дружнім і родинним стосункам завдає збільшення часу, проведеному онлайн; витискування реального життя на другорядний план. Інтернет задовольняє свідомі та підсвідомі потреби користувачів підліткового віку. Згідно з даними останніх досліджень, відхід у світ фантазій став однією з поширених стратегій поведінки сучасних підлітків у важких життєвих ситуаціях. Наприклад, соціальні мережі стають способом втечі певної частини дітей і молоді від реальності. Вже існують концепції, згідно з якими «алкоголем» постіндустріальної епохи були наркотики, а в інформаційну їм стануть комп'ютерні ігри [3].

Автор виділяє основні типи Інтернет-залежності:

1. Пристрасть до віртуальних знайомств (переважно віртуальне спілкування в чатах, форумах тощо).
2. Нав'язлива потреба в інтернет-мережі (вчинення покупок, участь у віртуальних аукціонах, казино, конкурсах, лотереях).
3. Інформаційне перевантаження (web-серфінг, безладний пошук інформації).
4. «Гейм-залежність» (пристрасть до комп'ютерних ігор).
5. Віртуальне «зависання» (постійне перебування у віртуальному світі).

В ході роботи над темою «Вплив маніпулятивного спілкування в жанрах Інтернету на дітей підліткового віку» автором проведено діагностичне дослідження у формі анонімного опитування та анкетування, метою якого було вивчення ставлення здобувачів освіти однієї з загальноосвітніх шкіл міста Черкаси до проблеми Інтернету. Для цього була складена авторська анкета, що складається з питань закритого та відкритого характеру. Анкетною охоплено такі теми, як час «зависання» в Інтернеті, улюблені сайти, вплив на навчання тощо. Так, у навчальному році 2020/2021 соціальним педагогом було опитано 49 учнів восьмих класів (учні 13-14 років).

На підставі отриманих результатів можна зробити наступні висновки: 89% підлітків користуються Інтернетом як у школі, так і вдома, при чому більшість проводить в Інтернеті більше п'яти годин в день. Найбільшу популярність мають соціальні мережі, що дає право сказати, що реальне спілкування між підлітками повільно замінюється віртуальним (25% восьмикласників вже визнають, що Інтернет часто замінює їм реальне спілкування з однолітками). Також, у восьмикласників спостерігається потреба в Інтернеті, який допомагає в навчанні (пошук інформації, фотографування та надсилання робіт, дистанційне навчання, списування). Більшість опитаних учнів вважають, що негативний вплив використання комп'ютера на їх фізичне та психологічне здоров'я незначний.

Необхідно зупинитися на тому, що підлітки в силу свого вікового психоемоційного стану особливо відчують самотність. Намагаючись заповнити брак спілкування, вони шукають собі віртуальних співрозмовників в Інтернеті, але це спілкування часто носить негативний, а часом і небезпечний для життя характер. Останнім часом почастішали випадки активного спілкування в Інтернет-спільнотах, таких як «Синій кит», «Біжи або помри» та інших, тому звернення соціального педагога до проблеми маніпулятивного впливу в Інтернеті стає особливо актуальним.

Висновки. Дослідження проблематики маніпулятивних впливів в Інтернеті та розгляд її з наукової точки зору нараховує кілька десятиків років. Це пояснюється опосередкованістю висвітлення даної теми у контекстах інших, суміжних з нею явищ і процесів. На думку автора, недостатньо спеціальних емпіричних досліджень, котрі показували б не лише результат, а й характер впливу маніпуляцій в жанрах Інтернету на взаємини між учасниками освітнього процесу.

Нами здійснюється спроба визначити місце маніпуляції в Інтернет-просторі у соціально-педагогічному аспекті. Крім цього, ми намагаємося привернути увагу до проблеми комунікативних маніпуляцій в освітньому просторі.

Перспективи подальшої роботи ми бачимо в поглибленні вивчення проблеми маніпуляції в жанрах Інтернету серед дітей підліткового віку, а також у розробці корекційних прийомів тренінгової роботи з учнями, вчителями та батьками, спрямованої на поглиблення і розширення протидії маніпуляціям, що дозволить вийти на рівень ухвалення свідомих і відповідальних рішень про доцільність і ефективність застосування деструктивних способів маніпулятивного впливу, в тому числі Інтернет-просторі.

Джерела

1. Граčov Г.В., Мельник И.К. Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия / Г.В. Граčov, И.К. Мельник. – Издание второе, исправленное и дополненное. – М.: Алгоритм, 2002. – 288 с.
2. Присяжнюк М. М. Як розпізнати загрозу маніпулювання й протидіяти йому/ М. М. Присяжнюк // Суспільні технології маніпулятивного впливу. – К.: Наук.-вид. Відділ НА СБ України, 2010. – С. 220-224.
3. Прокоф'єва О.О. Юнаки як об'єкти маніпулятивних міжособистісних стосунків / О.О. Прокоф'єва // Наука і освіта / За ред. О.П. Саннікової. – 2009. – № 8 (жовтень). Спецвипуск. – Одеса: Південний науковий центр АПН України, 2009. – С. 233-238.
4. Рябініна М. Маніпулятивні технології як загроза в інтернет-комунікаціях среди студенческой молодежи // Менеджмент современного университета: материалы II Международной научно-практической конференции 23 октября 2020. Монголия. – С.74-80. <http://bijb.study/conf2020/includes/conference-proceedings.pdf?v=2>
5. Рябініна М. Маніпулятивний вплив як інформаційно-психологічна загроза для сучасної системи освіти // Теоретичне та практичне застосування результатів сучасної науки: матеріали міжнародної студентської наукової конференції (Т. 3), 27 листопада, 2020 рік. Запоріжжя, Україна: Молодіжна наукова ліга. – С. 70-74. <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/liga/issue/view/27.11.2020/392>

Процко Светлана Анатольевна

Национальный технический университет Украины

«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»

СОЦИАЛЬНАЯ РАБОТА КАК ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Статья посвящена значению и роли социальной работы в современном обществе. Проанализированы основные задачи и проблемы, которые стоят перед социальными работниками. Исследуется социальная деятельность в обществе в целом и предлагаются пути решения многих проблем в социальной сфере с помощью усовершенствования навыков социальных работников. Ключевые слова: социальная работа, субъект, объект, профессиональная деятельность, социальный работник, универсальные навыки, современное общество.

Актуальность всестороннего изучения социальной работы обусловлена сейчас не только изменчивым, динамичным развитием нашего общества и других стран во всем мире, но и самой системы социальной работы, а, также и постоянно возрастающими потребностями современного общества в ее осмыслении, анализе и поиску путей развития.

Социальная работа - это особенное взаимодействие между объектом и субъектом, результатом которой является помощь людям в решении важных жизненных ситуаций и проблем.

Под объектом воспринимают всех тех, кто нуждается в помощи, независимо от ее характера и особенностей. А всех, кто оказывает такую помощь, принято относить к субъектам социальной работы.

В литературе до сих пор обсуждается вопрос, как надо называть того, кому предоставляется социальная помощь. Такие названия, как «потерпевший», «пациент» и т.п. отвергаются большинством исследователей. В связи с этим в большей части литературы по данному вопросу утвердили срок, согласно которому человека, которому предоставляется помощь социального работника, называют «клиентом», а те или иные разновидности такой помощи социальными услугами. Клиент может быть как индивидуальным так игрупповым (семья, дети, школьный класс, студенты, группы людей с ограниченными возможностями, пожилые люди, беженцы и временные переселенцы, ветераны войны и так далее).

В наше время социальная работа – это очень актуальная и востребованная профессиональная деятельность, которая ставит перед собой много целей, планов различных задач, которые в первую очередь направлены на помощь и содействие людям и разным социальным группам в преодолении всевозможных трудностей социального и личностного характера путем оказания разносторонней поддержки, консультации, правовой защиты, коррекции и реабилитации.

Постепенно социальная работа развилась в основную профессию по оказанию помощи нуждающимся людям, которые оказались по разным обстоятельствам в затруднительной жизненной ситуации. Обычно клиентами социальной работы являются представители слабых и наиболее уязвимых, экономически и социально необеспеченных слоев населения (пожилые и старые люди, инвалиды, дети, подростки и молодёжь, молодые семьи, неполные семьи, вынужденные переселенцы и т.д.).

Социальная деятельность - это совокупность действий человека, направленных на желаемое изменение в лучшую сторону на благо других людей. А у социального работника объект действий - это человек, который нуждается в помощи, не способный решить свои проблемы без постороннего вмешательства.

Таким образом, социальная работа - это профессиональная деятельность, которая направлена на оказание помощи тем людям, которые нуждаются в ней и которые оказались по разным причинам в трудной жизненной ситуации и не способны без постороннего вмешательства и помощи решить свои жизненные проблемы, а во многих случаях и просто выжить.

Социальная работа - это оказание профессиональной помощи людям в успешном решении их жизненных невзгод и проблем с помощью развития и проявления собственного потенциала человека и его социального окружения.

Сейчас социальный работник выполняет те функции, которые в прошлом времени делили между собой всевозможные общественные организации и различные государственные органы (разные фонды, органы здравоохранения, образования, социального обеспечения и защиты и т.п.). Он призван осуществлять всестороннюю социальную защиту каждого человека, его прав, свобод и интересов, оказывать содействие в решении конкретных проблем и задач, помогать в нужде, беде, болезни, старости и одиночестве.

Социальная работа изначально ориентирована на работу с самыми разными группами людей, которые имеют различное социальное положение, возраст, пол, религиозные предпочтения, этническую принадлежность и т.п., а также с отдельными лицами, которые остро нуждаются в социальной помощи и защите. Местом работы социальных работников могут быть многие различные учреждения, предприятия и организации с разноплановой деятельностью.

Социальному работнику, как и человеку любой другой профессии, для достижения успеха в своей сфере необходимо постоянно учиться чему-то новому и расширять свои возможности в профессии и в личностном развитии. В первую очередь, необходимо развивать свои надпрофессиональные гибкие универсальные навыки (softskills) - такие, как волевые, интеллектуальные, социальные и лидерские, которые, независимо от должностных обязанностей сотрудника, помогают ему успешно коммуницировать и работать в команде, критически и креативно мыслить, уметь адаптироваться к различным ситуациям и вызовам настоящего и будущего.

И это все, без всяких сомнений, положительно скажется на эффективных социальных отношениях и уровне благополучия личности и всего общества в целом.

Розділ другий

Мистецтвознавство, культурологія, філологія, історія

Демченко Володимир Миколайович

Кандидат філологічних наук, доцент

*Херсонський національний технічний університет***ПОМИЛКИ В ЮРИДИЧНОМУ СУБСТИЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: НЕБЕЗПЕКА КОДИФІКАЦІЇ**

У статті проаналізовано кілька помилкових і калькованих форм української мови, що функціонують у юридичному субстилі. Такі помилки становлять небезпеку для структури державної мови, що посилюється з уживанням їх у законодавстві. Як приклад узятو текст Закону України «Про національну поліцію», де вжито кілька традиційних помилкових форм. Зроблено висновок про нагальну потребу зміни калькованих одиниць питомими відповідниками української мови. Ключові слова: українська мова, юридичний субстиль, калькована форма, закон, кодифікація.

Ми вже неодноразово (упродовж 30 років) аналізували цей субстиль як джерело помилок в українській мові (напр., [1]), визначаючи, що такі помилкові форми зумовлюють найбільшу небезпеку для структури державної мови, оскільки швидко поширюються в державних документах, зокрема законах, які у свою чергу є ознакою їх кодифікації. І тоді правник захищає таку форму, посилаючись на вживання її в законі. Саме тому потрібно визначитися з правильними формами, щоб використовувати їх у юридичному субстилі й відповідно – у законодавстві, прибираючи з державної мови кальковані одиниці, які порушують мовну структуру.

Про небезпеку порушення мовної структури в контексті забезпечення повномірного функціонування української мови завше зазначали провідні українські вчені – як соціолінгвісти (Б. Ажнюк, Л. Масенко, Г. Мацько, Н. Шумарова), так і мовні пуристи (К. Городенська, С. Караванський, О. Пономарів та інші). Наприклад, А. Венцковський пропонує на заміну усталеним за часи ідеологічної боротьби з українською мовою російськомовним калькам логічні й органічні відповідники з національної мови. Відповідно до цього ставимо за мету в цій розвідці проаналізувати деякі традиційні помилки в юридичному субстилі, взявши за приклад Закон України «Про національну поліцію».

Окремі помилкові форми вже кодифіковані в українському законодавстві у складі словосполучень або речень, що створюють своєрідні комплекси-кліше. Тому нижче розглянемо саме такі речення.

Ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності.

Дієслово тягнуть, що вживається в резолютивних частинах статей законів, логічно відзначається більш повнозначною семантикою, ніж потрібна в такому контексті. Більш логічним на цьому місці буде замінити словосполучення тягнуть за собою дієсловом зумовлюють.

Не так давно ще вживана одиниця зговір (калькована з рос. сговор) наразі замінюється українськомовним відповідником змова. Тобто таким чином виявляються ніби дві дії – зговоритися та змовитися. Дієслово говорити в українській мові позначає відповідну фізіологічну здатність, а розмовляти – соціологічну (комунікативну). Усі однокореневі форми від першого – говір, говірка, виговоритися тощо – загалом прийнятні, а заговор у сфері екстрасенсорики має відповідник замовляння.

Як однокореневе слово фіксується й актуальний термін трудового права договір. Ця одиниця, що давно використовується в українськомовних правових актах, є також калькованою з російської мови (договор). І хоча питомо український відповідник угода все частіше зустрічається в юридичних коментарях і статтях (чекає лише на своє кодифікування в кодексах), договір залишається чинним. Семантично цей іменник походить від дієслова договоритися, що в українській мові має свій відповідник домовитися (тому краще вже домовленість аніж договір), що разом із попереднім дієсловом змовилися (до змови) виявляють спільне семантичне значення «домовлення про щось».

Однак відповідник угода містить ще й сему згоди, що відповідає головній вимозі договору як акта (за термінами чинних кодексів): то не просто домовленість сторін, а погодження їх з його умовами. Отже, потрібно використовувати саме термін угода (трудова угода, міжнародна угода, угода сторін і т. ін.).

Нікчемність і заперечність адміністративних договорів устанавлюється виключно в судовому порядку.

Це речення містить безпосередні кальки з російської наукової субмови (ничтожные, оспоримые, исключительные), серед яких перша (нікчемні), на нашу думку, є невдалою в обох мовах, оскільки має негативну семантику, пов'язану з індивідуальною характеристикою особи. Що ж до неособи, то така ознака

є неприйнятною. Тому такі договори (угоди), що не потребують визнання судом недійсними, можна назвати початково (апріорі) недійсними.

Другий різновид таких угод, що зазначається тут як заперечні (рос. оспоримые), семантично передбачає в такому разі більшою мірою ознаку «самі заперечують», а не «заперечувані кимось». Тобто має бути одиниця з дієприкметниковою функцією, а саме заперечувані.

Отже, це речення пропонується в такому вигляді: «Недійсність і заперечуваність адміністративних угод устанавлюється винятково в суді».

Як конкретний приклад щодо вживання калькованих форм і конструкцій проаналізуємо Закон України «Про національну поліцію» [2].

На лексичному рівні ще трапляються грубі порушення, що начебто вже повсюдно змінюються на правильні форми. Так, фіксуємо займенник котрий, що підсвідомо скалькований із рос. который («котрими людині спричиняється біль» – стаття 6), іменник ціль, який може означати лише «ціль для стрільця», а в цьому разі («якщо досягнута законна ціль» – стаття 6) потрібен іменник мета.

У реченні «Працівник Національної поліції не повинен заохочувати та здійснювати будь-які дії» (стаття 6) потрібен заміник (до семантичної кальки з рос. не должен) не має, що відповідає найменшому ступеню такої «повинності». Зауважимо, що ця заміна ні в кого заперечень не викликає, а тому потрібна лише частотність у цьому.

Помилковою також є традиція (тенденція) написання назв «високих» інстанцій з великої літери у множині, адже навіть ради народних депутатів мають писатися за законами логіки, а не імперської статусності. Тому в уривку «про порядок діяльності Поліцейських комісій» (стаття 5) виділена одиниця має писатися з малої літери.

Частотну кальковану сполуку у відповідності («Національна поліція здійснює свою діяльність на території України у відповідності з Конституцією України», ст. 7) уже дивно бачити в законі, оскільки, як і ціль на мету, її давно вже замінюють на сполуку відповідно до. Аналогічно відому тавтологічну сполуку забезпечення безпеки (ст. 2) слід замінювати, наприклад, на відповідник організація безпеки.

Під впливом російської ділової мови використовується іменник число, що в українській, на нашу думку, мусить функціонувати лише в математичній сфері, і конструкцію число осіб має бути змінено на кількість осіб. Звичайно, такі форми знаходимо і в аналізованому тексті Закону:

– «охорона майна та об'єктів, у тому числі на договірних засадах» (стаття 2). Цю звичну й частотну форму слід замінити на зокрема;

– «Призначення членів Поліцейської комісії при Національній поліції України відбувається з числа 5 осіб» (стаття 5). У такій ситуації потрібно використовувати форми ...з 5 осіб або з-поміж 5 осіб.

Частим є і вживання приименника при в умовній або часовій синтаксичній конструкції: напр., «спецперевірку при прийнятті в Національну поліцію» (стаття 5). Однак і сама виділена сполука є калькованою та незграбною (рос. при принятии), і навіть традиційна її зміна на варіант під час прийняття не вирішує проблеми. Тому варіант «спецперевірку для зарахування до Національної поліції», на нашу думку, є найбільш українським. Приименник при можемо залишити лише в ситуації наближення (належності): «при якому створена дана комісія» (стаття 5), однак й інші одиниці цієї фрази потребують заміни. Зрештою отримуємо варіант «при якому створено таку (цю) комісію».

І останнє, що стосується аналізованого Закону, – це сам провідний термін поліцейський на позначення працівника Національної поліції, який і в російській мові доволі активно критикувався свого часу, оскільки, як і пожарный, передбачає ознаку, а не статику, що властива назві. Однак навіть не постчасове копіювання російських реалій тут є негативом для державної мови України, а знов-таки хронічне уникнення протистояння з носіями радянської психології (українофобів), оскільки варіанти поліцай і поліціант їм би «не сподобалися». Таке побоювання вже призвело до тридцятирічного відставання України від країн Європи, що почали разом із нею розвиватися.

Отже, кальковані свого часу з російської мови форми, що функціонують у юридичному субстилі української мови становлять небезпеку для структури державної мови, що посилюється з уживанням їх у законодавстві, коли кількаразове вживання кодифікує таку форму не лише в межах цього субстилю, але й усієї загальнонародної мови. Саме тому в умовах становлення національної держави нагальною потребою є зміна багатьох калькованих одиниць питомими відповідниками української мови.

Джерела

1. Демченко В. Державна мова як об'єкт національної безпеки : монографія / за наук. ред. проф. І. Лопушинського. Херсон : Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2019. 176 с.
2. Про національну поліцію : Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 40-41.

Сухомлінова Анастасія Сергіївна

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
Науковий керівник: Волкова Віра Андріївна, кандидат педагогічних наук, доцент
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ КОЛИСКОВИХ ПІСЕНЬ НАЦІОНАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ МЕЛІТОПОЛЬЩИНИ

У статті здійснено аналіз художніх образів колискових пісень. Опрацьовано та систематизовано художні особливості колискових пісень національних спільнот Мелітопольщини: болгар, німців, чехів. Ключові слова: фольклор, колискова пісня, мати, дитина, сон, художні образи, національні спільноти Мелітопольщини.

Коліскова пісня – явище багате й різноманітне. Конкретне призначення не заважає їй служити формою вираження високого людського почуття – любові до дитини, що виявляється в темах, сюжетах, в усній поетичній системі творів [1, с. 158].

Незважаючи на безліч нюансів почуттів і думок, висловлюваних у колискових піснях, а також на широкий простір для імпровізації, все ж набір їх мотивів дуже обмежений. Найстійкіший з усіх мотивів, який з'являється у переважній більшості творів, – закликання чи запрошення сну до дитини.

Кожен народ надавав великого значення символам колискових пісень. Коліскові пісні болгар, німців та чехів Мелітопольщини мають дуже багато народних символів, які і розкривають духовність, святковий та повсякденний побут, добробут, національний колорит [2, с. 19-22]. Образна система колискових пісень національних спільнот Мелітопольщини різноманітна.

Різні народи, не розуміючи природи сну і не маючи змоги її пояснити, по-різному тлумачили цей стан людини, але у всіх давніх уявленнях відбилосся стійке переконання, що сон – це не властивий людині фізичний стан, а привнесений із зовні вплив якоїсь духовної надприродної сили. Образ Сну пов'язаний з анімістичними уявленнями про істоту, яка заспокоює дитину і наганяє на неї особливий фізичний стан. Тож увечері, коли матері вкладають малят спати, вони закликають на допомогу сон. Цей образ присутній в усіх колискових піснях. Зазвичай вони об'єднані єдиним зачином «Ой спи, дитя...», який виконує снодійну функцію.

Болгарська колискова: Спи, мое дитя, спокійно и безгрижно.

Чеська колискова: Spi děťátko spi, zavři očka svý.

Німецька колискова: Schlafe, mein Prinzchen, schlaf ein.

Центральним у колискових піснях чехів, болгар та німців є образ матері. Вони сповнені мріями, думками матері про майбутню долю дитини, у них виливаються почуття жінки, її ставлення до дочки чи сина у паралельному зіставленні з її власною долею, роздумами про життя:

Болгарська колискова:

За децата си да бъдем по-добри
И да има радост в техните очи,
Че щастливо да израстнат в своите игри,
За да радват те нашите очи.

Чеська колискова:

Hajej, můj andílku, hajej a spi,
Matička kolíbá děťátko svý.
Hajej, nynej, dadej, milej,
Matička kolíbá děťátko svý.

Німецька колискова:

Sch, kleines Baby, wein' nicht mehr,
die Mami kauft dir einen Teddybär.

Часто у колискових з'являються образи птахів. Їхня поява у колісанках співвідноситься із сюжетами про присипляння дитини на дворі:

Німецька колискова:

Schlafe, mein Prinzchen, schlaf ein,
es ruhn Schäfchen und Vögelein,
Garten und Wiese verstummt.

Бувають інші варіанти, але в них, як правило, присутній образ місяця. Він, очевидно, пов'язаний з древнім звичаєм колісати дитину на свіжому повітрі з метою духовного очищення від світу мертвих (з якого вона начебто прийшла). Очищення повітрям зустрічаємо і в інших фольклорних ритуалах.

Німецька колискова:

Der Mond mit silbernem Schein,
gucket zum Fenster herein.

Чеська колискова:

Měsíček stříbrný sám, okénkem dívá se k nám.
Jak by se usnouti bál, dřímej můj princí, spi dál.

Болгарська колискова:

Луната свети над нашия покрив,
вечерта е в двора ни.

Часом конкретизується, яка трава має магічну силу присипляти дитину: рута, м'ята, хрещатий барвінок та ін. Зазвичай, дитину перед сном купали в цих травах, щоб сон був міцніший і здоровий. Колискові, в яких зустрічається цей мотив, мають найбільше споріднених рис із замовляннями: їм властива стрункість побудови, певна формальність, характерна для магічних текстів, а також специфічні повтори різних рівнів, які надають вислову певного пафосу і магічності звучання.

Болгарська колискова:

- Мое мъничко кокиче,
с тънко нежно стебълце,
що дошло си толкоз рано
сам-само-самичко?
- Аз дошло съм тук, детенце,
радост да ви известя,
че таз зима си отива и пристига пролетта...

Це – твори, в центрі яких не стільки сама дитина і магічний вплив слова на її ріст, здоров'я, щастя, а, скоріше, світ, в якому дитина живе – її дім, родина[3, с. 277]. В колискових піснях болгар поруч із міфічними істотами з'являється уособлення злої, негативної сили в образі Бабая. Він зустрічається і в інших жанрах фольклору, але, можливо, перейшов до них саме з колискових. Тут він має значення істоти, яка наганяє страх, будить чи заподіює якесь лихо:

Гуш-нан-нан,
и нека нищо не тревожи теб
и твоята безкрайна душа.

Цікаво, що рефрен «Баю-бай», як правило не зустрічається у піснях, де не згадується Бабай. Можливо, в минулому він мав специфічне значення, чи саме цьому вислову надавалася здатність відганяти злу силу.

У деяких чеських колісанках мотив присипляння пов'язаний з ще однією напівміфічною істотою – котом. Кіт займає вагоме місце, він символ оберегу дому. Крім того, очевидно, здавна була помічена здатність kota швидко засинати, спати більшу частину доби:

V tvym domečku bydlí kočka a pes,
Kterež za tou kočkou až do komína vlez.

Хоч переважна більшість колискових передбачає їх виконання мамою дитини, зустрічаються також тексти пісень, які немовляті співає батько. Особливо цікаві твори, в яких батько звертається до своєї малої доньки з побажанням їй скоро вирости, зустрічаються в німецьких колискових:

Schlafe ein, du kleine Tochter!
Auch in dieser dunklen Nacht
sitzt dein Vater noch am Bettchen
und hält wacht.

Мотив надії на допомогу дитини, коли вона виросте, присутній у болгарській колисковій:

Спи мой малки синко и порасни голям.
Годините бързо ще отминат.
Като хубаво бяло орле, по изгрев слънце,
ще отлетиш от нашето гнездо.
Това чисто, синьо небе, и това високо, жарко слънце,
те ще бъдат над главата ти.
Спи малко врабче, спи малки синко,
спи мое скъпо звънче на сърцето.

Отже, можемо зробити висновок, що колискові пісні національних спільнот Мелітополя цікаві й оригінальні за своєю тематикою і будовою. З'ясовано, що у піснях чехів, болгар і німців зустрічаються спільні образи: Сну, матері, птахів, рослин, місяця. Проте є й відмінні образи. Наприклад, у болгарських

колискових піснях з'являється негативний образ Бабая. У чеських піснях спостерігаємо образ kota. Деякі німецькі колискові характеризуються тим, що виконує їх батько, а не мати. Болгарські колискові пройняті мотивом надії на допомогу дитини, коли вона виросте.

Джерела

1. Дитячий фольклор. Колискові пісні та забавлянки. К.: Наукова думка, 1984. 472 с.
2. Народи Північного Приазов'я (етнічний склад та особливості побутової культури). Запоріжжя: Просвіта, 1997. 176 с.
3. Руснак І. Є. Український фольклор : навч. посіб. К. : ВЦ «Академія», 2010. 304 с.

Сцяпанавя Алена Францаўна
Гродзенскі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт

ПРЫЧЫНЫ І ЎМОВЫ РЕАЛІЗАЦЫІ КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКАЙ ПАЛІТЫКІ АСАДНІЦТВА НА ТЭРЫТОРЫІ ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ Ў ДВАДЦАТЫХ ГАДАХ ХХ СТАГОДДЗЯ

Дадзены артыкул прысвечаны даследаванню культурна-асветніцкай дзейнасці асаднікаў на тэрыторыі Заходняй Беларусі ў 20-х гадах ХХ стагоддзя. У артыкуле даецца аналіз прычынам і ўмовам рэалізацыі культурна-асветніцкай дзейнасці асаднікаў. Даследаваны арганізацыйныя працэсы, якія рэалізаваліся праз дзейнасць “Саюза асаднікаў”, на стварэнню ўмоў для распаўсюджвання польскай культуры на тэрыторыі Заходняй Беларусі. Ключавыя словы: асадніцтва, арганізацыя, культура, асвета, выхаванне, ваяводства, павет.

Культурна-асветніцкая дзейнасць асаднікаў на тэрыторыі Заходняй Беларусі распачалася з пачатку 20-х гадоў фактычна разам з рэалізацыяй закона ад 17 снежня 1920 года “Аб наданні зямлі салдатам Польскай арміі”. У першым і другім статутах арганізацыі “Саюза асаднікаў” вызначаўся толькі культурна-асветніцкі від дзейнасці ў арганізацыі асадніцкага жыцця на “крэсах”. Формы і накірункі культурна-асветніцкай палітыкі былі распрацаваны пазней. Аднак, асадніцтва само па сабе садзейнічала развіццю польскай культуры і асветы. Асноўны састаў ваенных асаднікаў складалі палякі, яны самі з’яўляліся носьбітамі польскай культуры. Ваенныя асаднікі імкнуліся да аб’яднання, а праз дзейнасць аб’яднанняў ствараліся ўмовы для развіцця і рэалізацыі польскай культуры. Першапачаткова ў польскай культуры яны бачылі жыццёвую неабходнасць, а ў пазнейшым яны імкнуліся ствараць умовы для распаўсюджвання і развіцця польскай культуры, каб паказаць яе характар і ўзровень для мясцовага насельніцтва, тым самым падкрэсліваючы значэнне і характар самага асадніцтва. Польскія правячыя колы толькі садзейнічалі развіццю і падтрымцы этнакультурных працэсаў, якія ажыццяўляліся праз дзейнасць асаднікаў на тэрыторыі Заходняй Беларусі.

Грамадскі характар культурна-асветніцкай дзейнасці асаднікаў атрымала з канца 20-х гадоў. У трэцім статуте “Саюза асаднікаў” ад 17 жніўня 1929 года адзначалася, што ваенныя і цывільныя асаднікі павінны былі рэалізоўваць культурна-асветніцкую дзейнасць на адным узроўні з гаспадарчай, расшыраючы яе маштабы як сярод членаў арганізацыі, так і мясцовага насельніцтва. Распаўсюджванне польскай культуры, дзяржаўнай ідэалогіі, ажыццяўленне арганізацыі польскай асветніцкай і выхаваўчай палітыкі павінна было быць рэалізавана асаднікамі праз дзейнасць арганізацыі “Саюз асаднікаў”. З мэтай расшырэння культурнай палітыкі, павятовым аддзелам і таварыствам “Саюза асаднікаў” прапанавалася супрацоўнічаць з іншымі грамадскімі арганізацыямі, якія рэалізоўвалі палітыку папулярызацыі і распаўсюджвання польскай культуры на тэрыторыі Заходняй Беларусі [1, с. 44]. Культурна-асветніцкая дзейнасць на дзяржаўна-грамадскім узроўні павінна была распачацца з стварэння асаднікамі асветніцкіх цэнтраў. Праз работу такіх цэнтраў павінны былі быць арганізаваны рознапланавыя выстаўкі і паказы, з’езды, тэатральныя пастаноўкі і рознага роду мерапрыемствы польскага культурна-асветніцкага характару. Кіраўніцтва “Саюза асаднікаў” павінна было стварыць усе неабходныя ўмовы для развіцця і папулярызацыі польскай культуры розных жанраў і накірункаў на тэрыторыі Заходняй Беларусі.

У канцы 20-х гадоў найбольшыя здабыткі ў сферы папулярызацыі польскай культуры і асветы былі дасягнуты ў арганізацыях “Стралец”, “Саюз рэзервістаў”, “Саюз мясцовай моладзі”. “Саюз асаднікаў” на працягу першай паловы 20-х гадоў канцэнтрыраваў увагу на эканамічных, прававых, гаспадарчых пытаннях асаднікаў.

Для рэалізацыі маштабнай культурна-асветніцкай дзейнасці асаднікам неабходна было мець уласныя адміністрацыйныя будынкi, дзе магчыма было збірацца і праводзіць розныя формы асветніцкай работы. У такіх адміністрацыйных дамах магчыма было арганізоўваць шматлікія спатканні з рознымі дзеячамі навукі, культуры, праслаўленымі спартсменамі. Фарміраваліся спрыяльныя ўмовы для правядзення розных імпрэз, выстаў, з’ездаў, што адпаведна давала магчымасць праводзіць паўнацэнную выхаваўчую палітыку для моладзі. Такія адміністрацыйныя будынкi на тэрыторыі Заходняй Беларусі атрымалі назву грамадскія дамы. У такіх грамадскіх дамах былі арганізаваны ўмовы для адпачынку людзям рознага ўзросту. Дзеці асаднікаў часцей за ўсё збіраліся днём: чыталі, гулялі, рыхтаваліся да заняткаў. У той

час людзі старэйшага ўзросту збіраліся ўвечары: слухалі радые, вялі размовы аб палітыцы і эканоміцы, сустракаліся з прадстаўнікамі мясцовай ўлады і грамадскімі дзясцамі. На базе такіх дамоў працавалі бібліятэкі, вячэрнія школы, розныя таварыствы, а часам нават пошта і спажывецкая крама. Аднак, узвядзенне грамадскіх дамоў патрабавала немалых матэрыяльных сродкаў, так прыкладна кошт будаўніцтва такога дома ў пачатку 30-х гадоў складала 42 000 злотых, па прычыне гэтага будаўніцтва грамадскіх дамоў вялося марудна і складана [2, s. 23]. У 1933 годзе агульная колькасць грамадскіх дамоў складала 48-м на тэрыторыі 4-х ваяводстваў Заходняй Беларусі. Грамадскія дамы будаваліся не толькі праз “Саюз асаднікаў”, а таксама праз дзейнасць “Саюза дробных асаднікаў”.

Асноўны аб’ём работы па рэалізацыі культурна-асветніцкай дзейнасці асаднікаў прыходзіўся на кіраўнікоў таварыстваў “Саю-за асаднікаў”, на гэту пасаду назначаліся, выключна толькі асобы, якія мелі вышэйшую адукацыю, актыўную грамадскую пазіцыю. Асобы, якія ў таварыствах займалі пасады інструктараў па выхаваўча-ідэалагічнай рабоце павінны былі мець вышэйшую, або сярэдняю адукацыю. Інструктары павінны былі валодаць не толькі прафесійнымі ведамі, а таксама і высокімі чалавечымі каштоўнасцямі, паколькі апошнія наладжвалі сяброўскія адносіны з дзецьмі асаднікаў. Па прычыне адсутнасці кваліфіцыраваных спецыялістаў у сферы адміністрацыйнай і выхаваўча-ідэалагічнай, у 1925 годзе 13 чалавек былі накіраваны на 2-х гадовую вучобу ў ўніверсітэт на грамадска-культурны факультэт ў Варшаву.

У 1931 годзе было створана таварыства выхаваўнікаў асадніцкай моладзі. У 1937 годзе таварыствы выхаваўнікаў працавалі ў Варшаве (2), Вільні (2) і па аднаму ў Брэсце, Гродна, Навагрудку, Лідзе. У студзені 1939 года ў таварыстве налічвалася 459 чалавек з іх 55% жыло і працавала на тэрыторыі Заходняй Беларусі. У 1930 годзе былі арганізаваны курсы па выхаўчай рабоце, для моладзі з Заходняй Беларусі, запрашаліся юнакі ва ўзросце ад 18-27 гадоў і дзяўчаты ад 17-23 гадоў без погляду на нацыянальную прыналежнасць. Курсы праводзіліся ў так званым “Аб’яднаным мясцовым ўніверсітэце”, які знаходзіўся ў Прудзішчах недалёка каля Вільні [3, s. 37]. Перыяд навучання складалаў 5 месяцаў. Слухачы праходзілі заняткі па агранаміі, эканоміцы, адміністрацыйным упраўленні, літаратуры, музыцы і спорту. Пасля заканчэння курсаў, выпускнікі накіроўваліся на пасады інструктараў па выхаваўча-ідэалагічнай рабоце ў паўночна-усходнія паветы Заходняй Беларусі. На перыяд 1939 года 1500 маладых людзей былі засяроджаны ў рабоце “Саюза асаднікаў”.

Цераз саюз была арганізавана работа 7-мі выхаваўчых цэнтраў, у рады якіх уваходзіла 600 асаднікаў (мужчынскага і жаночага палю). Кожнае дзіце, якое было залічана ў рады таварыстваў павінна было прымаць ўдзел у рабоце трох абавязковых секцый: спартыўнай, дыскусійнай і ў хоры, дзве секцыі дазвалялася выбіраць самастойна. На выбар прапаноўваліся заняткі ў секцыях па выяўленчаму мастацтву, тэатральнай школе, фатаграфіі, краязнаўству. Агульная колькасць часоў, якая выдзялялася на заняткі, павінна была не прывышаць, больш чым 10 гадзін у тыдзень. “Саюз асаднікаў” браў на сябе функцыі па выхаваўчай рабоце моладзі, каб не дапусціць дыструктыўнага ўплыву на моладзь з боку вуліцы і сяброў, паколькі асноўная частка асаднікаў была занята працай на зямлі. Асноўнымі прынцыпамі дзейнасці таварыстваў з’яўляліся: салідарнасць, пачуцце асабістай павягі, добразычлівасць, патрыятызм. Пры рабоце з дзецьмі і моладзь, павінен быў ўлічвацца тып характару выхаванцаў, паколькі ў таварыствах павінна была быць сфарміравана спрыяльная атмасфера для фарміравання асабістых каштоўнасцяў у падростаючага асадніцкага пакалення. Акрамя таварыства выхаванне ўскладвалася на сям’ю і школу. За членства дзяцей асаднікаў у таварыстве, бацькі аплачвалі ўзносы, за дзяцей з неасадніцкіх сямей памеры ўзносаў былі большыя. Дзяржаўныя банкі прадастаўлялі доўгатэрміновыя крэдыты, для тых бацькоў, хто не мог аплаціць ўзносы.

Асноўнымі накірункамі выхаваўчай палітыкі былі: музыка, літаратура і спорт. Штотычышца, музычнага выхавання, моладзь павінна была збіраць мясцовы музычны фальклор і пісаць музычныя апрацоўкі народных песен у тым ліку і з заходнебеларускага рэгіёна. Музыка павінна была садзейнічаць стварэнню духоўнай атмасферы ўнутры таварыстваў, музыка павінна была аб’ядноўваць моладзь і вызываць у апошніх патрыятычныя пачуцці да роднай зямлі, гісторыі, культуры. Моладзь з асадніцкіх сямей арганізоўвалася на базе таварыстваў “Саюза асаднікаў” у музычныя хоры. На тэрыторыі Заходняй Беларусі была створана музычная рада пад кіраўніцтвам якой арганізоўвалася вакальна-харавае дзейнасць асадніцкай моладзі.

Такім чынам, культурна-асветніцкая дзейнасць асаднікаў садзейнічала кансалідацыі апошніх, стварала ўмовы для адукацыі і выхавання асадніцкай моладзі, а таксама распаўсюджванню польскай культуры на тэрыторыі Заходняй Беларусі.

Крыніцы

1. Stobniak- Smogorzewska J. Osadnictwo wojskowe jejorolana Kresah Wshodnichie pilog / J. Stobniak- Smogorzewska // Osadnictwo wojskowe jego rola na Kresah Wshodnich i epilog . – Warszawa, 1998. – 425 s.
2. Дзяржаўны архіў Брэсцкай вобласці (ДАБВ). - Фонд 1. – Воп. 7. – Спр. 1722.
3. Дзяржаўны архіў Брэсцкай вобласці (ДАБВ). - Фонд 1. – Воп. 7. – Спр. 1724.

Гіль Світлана Іванівна

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

МЕТОДИЧНА МОДЕЛЬ РОБОТИ З ТЕКСТАМИ УКРАЇНСЬКИХ КАЗОК В ІНОЗЕМНІЙ АУДИТОРІЇ

Стаття присвячена опису методичної моделі роботи з текстами українських казок в іноземній аудиторії. Розроблено комплекс вправ із дотекстовими й післятекстовими завданнями, орієнтованими на всі види мовленнєвої діяльності. Зроблено висновок про необхідність лінгвокультурологічного коментаря й зіставлення цінностей української культури з цінностями рідної культури іноземних слухачів під час роботи з українськими народними казками в іноземній аудиторії. Ключові слова: методика, українська казка, українська мова як іноземна.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Твори художньої літератури є важливим засобом накопичення й віддзеркалення інформації про дійсність: містять відомості географічного, культурного, економічного, політичного характеру про країну мови, що вивчається. А отже, художня література становить безперечний інтерес для лінгвокраїнознавства, із вивченням творів художньої літератури відбувається поступове, глибоке і плідне збагнення традиції національної культури в різних її проявах, що, у свою чергу, активно впливає на рівень мовної і читацької підготовленості інофонів.

Актуальність дослідження визначається важливістю лінгвокультурологічного підходу до навчання української мови як іноземної. Незважаючи на те, що наукова література з українського фольклору на сьогодні досить значна і представлена літературно-історичними, психолого-педагогічними дослідженнями, навчально-методичні посібники не часто звертаються до фольклорних текстів. Відсутня система вправ із викладання українських народних казок, яка сприяла б формуванню цілісного уявлення про український національний менталітет у іноземних слухачів. Казка становить автентичний текстовий матеріал і відображає життя народу й цінності як найважливішу його складову.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження проблеми використання художнього тексту в навчанні української мови іноземців зосереджені в таких основних напрямках: осмисленні ролі художнього тексту в навчанні мови (Л. Васильєва, В. Федчик); лінгвокраїнознавчий потенціал художнього тексту (А. Буднік, З. Мацюк), навчання читання на матеріалі художнього тексту (І. Процик, С. Шевченко), можливості певних жанрів і принципи роботи з ними в іноземній аудиторії (Г. Швець, Л. Антонів, В. Бадер, М. Єлісова, С. Єрмоленко), вивчення лінгводидактичного потенціалу творчості окремих письменників та обґрунтування системи роботи з художнім текстом (Г. Швець).

На думку, Н. Серової [4], серед жанрів фольклору казка є найбільш вдячним матеріалом для вивчення в іншомовній аудиторії: завдяки цікавому сюжету й відсутності жорсткої «прив'язки» до конкретних подій національної культури, вона порівняно легко сприймається іноземними студентами, задовольняє пізнавальний, емоційний і естетичний інтерес, має елемент цікавості. Синтаксис казки переважно побудований на ґрунті загальномовних і розмовно-мовленнєвих конструкцій. На думку дослідниці М. Єлісової «важливою для не носіїв мови є така структурна особливість казок, як наявність повторів, особливо ритмізованих, що полегшує іноземним студентам засвоєння лексики і знайомить їх з ритмом і мелодикою української мови» [3, с.190], наприклад, казки «Рукавичка», «Івасик-Телесик», «Коза-дерева» та ін.

С. Яремчук зазначає, що українські народні казки є джерелом цікавого лінгвістичного та лінгвокультурного матеріалу, що мотивує як учнів, так і викладачів, та дозволяє уникнути «механічної» взаємодії викладача зі студентом, передбачуваності відповідей [5]. У посібнику М. Єлісової «Коментоване читання художніх творів» подано декілька видів вправ, що викликають особливе зацікавлення в іноземних студентів [2].

А. Бордовська у своїй дисертації [1] ставить питання про доцільність накопиченого досвіду розгляду казки в педагогії, психології, лінгвістиці, культурології, філософії, лінгвокультурології для створення нового підходу до роботи з народною казкою на заняттях в іноземній аудиторії.

Таким чином, науковці стверджують, що завдяки використанню фольклорних матеріалів під час навчання мов відбувається розширення словникового запасу студентів, активізація лексики, забезпечується комунікативна спрямованість навчання, стимулюється мимовільне запам'ятовування мовних і мовленнєвих одиниць, долається психологічний бар'єр й відбувається емоційний підйом. Казки є ядром ментальності національних культур і становлять навчальний і розвивальний інструмент у формуванні в іноземних слухачів інтересу до української мови й культури українського народу. Дослідники вважають, що використання в навчанні фольклорних матеріалів створює природне мовне й культурне середовище в іноземній аудиторії.

Мета нашої роботи – розробити таку методику читання українських народних казок, яка допомогла б іноземцям розуміти зміст казок адекватно носіям української культури.

Виклад основного матеріалу. Під час складання системи навчання читання й розуміння українських народних казок ми керувалися такими дидактичними принципами (принцип наочності, свідомості, доступності та посиленості, міжкультурної взаємодії); психологічні принципи (принцип мотивації); власне методичними принципами (принцип комунікативності, принцип урахування рівня володіння мовою). Ми використовували метод показу (для введення нового матеріалу – записи на дошці, наочність), метод пояснення (прийоми індукції та дедукції), метод тренування (виконання спеціальних вправ), методи застосування (вони ґрунтуються на виконанні мовленнєвих вправ), методи корекції (виправлення помилок у мовленні іноземних слухачів), а також такі прийоми, як аналіз (розчленування предмета, явища); синтез (об'єднання частин, елементів у єдине ціле); порівняння (встановлення подібності та відмінності між об'єктами); класифікація (віднесення предмета, явища до групи предметів і явищ); а також опис, зіставлення, відповіді на питання, переказ тексту й опис картини.

Створення моделі роботи з текстами українських народних казок для іноземних слухачів, передбачає розробку комплексу вправ із дотекстовими й післятекстовими завданнями, орієнтованими на всі види мовленнєвої діяльності; використання наочності, що має зацікавити студентів, й завдань, які допоможуть передбачити можливу появу помилок, а також дозволить студентам висловити свою думку про прочитане; використання в завданнях українських народних приказок та прислів'їв, що підсилюють уявлення іноземних студентів про типові риси характеру й поведінки українців і сприяють формуванню лінгвокультурологічної компетенції. Основні етапи навчання становлять вступну розмову; виконання дотекстових завдань; читання казки; виконання післятекстових завдань, зокрема питання за змістом сюжету казки, лексико-граматичні вправи, питання з метою визначення моралі казки й національних особливостей сприйняття ідеї казки; домашнє завдання (переклад і переказ); тест на знання тексту і його розуміння; контрольний твір. У вступній розмові слід використовувати лінгвокультурологічний коментар і двомовний словник для більш швидкого засвоєння змісту розмови.

На нашу думку, знайомство з українськими казками слід розпочати з казкою, у якій кількість лексико-граматичних труднощів є мінімальною, а за змістом вона є нескладною для коментаря. Казка є національно-прецедентним феноменом, що обумовлює необхідність лінгвокультурологічного коментаря до казки в іноземній аудиторії. На початку роботи з кожною казкою студентам слід дати необхідний для розуміння казки лінгвокультурологічний коментар, який знайомить їх з особливостями української культури й українського побуту, а також запропонувати дотекстові завдання, спрямовані на подолання лексико-граматичних труднощів. Особливу увагу слід приділити словам, що описують національні реалії, під час пояснення безеквівалентної лексики часто необхідна зорова наочність, через те, що слово на позначення інокультурної національно специфічної реалії не викликає жодних асоціацій у свідомості людини, яка ніколи не бачила відповідного об'єкта: хата, кобза, козак, рушник, лицар, трубадур тощо. Як приклад зорової наочності пропонуємо демонструвати сувеніри, малюнки, ілюстрації, фотографії, репродукції картин, відеофрагменти, діафільми, презентації, а також реальні предмети побуту.

У післятекстових завданнях перевіряється розуміння іноземними слухачами змісту тексту, успішність виконання смислової обробки інформації відповідно до питань і завдань, сформульованими у вправах.

Викладач повинен підготувати комунікативні вправи, спрямовані на ініціацію творчої активності студентів і питання дискусійного характеру (студентам пропонується визначити мораль казки). Для перевірки точності виконання завдання додатково наводяться українські прислів'я. Оскільки одним із основних завдань навчання іноземної мови є вміння використовувати мову в мовленнєвих актах і під час комунікації в цілому, кінцевою метою роботи з казкою є породження монологічного висловлювання як найбільш складного виду мовленнєвої діяльності. Студенти у своїх відповідях мають відобразити етнокультурну специфіку опрацьованої казки.

Під час підсумкової розмови іноземні слухачі висловлюють своє ставлення до прочитаного, порівнюють культуру рідної мови з культурою, що вивчається, тренують навички монологічного висловлювання. Рекомендуємо запропонувати студентам питання, що допомагають узагальнити знання, отримані під час занять. Наприклад: Чи цікаво вам було читати українські народні казки? Чому цікаво / нецікаво? Що вам здалося незвичайним у цих казках? Що вас здивувало й особливо запам'яталося? Чи схожі українські народні казки на казки вашого фольклору? Герої якої казки вам сподобалися найбільше? Яка казка, на ваш погляд, є найбільш повчальною?

Тематика, що розробляється в народних казках, безпосередньо стосується життя, навчання та побуту студентів. Саме тому вони є джерелом для цікавих і змістовних дискусій, вони змушують як студентів, так і викладачів замислюватися та шукати відповідей. Наприклад, казки «Про злидні», «Розум та щастя». Деякі з них сповнені народним гумором («Як гуцул наймався у попа», «Зяче сало» та ін.) та є досить легкими для сприйняття студентами-іноземцями.

Після розмови студенти виконують контрольну роботу. Можна запропонувати письмово переказати одну з українських народних казок або написати твір на тему «Українські казки й український характер».

Висновки. Таким чином, навчання іноземних слухачів читання й розуміння змісту українських народних казок буде ефективнішим, якщо спиратиметься на знання про систему цінностей української народної культури, розуміння реалій і мовних особливостей української народної казки; зіставлення сюжетів українських народних казок із сюжетами казок рідної культури іноземців.

Джерела

1. Бордовская А.В. Обучение чтению русской народной сказки в иностранной аудитории (лингвокультурологический и методический аспекты): автореферат дис. ...канд. пед. наук / А.В. Бордовская. – Санкт-Петербург. – 2003. 19 с. [Электронный ресурс]. URL: http://irbis.gnpbu.ru/Aref_2003/05-06789.pdf (дата звернення: 22.11.2020).
2. Єлісова М.О. Коментоване читання художніх творів: Навчальний посібник для іноземних студентів / М.О. Єлісова. – К. : ТОВ НВП «ІНТЕРСЕРВІС», 2010. – 120 с.
3. Єлісова М.О. Особливості роботи над текстом української народної казки в іншомовній аудиторії / М. О. Єлісова // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2011. – Вип. 6. – С. 190-195.
4. Серова Н.П. Русские сказки как предмет изучения в иноязычной аудитории / Н.П. Серова // Россия и Запад: диалог культур : сб. ст. / Моск. гос. ун-т ; отв. ред. А. В. Павловская. – М., 1998. – Вып. 6. – С. 63-67.
5. Яремчук С.М. Вивчення українського фольклору на заняттях з української мови як іноземної / С.М. Яремчук. – Національний університет «Львівська політехніка». [Електронний ресурс]. URL: <https://int-konf.org/ru/2013/suchasna-nauka-v-merezhi-internet-25-27-02-2013-r/82-yaremchuk-s-m-vivchennya-ukrajinskogo-folkloru-na-zanyattakh-z-ukrajinskoji-movi-yak-inozemnoji> (дата звернення: 22.11.2020).

Шарец Юлия Викторовна
Барановичский государственный университет

ЗАНЯТИЯ ПО РКИ КАК СПОСОБ КУЛЬТУРНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

Статья посвящена вопросам, связанным с межкультурной коммуникацией. Проанализированы особенности обмена культурными ценностями между участниками учебного процесса. Ключевые слова. Культура, диалог, культурное обогащение, диалогическое понимание, РКИ.

Особенность культуры XXI века заключается в том, что она все более приобретает интернациональный характер. Именно культура, обладая огромным общечеловеческим потенциалом, позволяет представителям различных национальностей, языковой, религиозной и возрастной принадлежности построить общение без каких-либо границ.

Вопросы культурного обмена в области высшего образования весьма актуальны, поскольку процессы интеграции и взаимодействия здесь протекают наиболее активно.

Реалии современного мира таковы, что положение и авторитет государства на международной арене определяются не только его политическим весом и экономическим развитием, но и культурным, в первую очередь интеллектуальным, потенциалом, уровнем образования его граждан. Поэтому в настоящее время образование выдвинулось в число важнейших факторов развития государства не только на национальном, но и на международном уровне.

Межкультурное общение (в области образования и не только) подчиняется определенным закономерностям, овладеть которыми необходимо: 1) грамотный подход к общению с представителями других культур; 2) предварительное ознакомление с особенностями национальных черт посещаемой страны; 3) освоение специальных дискурсивных стратегий при общении с иноязычными партнерами [3].

Преподавание русского языка как иностранного (РКИ) в высшей школе (в частности, в Барановичском государственном университете, Беларусь) непременно отражается на всех участниках учебного процесса. На таких занятиях происходит культурный обмен между преподавателем и учащимися. И этот увлекательный процесс не всегда может контролироваться той или иной стороной.

В процессе учебных занятий по РКИ нам было интересно:

1. Выявить особенности культуры иностранных учащихся.
2. Сравнить особенности родной культуры и культуры студентов-иностранцев (из Камеруна).
3. Описать возможности культурного обогащения.

Используя метод наблюдения и самонаблюдения, метод беседы, диалогического понимания, анализа и сравнения, мы пришли к следующим выводам:

1. Современный мир пестр и многообразен. Каждая культура имеет свои особенности и своеобразие.

Так, для представителей культуры Камеруна характерны:

- ✓ Жизнерадостность и жизнелюбие.
- ✓ Приветливость.
- ✓ Способность быстро и без труда наладить общение.

- ✓ Чувство відповідальності.
- ✓ Преданість традиціям своєї країни та своєї родини.
- ✓ Позитивне ставлення до дійсності.

2. В процесі навчання РКИ як викладач, так і іноземний учень отримує нові культурні уявлення, знайомиться з раніше невідомими поглядами на різні сфери життя: батьки та діти – друзі / відстань між дітьми та батьками; ранні шлюби / ранні шлюби – рідкість; більше свободи в проявленні себе / соціальні та культурні рамки.

3. Вивчаючи на заняттях по РКИ різні теми спілкування («Сім'я», «Професія», «Моя країна», «Біографія», «Моє вільне час» та ін.), викладач, і студенти-іноземці:

- ✓ беруть участь в процесі культурного обміну.
- ✓ потрапляють в особливу атмосферу, особливе середовище, де.

кожен присутній і ділиться інформацією, і отримує її. Це, безсумнівно, цінний досвід, який наповнює наше життя новими поняттями, уявленнями, емоціями. Культурний обмін як найважливіший аспект міжкультурних комунікацій дає можливість учасникам освітнього процесу підвищити свій культурний та інтелектуальний рівень.

Результати спостережень можуть бути використані в практичній психології, педагогічній практиці; в процесі формування особистих культурних уявлень; в дотриманні етичних норм при діловому спілкуванні.

Джерела

1. Загальна та професійна педагогіка: Навчальний посібник для студентів, навчаючись за спеціальністю «Професійне навчання»: В 2-х книгах / Під ред. В.Д. Симоненко, М.В. Ретивих. - Брянськ: Вид-во Брянського державного університету, 2003. - Кн.1 174с.
2. Капшувєва, З. А. Міжкультурне спілкування / З. А. Капшувєва. - Текст: непрямої // Проблеми та перспективи розвитку освіти : матеріали ІІІ Міжнародн. наук. конф. (г. Пермь, январь 2013 г.). - Т. 0. - Пермь: Меркурій, 2013. - С. 20-21. - URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/66/3284/> (дата звернення: 25.01.2021).
3. Краснова, М. А. Зв'язок сучасної освіти та культури / М. А. Краснова. - Текст : непрямої // Актуальні питання сучасної педагогіки : матеріали І Міжнародн. наук. конф. (г. Уфа, июнь 2011 г.). - Уфа : Лето, 2011. - С. 28-30. - URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/18/820/> (дата звернення: 11.10.2020).

Волкова Світлана Петрівна

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

ВІД УНІВЕРСИТЕТУ ДО ІНСТИТУТУ: РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ У 20-ТІ РОКИ 20 СТОЛІТТЯ НА ПРИКЛАДІ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОГО ІНСТИТУТУ НАРОДНОЇ ОСВІТИ

У статті досліджено особливості реорганізації вищої освіти в Україні в 1920-ті роки на прикладі Катеринославського інституту народної освіти. Ключові слова: вища освіта, університет, інститут, постанови, радянська влада, Катеринослав.

Актуальність теми. Добре організована освіта в будь-якому суспільстві є запорукою ефективного розвитку держави, оскільки надає суспільству можливість розвиватися далі шляхом підготовки висококваліфікованих молодих спеціалістів. Сучасна вища освіта в Україні вже впродовж багатьох років реформується. З минулого необхідно виносити уроки, щоб не повторювати помилок. Бо з приходом до влади більшовиків система вищої освіти реформувалася й зазнала нищівного знищення університетів та загальмувала розвиток науки.

Аналіз досліджень і публікацій. Збільшення кількості досліджень з історії освіти України 1920-х – початку 1930-х рр. відбувся наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр. Зміни у вищій освіті, її розвиток та становлення зазначеного періоду стали темами дисертацій, ювілейних видань з історії університетів [5], окремими узагальнювальними працями з розвитку освіти [7] та різними дослідженнями багатоманітних питань [8, 9, 10, 11], що опираються на джерела минулого століття [2, 3, 4, 7, 14].

Мета статті: проаналізувати зміни в розвитку вищої освіти в 1920-ті роки на прикладі Катеринославського інституту народної освіти.

Виклад матеріалу дослідження. Події, які відбувалися навколо Катеринославського університету є досить показовими для всієї системи вищої освіти в Україні. У 1918 рр. у місті Катеринославі на базі Вищих жіночих курсів створено університет, у складі наступних факультетів: юридичного, історико-філологічного, фізико-математичного та медичного. Об'єктивні умови, які склалися на той час засвідчують, що Катеринославський університет був приватним з викладанням української мови. Відповідно до декрету Ради Народних Комісарів України «Про перехід усіх приватних вищих навчальних закладів на утримання держави» Катеринославському університету було надано статус державного з

26 січня 1919 р., який закріплював за університетом землі, на яких він розташовувався та надавав нову земельну ділянку під лабораторні корпуси. Коли влітку влада в місті перейшла до Добровольчої армії, то нова влада не визнала Катеринославський університет як державний [12, с. 183]. Далі у своїх спогадах ректор університету В. Карпов охарактеризував становище «с того момента почалась страшная пора для университета... Заняття, правда, почались, но тут на смену белым явился Махно. Полтора месяца город подвергался постоянному обстрелу со стороны белых, но внутри его грабили махновцы. Заняття волей-неволей прекратились... По приходу Советской власти можно было вздохнуть свободно, отношение к университету было самое благожелательное [5]. Хоча становище було гнітючим: холод, голод, висипний тиф. Тим не менше подвижництво університетського колективу перемогло – навчальний рік вдалося закінчити, а академічну програму виконати [1, с. 4].

На початку 1920 р. в Україні тривала цілеспрямована руйнація університетської системи освіти. Першого перетворення Катеринославський університет пережив після того як 24 лютого 1920 р. була розіслана «Тимчасова інструкція губернським відділам народної освіти», відповідно до якої наказувалося провести цілий ряд невідкладних заходів у справі вищої освіти й насамперед налагодити навчання в технічних та медичних вишах, пропонувалося ліквідувати старі юридичні та історико-філологічні факультети університетів і розгорнути діяльність зі створення нових радянських інститутів – інститутів народної освіти з метою підготовки працівників освіти. Ця інструкція мала діяти «до оповіщення урядом Законодавчих положень у галузі освіти на Україні» [4, с. 10-11].

Відповідно до прийнятих рішень Наркоматом освіти України у квітні-травні 1920 р. Учительський інститут, що працював в Катеринославі з 1910 р. й Вищий педагогічний інститут, заснований у 1917 р., були об'єднані у так званий Катеринославський інститут народної освіти (ІНО), який почав функціонувати з 1 травня 1920 р. Він складався з п'яти відділень: 1) дошкільного виховання (1 – 4 курси), 2) підготовки класних керівників (1 – 2 курси), 3) соціально-історичного (1 – 3 курси), 4) словесного (1 – 3 курси), 5) фізико-математичного відділення, яке у вересні 1920 року було переведено до Інституту теоретичних наук. [14, арк. 43].

Фізико-математичний та історико-філологічний факультети Катеринославського університету мали стати підґрунтям для створення вищих педагогічних курсів. Однак такі курси у цей період у Катеринославі не створювалися й почали існувати лише з 1922 р. та були розраховані на 350 слухачів [6]. У 1920 р. було ліквідовано юридичний та історико-філологічний факультети, а залишки університету становили фізико-математичний й медичний факультети, які почали функціонувати окремо. Медичний факультет став самостійним спеціалізованим вишом, який був перетворений на початку 1920 р. в Медичну академію, а через рік – в Медичний інститут (такий самий шлях пройшли й медичні інститути в Харкові, Одесі, Києві). Фізико-математичний факультет спочатку існував окремо як Інститут теоретичних наук, який утворився восени 1920 р., він мав чотири відділення: фізико-математичне, хімічне, геолого-географічне й біологічне. Два останні були створені в перші місяці 1921 р. Навчальний процес в інституті здійснювався за університетськими навчальними планами 1918 р.

Інститут очолювала Рада, що складалася із відповідальних працівників закладу, представників місцевого Губернського відділу народної освіти та студентів. До її компетенції належали питання адміністративної, навчальної та господарської діяльності. Для вирішення поточних справ Рада обирала Правління у складі Голови, секретаря Ради та завідувачів підрозділами [10, с. 59]. Головою Ради Інституту теоретичних наук був обраний Л. Писаржевський, заступником – Д. Свіренко.

Упродовж 1920 – 1921 н. р. в Катеринославському ІНО відбулися зміни: були скасовані факультети, посади деканів і секретарів факультетів; фізико-математичний відділ було переведено до Інституту теоретичних наук у вересні 1920 р.; на заміну дошкільного відділу й відділу для підготовки класних керівників при Інституті теоретичних наук було відкрито основний відділ. Катеринославський ІНО з березня 1921 р. перейшов у розпорядження Головопрофосвіти, до губернського відділу [14, арк. 47 зв., 57].

Навесні 1921 р. почався останній етап ліквідації системи університетської освіти. Як результат такої організації ще 14 лютого 1921 р. до Катеринослава з Харкова надійшло розпорядження, в якому у зв'язку з постановою колегії Укрголовпрофосу від 8 лютого 1921 р. Інститут теоретичних наук було об'єднано з Катеринославським ІНО. Їм було запропоновано не пізніше 1 травня представити проект злиття й проект навчального плану. А вже 5 квітня 1921 р. надійшла інструкція Наркомату освіти, що остаточно встановила статус цих інститутів: «Відділ підготовки працівників освіти Укрголовпрофосвіти повідомляє, що у зв'язку із загальною реформою усіх вищих навчальних закладів і відповідно до прийнятого колегією Укрголовпрофосу від 3 квітня 1921 р. операційного плану відділу підготовки робітничої освіти на 1921 рік в Катеринославі Інститут народної освіти та Інститут теоретичних наук повинні бути об'єднані для організації Інституту народної освіти (трирічний термін навчання) з факультетами: 1) підготовки працівників соціального виховання (працівників дитячих садків, трудової школи) і 2) техніко-педагогічним (підготовка викладачів професійних шкіл і технікумів)» [14].

При факультеті соціального виховання передбачалось організувати річні підготовчі курси з метою залучення «пролетарських елементів» до Катеринославського ІНО. Була встановлена й норма прийому слухачів: на факультет соціального виховання – 500 осіб, на техніко-педагогічний – 150 [5, с. 56].

Улітку 1921 року відбулося злиття Катеринославського ІНО та Інституту теоретичних наук [12, арк. 80]. Не погоджуючись із рішенням влади, науково-навчальна рада Інституту теоретичних наук, маючи потужний науковий потенціал (на момент реорганізації, на 10 березня 1921 року – 16 професорів, 5 доцентів і 25 асистентів, які представляли професорів і викладачів колишнього Катеринославського університету) не могла змиритися з таким становищем вищої освіти в Україні [5, с. 57]. У червні 1921 р. науково-навчальна рада Інституту теоретичних наук направила до Укрголовпрофосвіти доповідну записку. В ній вчені виклали свої погляди на реформу вищої школи. Вважаючи, що переорієнтація фундаментальної освіти на розв'язання вузькоспеціальних одномоментних педагогічних завдань є згубною для науково-дослідницької роботи, вони порушили питання про організацію при ІНО спеціального науково-дослідного інституту, як установи, яка б служила інтересам науки і готувала б викладачів і вчених працівників для вищої школи. Новостворюваний ІНО також офіційно висловив своє незадоволення значним скороченням спеціальних курсів, призначених для підготовки висококваліфікованих викладачів та науковців [12, с. 184].

Реорганізація вищої освіти відбувалася не лише в Катеринославі, але і в інших містах. Таким чином, усі українські університети було ліквідовано і створювалися інститути народної освіти. Всього було відкрито 13 інститутів: у Києві, Харкові, Катеринославі, Одесі, Вінниці, Кам'янці-Подільському, Ніжині, Полтаві, Житомирі, Глухові, Миколаєві, Херсоні, Чернігові.

У червні 1921 р. запроваджувався поділ на факультети. Подібно до Київського та Одеського ІНО в Катеринославському ІНО було створено два факультети: 1) факультет соціального виховання, в який ввійшли відділення дошкільного виховання та відділення для підготовки класних керівників; 2) факультет професійної освіти в складі фізико-математичного, хімічного, геолого-географічного, біологічного, соціально-історичного, словесного відділень. До 1923 – 1924 н. р. було ліквідовано відділення географії та геології, що було приєднано до природничого відділення.

Тільки у Харківському ІНО існував ще й третій факультет – політичної освіти, а в інших 9 інститутах – лише факультети соціального виховання.

В процесі реформування відбувалися зміни й в штатних посадах. У 1919 р. були скасовані наукові ступені й звання. У 1922 – 1923 н. р. викладачі вищої школи були поділені на сім категорій двох рівнів [2, с. 26-30]. Лише в 1925 р. офіційно була повернута посада професора, а з 1 жовтня 1930 р. – посада доцента [3].

Ректором Катеринославського ІНО з вересня 1921 року був призначений М. Злотников, проректором – В. Архангельський, деканом факультету професійної освіти з вересня 1922 р. – Л. Рейнгард, деканом факультету соціального виховання – С. Циммерман. Відповідно до постанови радянського уряду від 23 жовтня 1922 р. на посаду політичного комісара призначили А. Лучина [5, с. 59].

У цілому, протягом існування Катеринославського (з 1926 р. - Дніпропетровського) ІНО ректорами були: Володимир Порфирійович Карпов (1918-1920 рр.), Лев Володимирович Писаржевський (1920-1921 рр.), Михайло Федотович Злотников (1921-1923 рр.), Микола Миколайович Кашкаров (1923-1926 рр.), Наум Львович Александров (1926-1928 рр.), Василь Михайлович Фідоровський (1929-1933 рр.).

Катеринославський ІНО вважався одним із кращих у Радянській Україні. Про це, наприклад, свідчить друга премія, отримана ним на Всеукраїнській виставці соціального виховання [5, с. 59].

15 жовтня 1923 р. за постановою Раднаркому УСРР від 7 березня 1921 р. при Катеринославському ІНО було створено робітничий факультет для вступу до нього вихідців із робітничого класу та селянської бідноти. Деканом факультету став І. Шереметьєв, його заступником І. Вертоградов. Спочатку на робітничому факультеті було встановлено дворічний термін навчання, але вже через рік виявилось, що цього часу недостатньо. У 1925-1926 н. р. Наркомат освіти видав розпорядження про перехід на трирічний термін навчання. У вересні 1925 р. змінилося й керівництво факультету. Деканом було затверджено А. Чигиринського, а заступником – В. Балабана.

У 1925 р. у зв'язку із введенням нових начальних планів відбулися зміни у структурі Катеринославського ІНО. Основний їх зміст полягав у тому, що навчання переходило на чотирирічний цикл, як це раніше було в університетах. Зокрема, на останньому курсі факультету соціального виховання передбачалася спеціалізація за чотирма відділами: дошкільним, суспільствознавчим, виробничим з індустріально-технічним нахилом (фізико-математичним) і виробничим з агробіологічним спрямуванням. На факультеті професійної освіти замість п'яти відділень зробили три: техноматематичне (фізика, математика, хімія), агробіологічне й соціально-економічне, до якого належало й колишнє відділення мови й літератури [5, с. 58-59].

У 1927 р. планували скоротити секцію мови та письменства або об'єднати її з історичною» [5, с. 64]. Боротьба за збереження існуючої секції або відкриття подібної нової – словесної тривала довго. У другій половині 1920-х рр. частково відбувалося повернення до спеціалізацій за університетським типом.

Становлення факультету соціального виховання було обумовлено потребами народного господарства УСРР, а саме великою кількістю безпритульних дітей, необхідністю залучення до трудового процесу якомога більшої кількості дорослого населення, що відповідно вимагало звільнення жінок від виховання дітей і створення мережі дошкільних закладів. Факультет соціального виховання мав готувати спеціалістів для закладів нижчої освіти – дошкільних установ, дитячих будинків та старшого концентру трудової школи [10, с. 266].

Колегія Укрголовпрофосу поставила завдання перед факультетом професійної освіти: необхідно було дати висококваліфікованих керівників для роботи в професійних школах та технікумах, а також частково в старших групах дитячих будинків і семирічної трудової школи відповідно до спеціалізації (викладач фізико-математичних, історичних наук і т.д.). Повинні були створити педагога, який би не тільки володів знаннями, науковою методикою та відповідними технічними навичками, але й повинні були «індустріалізувати» його свідомість. Другою характерною рисою в утворенні працівника освіти було те, що він повинен був бути не тільки викладачем, але й організатором та керівником навчання.

Загалом від працівників освіти вимагалася наявність таких рис: педагог мав бути достатньо політично освіченим і теоретично підготовленим для шкільної і громадської роботи; щодо політичних настроїв – бути близьким до партії і тісно пов'язаним з нею для виконання завдань під її керівництвом; мати волю і рішучість для активної політичної боротьби [13].

Зовнішнє реформування вищої освіти продовжилося з 1930 р., а наприкінці 1920-х рр. відбувалася організація освіти в середині Катеринославського ІНО: створення нових програм, планів, навчальних посібників, удосконалення методів викладання.

Висновок. Радянські керівники, захопивши владу в Україні й маючи на меті побудову нового соціалістичного ладу, розпочали радикальну зміну всієї освітньої системи, оскільки розуміли, що необхідно підготувати молоде покоління відповідно до нагальних потреб новоутвореної країни.

Реформуванню підлягали навчальні заклади усіх рівнів; що ж стосується вищої школи, яка в революційні часи була осередком нових ідей, спрямованих проти влади, то до неї було вжито найрадикальніших заходів – аж до ліквідації університетів взагалі (до речі, в Росії такі радикальні заходи не здійснювали). Радянській країні, яка прагнула якнайшвидше відбудувати господарство після світової й громадянської війн, потрібна була ціла «армія» інженерно-технічних кадрів, педагогів із новою радянською ідеологією для виконання поставлених партією завдань на шляху побудови «світлого майбутнього». Традиційна підготовка спеціалістів з вищою освітою в університетських стінах, де вивчали «науку заради науки», в нових суспільно-політичних й економічних реаліях стала зайвою.

Катеринославський університет на початку 1920-х рр. пережив болісну руйнацію своєї структури та перетворився на низку нових вищих навчальних закладів: медичний інститут (на основі медичного факультету), інститут теоретичних наук (на базі фізико-математичного факультету), юридичний та історико-філологічний факультети були взагалі ліквідовані. 1 травня 1920 р. було утворено Катеринославський ІНО – шляхом об'єднання Учительського інституту й Вищого педагогічного інституту. Інститут теоретичних наук приєднали у 1921 р. до складу зазначеного ІНО, що дозволило організувати підготовку студентів на двох факультетах: соціального виховання та професійної освіти. У 1923 р. був створений робітничий факультет. Політика радянської влади була спрямована на знищення дореволюційної освіти й гальмування розвитку науки у 20-ті роки ХХ століття.

Джерела

1. Болебрух А. Перші кроки університетської освіти у Дніпропетровську Бористен. 2000. № 5.
2. Временное положение о Высших Учебных Заведениях У.С.С.Р. Т.1 Временное положение об Институтах. Х., 1922. С. 26-30.
3. Бюлетень НКО УСРР. 1925. № 8. С. 16-17; 1930.
4. Збірник законів, постанов, наказів та розпоряджень по народному комісаріату освіти УСРР. Харків, 1920
5. Історія Дніпропетровського національного університету / голова редколегії проф. М.В. Поляков. 4-те вид., переробл. і доповн. Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2008. 308 с.
6. Історія міста Дніпропетровська / за наук. ред. А.Г. Болебруха. Дніпропетровськ : Грані, 2006. 596 с.
7. Карпов В.П. Шість лет существования Екатеринославского медицинского института Екатеринославский медицинский журнал. 1923. № 15-16.
8. Липинський В. В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-і роки: монографія. Донецьк: РВА Донецьк. держ. техн. ун-т, 2000. 247 с.
9. Ляпіна О. В. Інститути народної освіти (1920-ті – початок 1930-х рр.): порівняльний аспект Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті : зб. наук. пр./редкол.: С. І. Світленко (відп. ред.), А. Г. Болебрух, О. М. Буг та ін.]. Дніпропетровськ : Дніпропетров. нац. ун-т, 2008. Вип. 6. С. 263-271.
10. Ляпіна О. В. Становлення інститутів народної освіти в УРСР (перша половина 1920-х рр.) Гілея: науковий вісник : зб. наук. пр./редкол.: В. М. Вашкевич (гол. ред.), Б. І. Андрусинин, І. Н. Войцехівська та ін.]. Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 18. С. 56-65.
11. Падун С. Викладання історичних дисциплін у Катеринославському інституті народної освіти (1921–1933 рр.) Вісник Дніпропетровського університету. Серія: історія і археологія/редкол.: С. І. Світленко (відп. ред.), А. Г. Болебрух, В. В. Іваненко та ін.]. Дніпропетровськ : Дніпропетр. нац. ун-т, 2002. Вип. 10. С. 314-319.
12. Савчук В.С. Наукова інтелігенція в системі радянської влади в 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. на Дніпропетровщині: на прикладі Катеринославського (Дніпропетровського) університету Інтелігенція і влада. Серія : Історія. 2006. Вип. 6. С. 182-190.
13. Славута Г. Антирелігійна політика радянської держави в галузі народної освіти у 20-30-х роках з архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 1998. №1/2(6/7)
14. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф.166. Оп. 2. Спр. 250.

Кирпита Тамара Вододимирівна
Національна металургійна академія України

ЛІТЕРАТУРНА КАЗКА ЯК ФОРМОТВОРЧИЙ ЕЛЕМЕНТ ФАНТАСТИКИ

Стаття присвячена проблемі вивчення літературної казки як одного з джерел фантастичної літератури. Проаналізовано праці вітчизняних і зарубіжних літературознавців, присвячені проблемі. Досліджено підходи до визначення формотворчих елементів і засобів літературної казки, і, ширше, - фантастичної літератури взагалі. Ключові слова: літературна казка, фантастика, художня умовність, незвичайне.

Більшість дослідників фантастики не виокремлюють літературну казку як об'єкт аналізу, розглядаючи її як складову фентезі. Причиною може бути сучасна інтеграція жанрів, а також те, що літературна казка і фентезі мають спільне коріння і дійсно схожі за семантикою і морфологією. О. М. Ковтун, розглядаючи різновиди оповіді про незвичайне у єдності всіх її форм, робить спробу реконструювати моделі реальності, характерні для фантастики, утопії, приччі, літературної чарівної казки та міфу [1].

Одним з провідних принципів класифікації фантастики, на думку О. М. Ковтун, залишається проблемно-тематичний принцип. Він є досить продуктивним, особливо при широких оглядах наукової фантастики. Разом з тим він недосконалий саме через свою широту: він призводить до багаторазового помноження рубрик класифікації і у кінцевому результаті – до переважання опису підкласів фантастичних творів над їх аналізом.

Власне фантастику, вслід за багатьма іншими дослідниками, О. М. Ковтун поділяє на наукову, чи, як вона її називає, раціональну фантастику, і фентезі. До фантастики відносяться твори, побудовані на основі фантастичної посилки. Остання або претендує на «науковість» і логічну мотивацію (раціональна фантастика), або принципово відмовляється від такої, відразу запрошуючи читача у «чудесну» модель буття (фентезі). Сучасний читач сприймає фантастичну літературу у руслі певних «парадигм» – «наукової» («технічної») і «соціальної») і «містичної» («чарівної») фантастики, – кожна з яких містить обов'язковий набір поетичних атрибутів, що стали звичними. Як окрему групу творів, що використовують фантастичну художню умовність, О. М. Ковтун виділяє сучасну літературну чарівну казку і сучасний літературний міф. Ведучи історію літературної казки від літературних обробок фольклору Ш. Перро, І. К. А. Музеуса, М. Халлагера, М. Чулкова, вона зазначає, що сучасна літературна казка дуже рідко існує у чистому вигляді: в ній поєднуються елементи казки про тварин і чарівної казки, пригодницької й детективної повісті, наукової фантастики й пародійної літератури, як елементи вона може містити сагу, переказ, дитячу пісеньку, приказку і т.д. Таким чином, казка й міф усе більше відходять від своїх архаїчних предків, і виникає необхідність визначити основу, спираючись на яку ми можемо віднести певний твір саме до казки або міфу [1, с. 138-141].

Проаналізувавши спробу виділити «семантичне ядро» літературної казки, О. М. Ковтун робить висновок, що межі жанру невпинно розмиваються, і поняття «казки» переноситься на будь-яку оповідь про надприродне і надзвичайне, а поняття «міфу» - про загальні, здебільшого моральні закономірності існування людини у світі [1, с. 142]. Тому, вважає дослідниця, доцільніше говорити про казкову та міфологічну умовність. Вона виділяє два основні способи використання казкової й міфологічної умовності в сучасній літературі: 1) письменник створює самостійний, замкнений у часі й просторі умовний світ, що не має або майже позбавлений сюжетних (але не смислових) зв'язків з реальним світом (цикл Дж. Р. Р. Толкіна «Сильмариліон», «Хоббіт», «Повелитель персів», де дія відбувається у різні епохи одного географічного простору); 2) казкова й міфологічна умовність, представлена особливого виду посилкою і (або) «чарівними» і «дивовижними» персонажами, сміливо втручається в звичну дійсність, причому дія може відбуватися як у наші дні, так і в далекому минулому (Т. Манн «Йосип та його брати», романи С. Лагерльоф і К. С. Л'юїса, казки О. Вайлда, деякі п'єси Є. Шварца). У другому випадку казкова й міфологічна умовності легко поєднуються з іншими типами вигадки, поступово переходячи в них (як, наприклад, у фентезі).

Чарівні персонажі у літературній казці мають співвідноситися в уяві читача з уже відомими йому фольклорними персонажами. Коли відбувається «впізнання», зникає потреба логічного обґрунтування чи додаткового пояснення їх дивовижних властивостей. Вигадка в казці не пристосовується до реальності, навпаки, – її привабливість саме у несхожості з подіями повсякденного життя. Характери «чарівних» персонажів у літературних казці й міфі, а також у фентезі статичні, у той час як для «звичайного» персонажа характерна психологічна еволюція, рушієм якої виступає саме цей контраст.

С. Лем, порівнюючи онтологію казки і фентезі, стверджує, що різниця між ними – у свободі автора відійти від чіткої схеми, властивій казці: порушення рівноваги (добра і зла), яке є рушієм сюжету, усувається. Герой отримує винагороду, всі персонажі діють в межах своїх ролей. У фентезі ж допускається

відступ від канонів: добро може не перемогти зло, чаклун може не знати або забути заклинання, нещасний випадок може перетворитися з тимчасової перепони на фатальність. Тобто, вважає С. Лем, фентезі онтологічно ближчий до реальності. Світ казки добрий стосовно героя; світ міфу може бути як другом героя, так і його ворогом. Механізм фентезі не обов'язково детерміністський. Отже, як ми можемо заключити, його світ може бути байдужим по відношенню до героя [2, с. 285]. Тут варто зауважити, що казкою Лем називає власне фольклорну казку, а фентезі – казку літературну, тобто не розділяє фентезі й літературну казку. Світ класичної казки, говорить С. Лем, з позицій світу реального чарівний удвічі: локально (чарівні предмети) і не локально (надприродна гармонія здійснення будь-яких бажань). Зло з'являється у казці для того, щоб добро його перемогло, герої наприкінці отримують бажане, лиходії покарані. У світі класичної казки немає місця випадковостям: герой не забуває важливе заклинання у вирішальний момент, посуд з живою водою не розбивається, механізм летючого корабля працює без пошкоджень. Як тільки цей закон порушується і в сюжеті виникають випадковості, як тільки автор відступає від канонів, – виникає фентезі.

Елемент незвичайного у художньому творі виділити не завжди легко. Він може бути представлений не лише безпосередньо, як незвичайні, чарівні, надприродні і тому подібні образи, але і як «фантастичне начало» у широкому значенні слова, що включає особливу сюжетну посилку, специфічні параметри дії, а іноді – лише загальну авторську установку на створення свідомо неможливої у реальності ситуації.

Різною може бути і роль елемента незвичайного у розкритті авторського задуму. Крім того, у кожному з літературних жанрів елемент незвичайного має чітко виражену художню специфіку.

Термін «художня умовність», на нашу думку, є досить строгим і допомагає пояснити відмінність нереалістичної літератури від нереалістичної. Кодифікації поняття «умовність» вітчизняна наука про літературу присвятила кілька десятиріч. У 1960-1970 рр. було проведено розмежування первинної умовності, яка характеризує образну природу мистецтва у цілому (аналогічно широкому значенню терміна «вигадка») і набір зображальних засобів, притаманних різним видам мистецтва, і вторинної умовності, яка означає навмисний відступ письменником за художнього відображення реальності від буквальної правдоподібності.

На основі того, що терміни «умовність» і «вторинна умовність» дозволяють включити у сферу дослідження всю сукупність варіантів оповіді про незвичайне, класифікуючи різні типи незвичайного, О. М. Ковтун приймає термін «умовність» як базовий. Вона виділяє шість самостійних типів художньої умовності: раціональну (тобто наукову) фантастику і *fantasy*, казкову, міфологічну, сатиричну і філософську умовність, більш чи менш пов'язаних з жанровими структурами літературної чарівної казки, утопії, притчі, міфологічного, фантастичного, сатиричного роману і т. ін.

Чим саме відрізняються вищенаведені типи художньої умовності? Будь-який читач може безпомилково визначити з перших же сторінок книги, що ж саме перед ним: фантастика, утопія, притча чи міф. Логічним було б припустити, що відмінність базується на особливому неповторному наборі художніх засобів, якими володіє кожний з типів умовності. Однак одні й ті ж принципи зображення, не говорячи вже про конкретні прийоми, образи, деталі, нерідко можуть з однаковим успіхом використовуватися різними типами оповіді про незвичайне. Наприклад, «чудесних» героїв можна зустріти і у *fantasy*, й у казці, і у міфі, і у сатирі, і навіть у науковій фантастиці. Однак у будь-якому з цих жанрів вони набудуть своєї мотивації й функцій. Так, наприклад, людина з надзвичайними здібностями у раціональній фантастиці отримає обличчя вченого, що відкрив ефект невидимості («Невидимець» Г. Веллса), творця нової зброї («Гіперболоїд інженера Гаріна» А. Толстого) чи жертви наукового експерименту («Людина-амфібія» А. Беляєва), а в *fantasy* стане чарівником, який володіє таємним знанням («Чарівник Земномор'я» У. Ле Гуїн) чи романтиком, що ширяє на крилах мрії («Сяючий світ» А. Гріна). Тобто різні типи оповіді можуть вільно обмінюватися образами і персонажами, переосмислюючи «надприродне» у дусі раціонально-фантастичної гіпотези, філософської алегорії і т. ін.

Джерела

1. Ковтун Е. Н. Поэтика необычайного: Художественные миры фантастики, волшебной сказки, утопии, притчи и мифа (На материале европейской литературы первой половины XX века). – М.: Изд-во МГУ, 1999. – 308 с.
2. Лем С. Фантастика и футурология. В 2 кн. Кн. 1. – М.: АСТ «Ермак», 2004. – 591 с.

Сафонова Наталія Анатоліївна

Кандидат філологічних наук, доцент

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНІМАЛІСТИЧНОЇ ПОВІСТІ ДЖЕКА ЛОНДОНА «ПОКЛИК ПРЕДКІВ»

Стаття присвячена проблемі вивчення лінгвостилістичних особливостей анімалістичної повісті Джека Лондона. Досліджено лінгвостилістичний аналіз тексту як спосіб визначення художньої мови письменника. Охарактеризовано особливості авторського стилю письменників-анімалістів та основні засоби його передачі. Ключові слова: анімалізм, зоонім, зооморфізм, мовна особистість.

Актуальність дослідження. В нашому дослідженні, ми розглядаємо анімалізм як художнє зображення тварин через людське світовідчуття та наділення їх можливостями людського характеру. Тому він являє собою основний лейтмотив у творчості письменників-анімалістів, які прагнули до розуміння думок і почуттів тварин шляхом певного перевтілення.

Мета дослідження є виявлення лінгвостилістичних особливостей повісті «Поклик предків» та висвітлення проблеми відтворення явища анімалізму через особливий індивідуальний авторський стиль Джека Лондона.

Основний матеріал. Вже з назви роману “The Call of the Wild” («Поклик предків») можна зрозуміти, що заголовок – це ключова текстова метафора, яка реалізується в позиції заголовку з метою актуалізації змісту художнього твору. Епіграф, який взято автором з початкових рядків поеми під назвою “Atavism” Джона Майєрса О’Хара («Букман», 1902), доповнює назву розповіді та продовжує направляти ренципієнта до подій, які будуть розгортатися далі.

Іменник “atavism” визначається як тенденція повернення до предків або схожості на предкові типи. Протягом ХІХ ст., коли американська культура була зайнята різними формами прогресу, цей термін мав негативну і, навіть, загрозливу коннотацію, оскільки пропонував перехід від статусу “civilized” до “barbarism”. Наступні рядки з того самого вірша більш прямо повторюють найменування новели та пророкують те, що має бути:

На початку твору читач знайомиться з авторською позицією олюднення Баку: “Buck did not read the newspapers, or he would have known that trouble was brewing, not alone for himself, but for every tidewater dog, strong of muscle and with warm, long hair, from Puget Sound to San Diego” [3].

Оскільки це перше речення роману, то навряд чи можливо дізнатися (хоча можна зрозуміти до кінця речення), що Бак – не людина. Дане речення є прикладом іронії, де ситуація полягає не просто в тому, що собака “did not read” (не читала); проблема в тому, що вона зовсім не вміла читати. Таким чином, Джек Лондон зосереджує увагу читача на внутрішніх переживаннях головного героя – собаки.

Для уособлення тварини як людини автор свідомо використовує не тільки лексичні засоби, а й займенники “he”, “him”, “his”, “him”, “himself”, “she”, “her”, “who”, “whom”, які використовуються в англійській мові, перш за все, по відношенню до людини.

Далі автор використовує метафору “a fine pride in himself”(прекрасна гордість за себе) та порівнює життя тварини з “he life of a sated aristocrat” (насичене життя аристократа), що вдало допомагає йому дотримуватися позиції олюднення. Тому що, сказати, ягтиж вижорп каБ ош “an aristocrat” (представника знаті або еліти суспільства), вже означало б, що він насолоджується життям прекрасних речей. Але додавання “sated” (що означає «наповнений до кінця» або «майже переповнений») просто додає розкоші його ситуації.

Таким чином, Лондон підкреслює статус Бака майже до рівня гіперболи: “During the four years since his puppyhood he had lived the life of a sated aristocrat; he had a fine pride in himself, was even a trifle egotistical, as country gentlemen sometimes become because of their insular situation” [3]. Головний герой зображується письменником обдарованим від природи та здатним жити як безтурботним життя та і в умовах суворого Юкону, перемагаючи всіх опонентів, які наважуються йому протистояти.

Схильність Бака до лідерства призводить до напрочуд швидкої адаптації до виживання в нових зовнішніх умовах: “It was heartbreaking, only Buck's heart was unbreakable” [3].

Протягом всієї історії автор дає змогу своїм читачам пережити внутрішні метаморфози головного героя, які наближали його до своїх коренів, відчутти переживання, емоції та почуття, які переповнювали Бака, та зрозуміти його природну поведінку та вчинки.

Для того, щоб вижити в більш примітивному і суворому середовищі, Бак повинен був відмовитися від своєї моралі і скоритися своїм первинним інстинктам. Він швидко адаптувався і завдяки цьому вижив, і Лондон звертає увагу на те, що під виглядом цивілізації в усіх тваринах (включаючи людей) є щось більш

дике, готове відповісти на поклик дикої природи: “It marked, further, the decay or going to pieces of his moral nature, a vain thing and a handicap in the ruthless struggle for existence” [3].

Джек Лондон звертає увагу читачів на природні інстинкти, якими володіють всі живі істоти. Собака стає істотою, якою керує імпульси, що слідує миттєвим спонуканням. Цей уривок зіставляє характер Бака до і після його подорожі до Нортленда: “Not that Buck reasoned it out. He was fit, that was all, and unconsciously he accommodated himself to the new mode of life” [3].

Лондон звертає увагу на те, як Баку не залишається місця для споглядання стану його характеру в його новому середовищі; він просто щось робить чи не робить.

“It was a token that he was harking back through his own life to the lives of his forebears; for he was a civilized dog, an unduly civilized dog, and of his own experience knew no trap and so could not of himself fear it” [3] – тут ми можемо побачити, що в романі сприяє присутності атавізму або відновленню тваринною поведінки, що належала її предкам. Бак, який не знав інстинкту до цього моменту, проявляється у нього як страх, переданий його дикими предками.

Ведучи зграю, переслідуючи кролика, Бак досягає висоти свого тваринного призначення: “And such is the paradox of living, this ecstasy comes when one is most alive, and it comes as a complete forgetfulness that one is alive.” [3]. Лондон припускає, що досягнення своєї мети – це свого роду парадокс. Парадокс – це твердження, яке може здатися суперечливим; Бак найживіший, коли навіть не здогадується, що існує. Натомість Бак керується потребою в певній формі успіху, незалежно від вартості. Цей успіх досягається інстинктивно, ніби це єдина мета, заради якої існує його переслідувач.

Автор демонструє ідею, що найсильніший повинен перемогти слабшого і що слабший не може пережити зіткнення: “He even went out of his way to bully Buck, striving constantly to start the fight which could end only in the death of one or the other” [3]. Агресія Шпіца та небажання Бака відступити від потенційного поєдинку мають лише один результат: смерть. Не існує мирних резолюцій або способів існування двох лідерів в одній зграї.

“Kill or be killed, eat or be eaten, was the law; and this mandate, down out of the depths of Time, he obeyed” [3]. – Це те, що потрібно, щоб вижити. Поняття милосердя породжується цивілізацією та прирученістю – ці дві речі, які Бак більше не цінує так високо, як колись. Зараз найвищою метою Бака є просто виживання – та сама мета, заради якої прагнули його предки, показуючи, що Бак вже наближається до своїх коренів.

Переломний момент для Бака, перш ніж зіткнутися зі Шпіцем, настає, коли він підпорядкувався рангу Шпіца як лідера. Після битви він підіймається на голову собакам: “Buck stood and looked on, the successful champion, the dominant primordial beast who had made his kill and found it good” [3].

Також у творі ми можемо побачити зміну фізичного стану відповідно до зовнішніх умов і його біологічну адаптацію за допомогою порівняння “muscles became hard as iron” (м’язи стали як залізо) атрофатем “callous to all ordinary pain” (нечутливий до всієї звичної болі): “His development (or retrogression) was rapid. His muscles became hard as iron, and he grew callous to all ordinary pain. He achieved an internal as well as external economy” [3].

Крім того, про його фізичний стан ми дізнаємося за допомогою епітету “slowly” (повільно) та фразові дієслова “win back” (повернути собі), “swelled out” (збільшуються), “came back” (повернутися), коли Бак поступово приходив до тями, що дає чітке уявлення про його фізичний стан: “And here, lying by the river bank through the long spring days, watching the running water, listening lazily to the songs of birds and the hum of nature, Buck slowly won back his strength” [3]. А метафора “the flesh came back to cover his bones” та епітет “dying condition” допомогли сформувати цілісну картину фізичних можливостей собаки: “A rest comes very good after one has travelled three thousand miles, and it must be confessed that Buck waxed lazy as his wounds healed, his muscles swelled out, and the flesh came back to cover his bones” [3].

Лексичні наповнювачі: “learn”, “know”, “lesson”, по відношенню до собаки мають метафоричний характер, бо маючи сему ментальності, процес навчання, вивчення і пізнання, вони доступні тільки людині: “He had learned well the law of club and fang, and he never forewent an advantage or drew back from a foe he had started on the way to Death. He had lessoned from Spitz, and from he chief fighting dogs of the police and mail, and knew there was no middle course” [3].

Висновки. Отже, письменник використовував багате різноманіття зображально-виражальних засобів і орнаментальні прийоми, які не тільки прикрашають мову, наділяючи її різними експресивно-стилістичними відтінками, але й виступають одночасно і як ефективний спосіб передачі авторського стилю автора через вираження глибокого змісту твору.

Джерела

1. Гетманец М. Ф., Козлова А. Г. Люди как звери и звери как люди. Харьков, 1993. 111 с.
2. Дэнги А. Фразеологизмы с анималистическим компонентом в русском языке: с позиции носителя венгерского языка: Дис. ... канд. филол. наук. / Белг. гос. нац. иссл. ун-т. М., 2002. 201 с.
3. London, J. The Call of the Wild. United States: Macmillan. 1903. URL: <http://www.kulichki.com/moshkow/LONDON/callw10.txt>

Буднік Вольга Аляксандраўна

Брэсцкі дзяржаўны тэхнічны ўніверсітэт

Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна

Навуковы кіраўнік: Мельнікава Зоя Пятроўна доктар філ.наук, прафесар

Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна

КАНЦЭПТУАЛЬНАСЦЬ ЖАНОЧЫХ ВОБРАЗАЎ У РАМАНЕ І. ПТАШНІКАВА “АЛІМПІЯДА” І У. ЯВАРЫЎСКАГА “МАРЫЯ З ПАЛЫНОМУ КАНЦЫ СТАГОДДЗЯ”

Мэта артыкула - вылучыць тыпалагічныя асаблівасці жаночых вобразаў у раманах “Марыя з палыном у канцы стагоддзя” У. Яварыўскага і “Алімпіяда” І Пташнікава. Устаноўваць сыходжанні ў лёсе гераінь Марыі і Алімпіяды. Акрэсліць канцэптуальнасць ідэйна-філасофскіх пазіцый пісьменнікаў. Ахарактарызаваць ўніверсальна-сэнсавае напам’яненне вобраза-канцэпта жанчыны ў творах украінскага і беларускага мастакоў слова. Ключавыя словы: канцэпт, тыпалогія, вобраз, архетып, апавядальныя стратэгіі

Мастацкае ўвасабленне жанчыны, асэнсаванне яе ролі ў гістарычным лёсе грамадства хвалявала пісьменнікаў ва ўсе часы. Даследаванне канцэпцыі асобы жанчыны ў раманах беларускага празаіка І. Пташнікава “Алімпіяда”, як і ў раманах “Марыя з палыном у канцы стагоддзя” ўкраінскага пісьменніка У. Яварыўскага дае магчымасць па-новаму асэнсаваць некаторыя аспекты тыпалогіі жаночых мастацкіх характараў, суаднесці архетыпавыя і індывідуальна-аўтарскія вобразы.

Стваральнікі раманаў, якія мы даследуем, паказалі няпросты шлях менавіта гераінь-жанчын, якія годна выконваюць сваю місію на зямлі, з якой непарыўна звязана іх праца, годнасць і сумленне.

Асоба жанчыны-маці на працягу стагоддзяў натхняла таленавітых аўтараў, бо гэта вечная і невычарпальная тэма. Жаночыя персанажы ў мастацкай літаратуры нярэдка выступаюць сэнсава ёмістымі канцэптамі. Вобраз маці – адзін з распаўсюджаных як ў беларускай і ўкраінскай, так і ў іншых літаратурах.

Адметнае месца ў шэрагу выдатных узораў нацыянальнай беларускай прозы, дзе створаны высокамастацкі вобраз маці-працаўніцы, ахавальніцы жыцця, займае раман І. Пташнікава “Алімпіяда” (1984). Пісьменнік рэалістычна, псіхалагічна-дакладна ўзнаўляе напружанае, бязмерна цяжкае жыццё беларускай калгаснай вёскі 60-х гадоў ХХ стагоддзя, а таксама прадстаўляе шэраг запамінальных і пераканаўчых жаночых вобразаў.

На высокім ідэйна-мастацкім узроўні ствараецца вобраз галоўнай гераіні – *Алімпіяды Падаляк*. Гэта пташнікаўская гераіня стала яшчэ адным важным вобразам-канцэптам, які запаўняе архетып жанчыны і маці ў беларускай літаратуры другой паловы ХХ ст. Яна – ратавальніца, ахоўніца жыцця і нястомная працаўніца. Беларускі аўтар засяроджвае ўвагу на духоўным свеце гераіні, на яе прыроджанай душэўнай мудрасці, на ўменні прымірыцца з абставінамі і застацца годнай.

Вобраз Алімпіяды арганізуе сюжэтныя падзеі і ўсю вобразную сістэму ў творы, у ім у вялікай ступені ўвасоблена пэўная задумка і выяўлены адносіны аўтара да сацыяльна-грамадскага жыцця, да навакольнага свету.

Пры стварэнні вобраза жанчыны-маці І. Пташнікаў абапіраўся на аўтабіяграфічны вопыт. Вядома, што ў раманах “Алімпіяда” пісьменнік увасобіў лёс роднай матулі, якой у той час ужо не было. На сустрэчах з чытачамі І. Пташнікаў успамінаў, як у час вайны ў 1943-м годзе маці на тры дні знікла з дому. Яна даведалася, што ў далёкай вёсцы, больш за трыццаць кіламетраў ад дому, гінуць каровы. Яна, тады яшчэ зусім маладая жанчына, прайшла семдзесят кіламетраў, каб здабыць сваім дзецям карову. Два дні крок за крокам, упрошваючы, падштурхоўваючы, плачучы, праклінаючы і спадзеючыся, вяла яна карміцельку дадому. Дасягнуўшы мэты, дайшоўшы да пагорка роднай вёскі, маці і карова знясілена ўпалі пад красавіцкім сонцам. Гэтыя ўспаміны пісьменніка аб трывушчасці роднай матулі выяўляюць яго творчую пазіцыю. У асаблівай увазе І. Пташнікава да жанчыны-працаўніцы, сціплай, спакойнай, цяплівай, чулай, бачыцца сцвярдзэнне жыццятворнага пачатку ў лёсе беларускі.

Рэцыпіент разам з аўтарам захапляюцца лёсам галоўнай гераіні рамана “Алімпіяда”. Асноўныя сюжэтныя падзеі твора адбываюцца ў беларускай вёсцы ў першыя пасляваенныя дзесяцігоддзі. Аднак вайна ўсё яшчэ жыве ў памяці і свядомасці герояў, людзей старэйшага пакалення. Пасталенне галоўнай гераіні Алімпіяды адбывалася менавіта ў драматычны ваенны і пасляваенны час. Яна згадвае кароткае шчасце маладога сямейнага жыцця, нараджэнне сына Міфодзі і дачкі Тані, заўчасную смерць мужа Мікалая. Усё яе жыццё – цяжкая, непасільная праца ў калгасе, на ферме.

Гераіня з пачатку рамана ўключана ў паўсядзённых хлопатах. У асноўнай сюжэтнай лініі І. Пташнікаў адлюстроўвае якраз той перыяд жыцця гераіні, калі яна ўжо не маладая. Фізічная слабасць, хваравітасць вяртаюць яе да ўспамінаў пра першыя пасляваенныя гады. Яна надарвала сваё здароўе на непасільнай калгаснай працы, калі жанчынам даводзілася выковаць і цяжкую працу за мужчын, якія не вярнуліся з вайны. Тады ўпершыню праявілася нямогласць і хвароба. Але не было часу скардзіцца. Трэба

было працаваць, бо ўсё было разбурана, а на руках малыя дзеці і хворы муж. “Забывалася на ўсё: у вёсцы пра хваробы не думаюць і не гавораць... пастаіць, за плот узяўшыся, і зноў бяжыць. Не давалася, жыла, аж пакуль не пачула, што не жыве, а дажывае...” [2, с. 8].

Алімпіяда вельмі часта ў думках звяртаецца да мінулага. Праз увесь раман рэтраспектыўным планам праходзіць яе жыццё. Ствараючы вобраз Алімпіяды, аўтар засяроджваецца на самым важным, галоўным, тым, што вызначае мэту і сэнс існавання чалавека на свеце. Даваеннае жыццё паказана спісала, ваеннае ліхалецце – праз нешматлікія, але памятнаыя драматычныя эпізоды, праз спробы ўратаваць параненых чырвонаармейцаў.

Праз рэтраспектыўныя ўстаўкі пісьменнік падае звесткі пра жыццё герані: Алімпіяда яшчэ з даваеннага часу, з 1938-га года, працуе на ферме пасля заканчэння шасцімесячных курсаў заатэхнікума. Без фермы, без сваіх каровак яна сябе не ўяўляе. У яе ўжо няма сіл, але кінуць працу яна не можа: “Ужо б кінула... і не кідаецца ніяк... Устанеш і ідзеш...” [2 с. 25]. Ферма і клопат пра жывёлу – змест яе жыцця, для яе гэта вельмі важнае і сапраўды асабістае. Пісьменнік падкрэслівае, што жанчына менавіта ў штодзённай працы герані заклочаны глыбокі, сацыяльны і маральны сэнс яе жыцця. Алімпіяда выхавана новымі ўмовамі і ўзаемаадносінамі людзей, геранія выяўляе светаразуменне чалавека, ад якога залежыць многае ў гаспадарскім жыцці.

Нельга не пагадзіцца з меркаваннем С.А. Андраюка, што вобраз Алімпіяды Падаляк у найбольшай меры раскрывае аўтарскае стаўленне да жыцця, “выпраменьвае тое маральнае цяпло, якім сагрэта ўся эмацыянальная атмасфера ў рамане” [1, с. 434]. Ідэйнай задумай аўтара прадвызначана, што геранія выступае скразным вобразам, які звязвае мінулае і сучаснасць, яе адносіны да іншых герояў абумоўліваюць аўтарскую маральна-этычную ацэнку апошніх. Так, “калі іншыя вобразы пададзены ва ўсёй іх складанасці і супярэчнасці, з падкрэсліваннем, магчыма, дзесьці і свядомым, негатыўных момантаў у іх паводзінах, узаемадачыннях, учынках, а найбольш у выказваннях, то Алімпіяда пазбаўлена гэтага поўнасцю. У ёй засяроджаны ў асабліва сканцэнтраваным выглядзе і ў форме надзвычай чыстай і непасрэднай духоўныя якасці, уласцівыя характару народнаму ў яго ідэальным увасабленні” [1, с. 468]. Несумненна, што аўтабіяграфічная аснова абумовіла ідэалізацыю вобраза маці, гэта заканамерная псіхалагічная з’ява. Думаецца, пісьменнік мэтанакіравана звяртаецца да гэтай эстэтычнай стратэгіі, якая дазваляе засяродзіць увагу на маральным змесце падзей і абліччаў іншых герояў.

У вобліку гэтай герані ў асабліва сканцэнтраваным выглядзе сабраны лепшыя маральныя і духоўныя якасці, уласцівыя беларускаму жаночаму характару. На прыкладзе Алімпіяды аўтар стварыў вобраз самаахвярнай жанчыны, маці, працаўніцы, абмалёўваючы яе ў паўсядзённай нястомнасці, у сямейных адносінах, прадставіўшы беларускую жанчыну у сапраўднай духоўнай годнасці і маральнай прывабнасці. У вобразе Алімпіяды ўвасоблены архетыпы для беларускай сацыякультурнай прасторы тып маці-сялянкі.

І. Пташнікаў дынамічна спалучае розныя апавадальныя стратэгіі: стварае шматгеройны раман, але пры гэтым вылучае на першы план вобраз жанчыны-маці. Праз псіхалагічна дакладную інтэрпрэтацыю рэчаіснасці, дзе дамінуе не столькі паказ падзей, колькі ўвага да духоўнага свету асобы, пісьменнік прэзентуе шырокаахопны малюнак беларускай вёскі 60-х гадоў. І на першым плане – жанчыны, беларускія сялянкі, розныя па поглядах, характарах, сямейных гісторыях, але аб’яднаныя адной доляй: штодзённая цяжкай працай яны адраджаюць, умацоўваюць жыццё на сваёй зямлі ў пасляваенныя дзесяцігоддзі. Гэты цяжкі абавязак адказнасці за сённяшні і заўтрашні дзень не толькі сваіх дзяцей, але ўсіх людзей праносіць праз усё жыццё Алімпіяда.

Архетып маці ў рамане І. Пташнікава “Алімпіяда” ўзбагачаецца рысамі вясковай жанчыны-маці: у мірны час яна разважлівая дарадчыца і клапатлівая гаспадыня, захавальніца хатняга цяпла і ўтульнасці, роднай мовы і культуры; у ваенны час – справядлівая і міласэрная, самаахвярная, цяплівая і спакутаная ад гора і перажыванняў.

Раман украінскага пісьменніка У. Яварыўскага “Марыя з палыном у канцы стагоддзя” (1988) – твор пра Чарнобыльскую трагедыю, па-мастацку выяўленую праз лёс адной сям’і, амаль усе члены якой былі так ці інакш звязаныя з атамнай станцыяй. У пажылой Марыі пяцёра дзяцей: старэйшы сын будаваў ЧАЭС, сярэдні працуе там інжынерам, а малодшы – пажарнік, які будзе тушыць полымя пасля выбуху. Калі праўду стане немагчыма хаваць, пачнуцца адсяленні цэлых вёсак. Людзі будуць вымушаныя пакінуць усё. Адзін з сыноў галоўнай герані Марыі загіне падчас выбуху на станцыі, іншы патушыць агонь і захварэе на праянэвную хваробу, трэці – старэйшы, які аднойчы далучыўся да будаўніцтва Чарнобыльскай АЭС, хутчэй за ўсё будзе несці адказнасць за аварыю.

Вобраз маці Марыі з’яўляецца цэнтральным, незвычайна кранаючым і дасканалым. Імя галоўнай герані ва ўсе часы, пачынаючы з Панны Марыі, было ўвасабленнем духоўнай чысціні, літасці і ўседаравальнасці, вялікай самаахвярнай матчынай любові і пакутаў.

Упершыню мы бачым гэтую геранію на пахаванні мужа Івана. Аўтар дае кароткае партрэтнае апісанне: “Маленькая, вымученная цяжкім трудом и лёгкая, как чёрная птица, с огромными голубыми глазами, которые так и не выпвели за её долгий век” [3, с. 423]. Апісанні вочэй Марыі з’яўляецца

ўвасабленнем яе дабрыні, трывушчасці, жыццялюбства. Яна пражыла няпростае жыццё, гадала і выхоўвала дзяцей. Спрадвечную вясковую жаночую працу яна выконвала з асаблівай лёгкасцю: абрабляла зямлю, клапацілася аб жывёле, наводзіла парадак па гаспадарцы. Яна, як і пташнікаўская герайня Алімпіяда, была шчаслівая на сваёй зямлі – у спрадвечных клопатах.

Жыццё Марыі ўкраінскі пісьменнік паказвае праз яе ўласныя ўспаміны, праз дыялогі, размовы іншых герояў, суседзяў, дзяцей. Марыя, стоячы каля труны мужа, успамінае: “...то воевал, то в колхозе командовал, то гарцевал, точно с цепи сорвался, хотя я никогда его не привязывала ... С ним умерло моё всё” [3, с. 425]. З дыялогу суседзяў становіцца вядома, што Марыя аддана кахала мужа. Сярэднія сыны Мікола і Грыгорый, разважаючы пра энс жыцця, успамінаюць, што бацька ніколі і нічога не падарыў маці, але яна кахала яго ўсё жыццё, і нават змірылася з лёсам удавы. Але муж, на шчасце, вярнуўся з вайны.

Герайню У. Яварыўскага і І. Пташнікава яднае безумоўная любоў да дзяцей. Гэта любоў усёабдымная, усёдаравальная. Марыя мудра настаўляе дзяцей, спрабуе дапамагчы, падказвае: “Мне от вас, дети, ничего не нужно. У меня всё есть. Даже на похороны всё приготовила и скопила, чтоб вам не крутиться... Но мне нужно... Сейчас скажу вам, а вы послушайте старую и не вздумайте сердиться . Всё равно скажу, потому что должна, потому что этого вам никто не скажет” [3, с. 433]. І, звяртаючыся да кожнага з дзяцей, маці дае ім жыццёвыя заветы. Нездарма ў самыя важныя моманты жыцця, калі паўставала пытанне аб маральным выбары, унучка Алеся ўяўляла твар і вочы бабулі Марыі, якая была захавальніцай духоўных і маральных каштоўнасцей, родавых каранёў Міровічаў.

Як бачым, вобраз Марыі ў рамане мае пэўныя, уласна аўтарскія асаблівасці: разам з біблейскімі рэмініцэнцыямі гэтага вобраза, герайня У. Яварыўскага – дзейсная, валявая жанчына, якую жыццёвыя драмы не зламалі, а наадварот, загартавалі яе характар. Кожны з дзяцей ставіцца да маці па-свойму, але кожны з іх адчувае глыбокую павагу да маці, жанчыны-ахвярніцы, што ўласціва ўкраінскаму народу.

Асноўны прыныцы характарыстыкі герайні ў рамане У. Яварыўскага – адлюстраванне яе ў памежных, крытычных сітуацыях. Такімі ў рамане з’яўляюцца смерць галавы сям’і, і драмы ў сям’і Міровічаў падчас выбуху на Чарнобыльскай АЭС і пасля яго. Наступствы Чарнобыльскай трагедыі найбольш поўна перадае пісьменнік менавіта праз успрыманне Марыі. Псіхалагізм аповесці паглыбляецца ўнутранымі маналогамі герайні пра будучыню яе дзяцей, унукаў, усёй сям’і: “Что будет с тобой, мой род? Разорвало, раскидало тебя, как будто большую страшную войну пережили. С убитыми, ранеными, пропавшими без вести” [3, с. 597].

Гора і боль маці ўзмацняюцца тым, што адзін з сыноў, Мікола, загінуў з-за памылкі рэактара, распрацаванага старэйшым сынам Аляксандрам. А малодшы Грыгорый ляжыць у маскоўскай бальніцы з праяннёвай хваробай. Для Марыі неабходнасць эвакуацыі незразумелая. У мёртвую зону яна вяртаецца, каб абараніць усё жывое, што засталася дома. Жывёлы, і ў прыватнасці карова, для Марыі, як і для пташнікаўскай Алімпіяды – карміцелька, захавальніца дабрабыту.

Як бачым, у герайні беларускага і ўкраінскага пісьменнікаў шмат падобных рысаў: яны клапатлівыя гаспадыні, стваральніцы сям’і і хатняга цяпла і ўтульнасці. Герайні паказаны ў адным і тым жа ўзросце, у розны час, але яны ўжо пахавалі мужоў і засталіся адказымі за жыццё дзяцей, за будучыню. У вобразах гэтых герайні сабраны лепшыя маральныя і духоўныя якасці, уласцівыя як беларускаму, так і ўкраінскаму жаночаму характару. Абодва пісьменнікі стварылі вобразы самаахвярных жанчын, маці, працаўніц, прадставіўшы іх у паўсядзённай нястомнасці, у сямейных адносінах, выявіўшы сапраўдную духоўную годнасць і маральную чысціню і прывабнасць. У вобразе Алімпіяды, як і ў вобразе Марыі, увасоблены архетыпавы для беларускай і ўкраінскай сацыякультурнай прасторы тып маці-сялянкі.

Ідэяна-філасофскую канцэптуальнасць названых твораў І. Пташнікава і У. Яварыўскага яднае перакананне ў тым, што жыццё вёскі, вясковых жыхароў – гэта духоўная аснова як украінскай, так і беларускай нацыянальнай культуры, народнай маральнасці, гуманістычных традыцый і ўяўленняў пра дабро.

Закранаючы праблемы ўзаемасувязі пакаленняў, чалавечага сумлення, вечнага пошуку энсу жыцця, абодва аўтары ўжываюць падобныя наратыўныя стратэгіі, у тым ліку: прыёмы рэтраспектывы, дэманструюць майстэрства псіхалагічнай дэталі, нападзёная глыбокай змястоўнасцю сімвалічных вобразаў (у рамане І. Пташнікава “Адзімпіяда”); ужыванне прыёмаў актывацыі чытацкай увагі, спалучэнне ў творы знешняй падзейнасці з унутранай (у рамане У. Яварыўскага “Марыя з палыном у канцы стагоддзя”).

Вобраз-канцэпт жанчыны ў беларускага і ўкраінскага пісьменнікаў выразна актуалізаваны, ён канцэптуальна ўвасабляе праблемы нацыянальнага самаўсведамлення і грамадскай адказнасці асобы. Абодва вобразы жанчын надзелены архетыпавымі рысамі: самаахвярнасці, зычлівасці, трывушчасці, бязмежнай любові да дзяцей і роднага краю, якія у крытычнай сітуацыі ўзбудзіваюцца да расунай адвагі і подзвігу.

Літаратура:

1. Андраюк, С. Чалавек на зямлі. Нарыс творчасці Івана Пташнікава / С. Андраюк // А жыццё – вышэй за ўсё : выбранае : літ.-крыт. арт. ; нарыс творчасці / С. Андраюк ; прадм. А. Рагулі. – Мінск, 1992. – С. 267-490.
2. Пташнікаў, І. Збор твораў. У 4 т. Т.4 Раман / І. Пташнікаў. – Мн.: Маст. літ., 1992. – 575 с.
3. Яворивский, В. Мария с польною в конце столетия. Романы. / В. Яворивский. – М.: Советский писатель., 1989. – 605 с.

Бабуніч Юлія Ігорівна
Кандидат мистецтвознавства
Львівська національна академія мистецтв

ПИТАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ МОДЕРНІЗМУ-АВАНГАРДУ В СУЧАСНОМУ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВІ

У статті проаналізовано проблему дефініції таких понять в сучасному мистецтвознавстві, як «авангард» і «модернізм», а також дотичне до них поняття «модерну». Розглянуто виникнення цих понять у художньому процесі ХХ ст., а також їх хронологію. Ключові слова: мистецтво, модернізм, авангард, модерн, сучасність, поняття.

Актуальність. Мистецтво ХХ ст. – один з найбільш суперечливих періодів в історії світової та української культури, який залишається відкритим для дослідження. Складність його інтерпретації полягає у своєрідності художніх явищ, їхній відмінності від європейської моделі мистецького розвитку, у недостатній розробленості підходів до їх аналізу в українському мистецтвознавстві. Одним із вагомих питань є тлумачення поняття «сучасність» і пов'язаних з ним визначень «модерн», «авангард», «модернізм» та подібних їм у контексті українського мистецтва. Адже саме «сучасність» стала провідною категорією в художньому і культурному процесі ХХ ст., яка з появою кожного нового напрямку насичувалась іншим змістом, отримувала нові образно-пластичні виміри.

Мета роботи. Насамперед, важливо дати точне визначення й пояснити зміст таких понять як «модерн», «модернізм» та «авангард». Проблема змістового наповнення, хронології цих явищ й надалі залишається невирішеною в українській культурологічній та мистецтвознавчій науці.

Основний матеріал. Вважається, що термін «модерн» (фр. moderne – найновіший, сучасний) з'явився у V ст. для розмежування нового тоді християнського світогляду і традиційного язичництва. В мистецтві утвердження цього терміна пов'язують із Ш. Бодлером, який одним із перших поставив категорію сучасності у центр художньої уваги [4, с. 73]. У мистецтвознавстві «модерном» називають стиль, що сформувався в Європі у 1880-ті рр. і досяг розквіту на початку ХХ ст. В Бельгії та Франції він мав назву «ар нуво», в Австро-Угорщині – «сецесіон», в Німеччині – «югендстиль», в Італії – «стиль ліберті», у Великобританії – «модерн стайл», у Польщі – «сецесія», в Іспанії – «стиль модерніста». Модерн завершує певні тенденції ХІХ ст., ставши свого роду реакцією на еkleктизм того часу, й паралельно несе в собі нові риси, притаманні для ХХ ст., виступивши як цілісний художній стиль. Саме прагнення представників нового стилю протиставити свою творчість еkleктизму попереднього періоду й призвело до використання терміну «модерн», який слід відрізнити від загального значення слова «сучасний» і від поняття «сучасне мистецтво», а також від модернізму [1, с. 565]. В Україні поширення стилю модерн датують кінцем 1890-х - серединою 1910-х рр., і проявився він в основному в архітектурі, декоративно-ужитковому мистецтві і частково у живописі.

Модернізм (від фр. modernisme від лат. modernus – новий, сучасний) – період у культурі і мистецтві, що абсолютизував цінність нового у художній теорії та практиці, орієнтувався на постійні зміни й оновлення. Зарубіжні дослідники окреслюють модернізм періодом від 1860-х (появи імпресіонізму) до 1970- рр. і залучають до нього всі художні явища, що виникли у цей час [6, с. 118-120]. У вітчизняній традиції добою модернізму вважають більшу частину ХХ ст.: від початку діяльності фовістів (1905 р.) до появи концептуалізму наприкінці 1960-х - на початку 1970-х рр. [4, с. 74]. Модернізм виступає часом кардинальних зрушень у мистецтві, культурі, художній свідомості, що пов'язані, передусім, із утвердженням особистісного як провідної цінності, автономності мистецтва і творчої діяльності.

Щодо авангарду (від франц. avant garde – «передовий загін»), то трактування цього терміну досить неоднозначне й суперечливе. Поширився він у Франції, де у 1885 р. був перенесений з політики до художньої критики Т. Дюре. Поняття авангарду об'єднує різні мистецькі явища і течії, що сповідували принциповий розрив із попередніми художніми традиціями, наполягали на кардинальній переорієнтації існуючих духовних категорій і формуванні нового сприйняття і бачення світу. Поняття «український авангард» введено у науковий обіг французьким мистецтвознавцем А. Наковим після виставки «Tatlin's dream», яка була влаштована у Лондоні 1973 р. [5, с. 3]. Тоді на Заході вперше побачили роботи світового рівня невідомих для них авангардистів України – В. Єрмилова, О. Богомазова. Проте дотепер це поняття не набуло достатньої визначеності з огляду на те, що українське мистецтво цього періоду (від кінця 1900-х до кінця 1920-х рр.) характеризується надзвичайною різноспрямованістю.

Важлива проблема спорідненості чи відмінності авангарду та модернізму. Співвідношення між авангардом і модернізмом є однією із старих проблем критики, яка не вирішується однозначно. В американській

критиці, до прикладу, ці два поняття майже синонімічні. В іспанській, навпаки, вони протилежні. Європейська критика загалом не схильна ототожнювати модернізм та авангард. У російській естетиці авангард – це збірна назва для тих новаторських художніх тенденцій перших десятиліть ХХ ст., які були орієнтовані на принципове переоцінювання (як правило, заперечення) традиційних естетичних цінностей й абсолютизацію окремих принципів художнього вираження. Дослідник В. Власов проводить чітке розмежування понять «авангард» і «модернізм». Трактуючи останній як історичний період розвитку мистецтва кінця ХІХ – середини ХХ ст., початок модернізму Власов веде від імпресіонізму в літературі, музиці і живописі [1, с. 587].

Теоретично авангард у всіх відношеннях значно радикальніший за модернізм. Він менш гнучкий і менш толерантний в нюансах. Авангард запозичує практично всі свої елементи від модерної традиції, але водночас перебільшує їх, ставить у найнесподіваніший контекст, змінюючи їх при цьому до цілковитої непізнаваності [3, с. 183]. Не випадково у самому понятті «авангард» міститься військова, агресивна метафора. Він, перейнявши деякі атрибути модернізму, став провідником деструкції певних художніх форм і філософських систем. Головна відмінність між течіями авангардного і модерністського мистецтва полягає в тому, що модерністи захоплені вдосконаленням форми, авангардисти прагнуть до того самого, але вони більш перейняті успіхом, ажіотажем, бажанням епатувати публіку, часто за посередництвом швидкого поверхневого ефекту. Авангард розриває зв'язки з художньою традицією як із джерелом творчої уяви художника. Йому, на відміну від модернізму, потрібна миттєва реакція, яка виключає довге і зосереджене сприйняття естетичної форми і змісту. На відміну від авангардистів модерністи схильні до містичного сприйняття прихованого змісту символів і явищ (з давньої традиції зокрема), духовної реальності і матеріальної дійсності. Художники-модерністи прагнуть не зображати об'єкти матеріального світу, а трансформувати їх, інтерпретувати. Для них першочергове вагу має індивідуальна свідомість, внутрішнє переживання.

На своєму першому етапі (кінець 1900-х – початок 1910-х рр.) український авангард тісно переплітався з європейським модернізмом, залучаючи українське мистецтво до західного досвіду та своєрідно інтерпретуючи його [4, с. 77]. Щодо останнього його періоду, то С. Павличко називає його принципово антимодерністським, що визначають «псевдосучасність, антиінтелектуалізм, антифілософізм, антиіндивідуалізм, антиелітаризм, антипсихологізм, нарешті апологія насильства» [63, с. 02].

С. Гординський подає модернізм як «тенденцію в мистецтві протиставитися історичним стилям, головню академізмові (у малярстві і скульптурі), застосовувати новаторство у формах та ідеях і використовувати (в архітектурі і скульптурі) різні не традиційні матеріали (метал, скло, пластмасу тощо)» [2, с. 1634]. Починаючи з ХІХ ст., мистецтвознавець пов'язує з модернізмом такі «головні мистецькі напрями», як символізм, імпресіонізм, кубізм, футуризм, супрематизм, експресіонізм, сюрреалізм, конструктивізм, абстракціонізм та ін. Вони більшою або меншою мірою відбилися в українському мистецтві.

Висновки. Дослідження українського модернізму залишається відкритою темою. Невизначеність хронологічних меж і самих термінів «модерного мистецтва» призводить до неточності дефініцій та атрибутів основних напрямів і течій в українській художній культурі цього часу. Дослідження, присвячені мистецтву України першої половини ХХ ст., на жаль, не повністю висвітлюють проблеми термінології і співвідношення понять «модернізм», «авангард». Тому ця тема залишається відкритою для подальших наукових розвідок та опрацювань.

Джерела

1. Власов В. Большой энциклопедический словарь изобразительного искусства. Т. 4. СПб: Лита, 2000. 831 с.
2. Гординський С. Модернізм. Енциклопедія українознавства. Львів, 1996. С. 1634.
3. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. К.: Либідь, 1997. 357 с.
4. Склярченко Г. Деякі поняття і терміни в українському мистецтві ХХ ст. Проблеми українського термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології. К.: редакція вісника «АНТ», 2002. С. 73-82.
5. Український авангард. 1910-1930 рр.: альбом /Автор-упор. Д. О. Горбачов. К.: Мистецтво, 1996. 400 с.
6. Atkins R. Artspeak. A guide to contemporary ideas, movements and buzz-words. 1945 to the present. NJ-London-Paris, 1997.

Розділ третій

*Спорт, фізична культура, рекреація, туризм***Кроншталь Галина Степанівна***Львівський національний університет імені Івана Франка***ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА - ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ МУЗИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

Ця робота містить дослідження про програму предмету фізичної культури для студентів-музикантів і необхідний для них рівень фізичної підготовки. Ключові слова: фізична підготовка, студент-музикант, професійно-прикладна.

Актуальність. Студенти як майбутні фахівці, що активно впливають на майбутнє держави, повинні мати не тільки високий рівень професійної підготовленості, але й бути здоровими фізично витривалими і працездатними [5].

Великий обсяг їх денного та тижневого навантаження приводить до систематичного накопичення втоми, зменшення обсягу рухової активності, і відповідно, до погіршення стану здоров'я студентів, які навчаються у різноманітних навчальних закладах, зокрема в музичних закладах освіти. Як свідчить практика, з кожним роком збільшується кількість тих, хто займається у спеціальних медичних групах [1, 2].

Незважаючи на широкий спектр досліджень, науковці єдині в тому, що для поліпшення фізичного стану студентів необхідно підвищити їх рухову активність. Аналіз стану фізичного виховання студентів-музикантів показав, що у більшості з них, зазвичай, не сформована потреба піклуватися про власне здоров'я. Вона покладається на діяльність лікувальних закладів і нехтують основними, найбільш ефективними засобами оздоровлення – фізичними вправами. Тому і гостро постає питання про впровадження у повсякденне життя студентів-музикантів фізичної культури і спорту [1, 6].

Мета дослідження. Узагальнення сучасних поглядів на предмет та особливості побудови професійно-прикладної підготовки студентів музичних спеціальностей.

Завдання: визначити основні вимоги професійної діяльності музикантів до фізичних та психічних якостей; узагальнити дані щодо змісту та побудови професійно-прикладної підготовки студентів музичних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Фізична культура завжди була одним з основних засобів підготовки людини до трудової діяльності, оскільки вона формує спеціальні рухові навички й уміння, які мають для неї прикладне значення [5].

Фізичне виховання у студентів музичних спеціальностей є надзвичайно важливим процесом, який повинен бути спрямованим не лише на розвиток фізичних і психологічних якостей музиканта, а й на формування рухових умінь та навичок, що є властивими представниками тієї чи іншої музичної професії. Так, професійна діяльність піаністів і струнників, як музикантів-виконавців, має спільні риси. Проте, кожній із них притаманні свої специфічні особливості. При грі на фортепіано, скрипці, віолончелі, альті, контрабасі, акордеоні народних струнних інструментах, важливу роль відіграють рухи кисті пальців [1, 7].

Для струнників характерною є висока рухливість у п'ястно-фаланговому суглобі лівої руки і променево-зап'ястковому правій руки (та, яка тримає смичок), для піаністів - рухливість у променево-зап'ястковому та п'ястно-фаланговому суглобах обох рук. Для гри на фортепіано та струнних інструментах необхідною швидкістю, спритністю, координацією і точністю рухів плеча, передпліччя, та особливо, кисті і пальців. Тому важливим для цієї категорії музикантів вправи на розвиток дрібної моторики, які можна виконувати без нічого, або використовувати різноманітні предмети та пристосування. Не варто зловживати вправами силового характеру, які можуть призвести до зменшення амплітуди та рухливості у суглобах рук [1, 3, 6].

Характерною особливістю праці музикантів є те, що вся їх трудова діяльність проходить в приміщеннях, у яких іноді відсутні належні санітарно-гігієнічні умови. Окрім цього час занять за нерегламентованим, особливо у тих музикантів, інструментом часто які володіють «віртуозним виконанням» тобто спритністю яких виявляється у високо-координаційних рухах і у здатності переключатись від одних рухових дій до інших [2, 5].

Професійна музична діяльність пов'язана з неухильним зменшенням фізичного навантаження (гіпокінезією), тривалим перебуванням у вимушеному положенні стоячи або сидячи. У музикантів підсилюється диспропорція між психоемоційною активністю, яка постійно зростає і фізичною діяльністю, яка стає все менш обов'язковою [1, 4, 6].

Так, наприклад, для піаністів характерним є сидяче положення, у якому вони перебувають годинами (4-6 годин щодня). Дефіцит м'язових навантажень, зменшення фізичних м'язових зусиль і заміна їх статичними у таких рухливих від природи частинах тіла, як поперекова ділянка і шия, призводить до де тренованості хребтового «м'язевого корсету», послаблення ресорної функції м'язів. Вимушене робоче положення сидячи з постійно нахиленою головою і витягнутими до переду руками призводить, як правило, до значних перевантажень шийно-грудного відділу хребта. На цьому фоні підсилюється осьове навантаження на хребет, внутрішньо дисковий тиск у положенні сидячи з випрямленою спиною становить близько 140 кг, що створює умови для його мікро травматизації та перевантаження. Ці перевантаження сприяють функціонуванню м'язів у тонічному режимі, тобто відбувається їх спазм і як наслідок застійні явища у тканинах [3, 4, 6].

Таким чином, музична професія висуває певні вимоги до сили м'язів тулуба. Недостатній розвиток м'язевого корсету призводить до передчасної втоми та функціональних змін в опорно-руховому апараті: порушення постави (сутулість, асиметрія плечей, «крилоподібні» лопатки), розвиток сколіотичного захворювання [2, 4].

Професійна діяльність музикантів-виконавців пов'язана зі значним нервово-психічним навантаженням. Висока емоційність може спровокувати виникнення як загальної, так і місцевої втоми і навіть нервового перенапруження та порушення сну. Оскільки доведено, що систематичні заняття фізичними вправами підвищують нервово-психічну стійкість до емоційних стресів, підтримують роз умову працездатність - вона є важливим фактором для успішної музичної діяльності [1, 6]. Навчально-професійна діяльність студентів музичних вузів має ряд особливостей, які пов'язані зі специфікою професії, що вимагає диференційованого підходу для вирішення педагогічних завдань у процесі фізичного виховання.

Процес фізичного виховання майбутніх фахівців з музичною освітою повинен поєднувати у собі вирішення завдань загальної та спеціальної (професійно-прикладної) фізичної підготовки, тобто бути різностороннім і комплексним. Ці два види підготовки повинні йти паралельно протягом усього терміну навчання [1, 5].

Професійно-прикладна фізична підготовка (ППФП), як важлива складова процесу фізичного виховання молодих музикантів, покликана підвищувати стійкості організму до не завжди сприятливих, специфічних умов професійної діяльності, розвивати морально-вольові та інші психологічні якості, що потрібні в обраній професії, рухові уміння та навички, які використовуються у даному виді діяльності. Тобто основним призначенням є розвиток і підтримка на оптимальному рівні тих провідних психічних і фізичних якостей людини, вимоги до яких ставить музична діяльність [2, 5].

Програми з ППФП музикантів, перш за все, повинні враховувати фізіологічні характеристики тих факторів, що визначають особливості праці музикантів, тобто: специфіка робочої пози та рухових актів, робочого місця, а також положення тулуба, ніг, рук і голови [1].

Спеціальні заняття з ППФП музикантів можуть бути впроваджені у формі індивідуальних завдань із включенням спеціальних вправ до комплексу гімнастики та самостійних занять у позаучбовий час, а також виконання спеціальних вправ у тренувальному процесі певного виду спорту [5].

Важливе значення для ефективного вирішення завдань ППФП має цілеспрямоване використання оздоровчих заходів у режимі учбового дня, масової фізкультурної та оздоровчої роботи. Організація цих заходів повинна бути пов'язана з вирішенням основних завдань підготовки студентів з урахуванням етапу навчання. Обираючи той чи інший вид спорту необхідно відштовхуватись від його впливу на розвиток необхідних професійних фізичних та психічних якостей музикантів, а також враховувати їх індивідуальні морфофункціональні та особистісні якості, схильності, інтереси та бажання [2, 5].

Висновки. Недостатній рівень фізичної підготовленості студентів-музикантів часто не дозволяє їм сповна реалізувати власні творчі задатки. ППФП є головним засобом досягнення психофізичної готовності музикантів до успішної професійної діяльності, і ставить перед собою такі специфічні завдання:

- розвитку провідних для музикантів фізичних якостей;
- формування і вдосконалення прикладних рухових навичок;
- підвищення стійкості організму до несприятливих умов професійної діяльності та профілактика професійних захворювань музикантів;
- виховання специфічних морально-вольових та інших психічних якостей музикантів;
- сприяння формуванню загальної культури особистості.

ППФП студентів - музикантів може бути успішно реалізовано у формі виконання індивідуальних завдань під час ранкової гімнастики та самостійних занять у позанавчальний час, а також виконання спеціальних вправ у навчально-тренувальному процесі. Використання різноманітних видів фізкультурної діяльності у навчальному процесі студентів-музикантів сприятиме профілактиці захворювань,

підвищенню працездатності, збільшенню тривалості життя, організації повноцінного дозвілля, боротьбі зі шкідливими звичками, створить пізнання власних можливостей і забезпечить оптимальні обсяги рухової активності.

Джелера

1. Батурина В.Г. Физическое воспитание студентов-пианистов: Автореферат дисс. На соискание учен. Степени канд. Пед. наук: (13.00.04)/ГДОИФК им. Лесгафа. - Л., 1972. - 23с.
2. Дяченко А.П. Профессионально-прикладная физическая подготовка студентов-стоматологов: Автореферат дисс. На соискание учен. Степени канд. пед. Наук: УГУФВиС. - К., 1997. - 22с.
3. Епифанов В.А. Медицинская реабилитация: Руководство для врачей. - М.: МЕДэкспресс-информ, 2005. - 328 с.
4. Остеохондроз поперекового відділу хребта, ускладнений грижами дисків: Підручник / Мачарет Є.Л., Довгий І.Л., Коркушко О.О. т.1. - К., 2006. - 256 с.
5. Круцевич Т.Ю. Теорія і методика фізичного виховання / Т.Ю. Круцевич. - Київ: Олімп.літ., 2012. - Т.1. - 392 с.
6. Толкачева И.Т. Влияние физической нагрузки на динамометрию рук музыкантов // Теория и практика физической культуры, - 1999. - №6 - 51-55 с.
7. Юмашева Л.И. Особенности профессионально-прикладной физической подготовки студентов музыкальных ВУЗов различных специальностей // Физическое воспитание студентов творческих специальностей: Сб. научн. тр. Под ред. Ермакова С.С. - Харьков: ХГАЛИ (ХХПИ), 2002 №2. - 82-85 с.

Хихлуха Дмитрий Александрович

Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины

ФИЗИЧЕСКАЯ АКТИВНОСТЬ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

В представленном материале изучено отношение студенческой молодежи к физическому совершенствованию посредством различных форм физического воспитания в вузе. Также установлены наиболее предпочитаемые виды спортивных секционных занятий. Ключевые слова. Студенческая молодежь, физическое здоровье, здоровый образ жизни, мотивационно-потребностная сфера студентов, физическое воспитание, физические упражнения.

Введение. Студенческая молодежь является главной ценностью, а степень ее интеллектуального, психического, социального и физического развития определяет будущее любого государства. Поэтому вопрос сохранения и укрепления здоровья молодого поколения является главной задачей современного общества [1].

В условиях научно-технического прогресса здоровый образ жизни и один из его компонентов – физическая культура как форма реализации социальной ценности здоровья, помогает поддерживать физическую и умственную работоспособность, противостоять гиподинамии, повышает устойчивость организма человека к стрессам, неблагоприятным воздействиям внешней среды. Последствия научно-технического прогресса в виде снижения двигательной активности привели к значительному ухудшению здоровья молодежи [3].

Физическое здоровье – одна из основных жизненных ценностей, важнейший эмоциональный, социальный, экономический фактор, которому на современном этапе придается все большее значение. Человек остается главной производительной силой, и степень физической готовности определяет успех в любой сфере деятельности [2, 4].

Студенческая молодежь наиболее подвержена воздействию экстремальных факторов. В студенческие годы довольно часто встречаются интенсивные физические нагрузки, несбалансированное питание, длительные монотонные выполнения заданий учебной программы, психологическое перенапряжение и, как следствие, уменьшение двигательной активности. Данные факторы приводят к значительным отклонениям в состоянии здоровья, начиная от физиологических и биохимических показателей до существенных изменений в опорно-двигательном аппарате [5].

Цель исследования – изучение интереса студенческой молодежи к различным видам физической активности.

Организация и методы исследования. Исследование проходило в виде анкетирования, в котором принимали участие 112 студентов (15 юношей, 97 девушек) I курса факультета психологии и педагогики УО «ГГУ имени Ф. Скорины».

Результаты и их обсуждение. Исследуя проблемы здоровья студенческой молодежи, можно сказать, что одной из причин появления сложностей со здоровьем является недостаточная активность, пассивное отношение к своему физическому самосовершенствованию и поддержанию необходимого уровня здоровья. Также немаловажным фактором при формировании мотивационно-потребностной сферы у современной молодежи является возможность выбора направлений физического совершенствования [6].

Для определения отношения молодого поколения к физической активности при обучении в школе был задан следующий вопрос: как часто вы посещали уроки физической культуры в школе? 50 % опрошенных ответили, что посещали практически регулярно, 14 % ответили, что не могли посещать регулярно из-за проблем со здоровьем, и 36 % пропускали занятия из-за нежелания заниматься.

Физическое развитие и совершенствование студенческой молодежи в вузе происходит посредством традиционных занятий физической культурой, где задействована основная масса студентов, посещения различных секционных спортивных отделений, участия студентов в соревнованиях различного уровня, а также спортивно-массовых мероприятий.

Для выявления предпочитаемых направлений дальнейшего физического развития студентов было проведено анкетирование. В результате данного анкетирования мы выяснили, что примерно 77 % опрошенных предпочитают занятия, которые проводятся в спортивных секциях, где им предлагают достаточно разнообразные направления по различным видам спорта.

Таким образом, можно сказать, что при личном выборе студенческой молодежи своего будущего направления физического совершенствования процент желающих заниматься увеличивается с 50 % до 77 %.

Кроме этого, для наибольшего вовлечения студенческой молодежи в процесс своего физического развития и совершенствования 77 % студентам, которые выбрали занятия в спортивных секциях, на заключительном этапе было предложено написать свой желаемый вид секционного занятия.

35 % опрошенных изъявили желание заниматься фитнесом или аэробикой (столь высокий процент объясняется тем, что 87 % опрошенных составляют девушки), 24 % – посещать тренажерный зал (при наличии современного оборудования), 19 % – заниматься баскетболом, 17 % – волейболом, 3 % – легкой атлетикой и 2 % – другими видами.

Выводы. В результате проведенного исследования было определено, что для заинтересованности современной молодежи здоровым образом жизни и, в частности, занятиями физическими упражнениями, нужно исходить, прежде всего, из пожеланий самих студентов. Для этого необходимо кроме традиционных занятий физической культурой предоставлять в достаточном объеме разнообразные виды секционных спортивных направлений с хорошей материальной базой.

В проведенном исследовании доказано, что принятие вышесказанных мер позволяет значительно повысить интерес студентов к своему физическому совершенствованию, тем самым улучшить уровень физического здоровья и поспособствовать дальнейшим успехам в выбранной профессиональной деятельности.

Источники

1. Зыкун, Ж.А. Значимость физической культуры для студентов в современном мире / Ж.А. Зыкун, А.И. Конон // Молодой ученый. 2018. №46 – С. 412-413.
2. Ильинич, В.И. Физическая культура студента: учебник для студентов высших учебных заведений. – М. Гардарики, 1999. – 448 с.
3. Лапицкая, Л.А. Применение оздоровительной ходьбы на занятиях по физической культуре, со студентами специального медицинского отделения / Сборник материалов VII Международной научно-методической конференции, посвященной 100-летию юбилею Республики Башкортостан / Уфа 2019 – С. 102-105.
4. Назарова, Е.Н. Основы здорового образа жизни: учебник для студентов высших учебных заведений / Е.Н. Назарова, Ю.Д. Жилов // М.: Академия, 2013. – 370 с.
5. Хихлуха, Д.А. Факторы физического здоровья студентов / Д.А. Хихлуха, О.А. Захарченко // Материалы I междунар. науч.-практ. конф. под ред. д.ф.н. Патеркиной В.В. / ДонГУ. – Алчевск, 10 ноября 2017. – С. 144-151.
6. Хихлуха, Д.А. Средства физической культуры для улучшения здоровья студентов общих факультетов / Д.А. Хихлуха, Н.И. Литовкин // Материалы Международной научно-методической заочной конференции под общ. ред. К.К.Бондаренко / ГГУ им. Ф. Скорины. – Гомель, 8-9 июня 2017 – С. 154-158.

Лисевич Елена Павловна

Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ «КАТА» НА ЗАНЯТИЯХ ПО ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ

В данной статье представлены результаты тестирования двух групп: контрольной и экспериментальной, которое проводилось со студентками I курса в начале и в конце учебного года. В течении учебного года студентки контрольной группы занималась по учебной программе физической культуры, которая предусмотрена для студентов основного отделения. Студентки экспериментальной группы занимались по той же программе, что и контрольная группа, только в эту программу мы еще включили один из видов восточных единоборств – каратэ, в частности выполнение «ката». Затем сравнивались полученные результаты функционального состояния контрольной и экспериментальной групп. Ключевые слова: словосочетания: физическая культура, уровень функционального состояния, студентки, показатели, контрольная и экспериментальная группы, функциональные пробы: Штанге, Генчи, индекс Руфье, результаты.

Привлечение людей к активным занятиям общей физической культурой и спортом – важнейшая задача физкультурного движения в Республике Беларусь.

На сегодняшний день физическая культура в высшем учебном заведении является одним из самых доступных и лучших способов сохранить и укрепить здоровье студентов, помогает подготовить их к активной жизни и будущей успешной профессиональной деятельности.

Специалисты, работающие в области физической культуры, связывают процесс становления здоровья с развитием свойственных каждому человеку физических качеств и производных от них двигательных способностей, особенно тех, развитие которых ведет к подъему общего уровня функциональных и адаптационных возможностей организма.

Основная масса студенток, поступающих в наш вуз на общие факультеты (все факультеты кроме факультета физической культуры), имеет средний и ниже среднего уровень физической подготовленности. Такая же картина наблюдается в показателях общего уровня функциональных и адаптационных возможностей организма [1].

Цель нашей работы: определить влияние «ката» на уровень функционального состояния организма студенток.

В нашем исследовании принимало участие 80 студенток I курса филологического факультета УО «ГГУ им. Ф. Скорины», в возрасте 17-18 лет. Все девушки по состоянию здоровья относятся к основной группе. По количеству человек было определено 2 группы (контрольная и экспериментальная), по 40 человек в каждой.

Для определения уровня функционального состояния организма студенток мы использовали функциональные пробы: проба Штанге и Генчи, индекс Руфье (Ir). Проба Штанге - задержка дыхания на вдохе. Средним показателем является способность задерживать дыхание на вдохе для нетренированных людей на 40-55 секунд. Проба Генчи - задержка дыхания на выдохе. Здесь средним показателем является способность задерживать дыхание на выдохе для нетренированных людей 25-30 секунд. Проба Руфье - позволяет установить состояние работы сердца.

Индекс Руфье:

- менее 0 - атлетическое сердце;
- от 0,1 до 5 - «отлично» очень хорошее сердце;
- от 5,1 до 10 - «хорошо» хорошее сердце;
- от 10,1 до 15 - «удовлетворительно» сердечная недостаточность средней степени;
- от 15,1 до 20 - «плохо» сердечная недостаточность сильной степени.

Тестирование двух групп студенток проходило в два этапа: в начале и в конце учебного года (2019-2020 гг.) Исходные показатели уровня функционального состояния контрольной и экспериментальной групп (соответственно), полученные в начале учебного года (сентябрь) представлены так: Проба Штанге - $51,6 \pm 13,8$ и $46,3 \pm 7,5$; Проба Генчи - $29,8 \pm 9,9$ и $23,3 \pm 6,9$; Индекс Руфье - $9,95 \pm 3,8$ и $9,0 \pm 3,2$.

По полученным данным первого тестирования можно сказать, что показатели уровня функционального состояния студенток обеих групп приблизительно одинаковые и находятся по всем трем тестам в пределах «хорошо». Но это если брать средний результат по всей группе.

В течении всего учебного года студентки контрольной группы занимались по учебной программе физической культуры, которая предусмотрена для студентов основного отделения. В нее входят: некоторые виды легкой атлетики (бег, прыжки), игровые виды спорта (волейбол, баскетбол), элементы гимнастики и aerobika.

Студентки экспериментальной группы занимались по той же программе, что и контрольная группа, только в эту программу мы еще включили один из видов восточных единоборств – каратэ. Сначала студентки изучали стойки, блоки, удары ногами и руками, передвижения. Затем выполняли более сложную работу - изучали «ката». «Ката» - с японского переводится как «форма» - форма ведения борьбы с несколькими воображаемыми противниками. Это комплекс оборонительных и наступательных техник, выполняемых против одного или нескольких воображаемых противников в строго установленной последовательности.

Полученные результаты следующего, уже второго тестирования, которое было проведено в конце учебного года (май), в контрольной и экспериментальной группах такие: Проба Штанге - $58,2 \pm 11,9$ и $60,9 \pm 14,4$; Проба Генчи - $33,3 \pm 8,7$ и $29,4 \pm 6,4$; Индекс Руфье - $7,5 \pm 3,2$ и $5,7 \pm 3,2$.

По данным следующего тестирования видно, что показатели уровня функционального состояния выросли как в контрольной группе, так и в экспериментальной. Однако, проводя анализ полученных результатов первого и второго тестирования, мы установили, что динамика роста результатов в экспериментальной группе оказалась выше, чем в контрольной (Особенно это видно по функциональным пробам: Штанге и Генчи). В этих пробах динамика роста результатов экспериментальной группы почти в два раза лучше, чем в контрольной. Проба Штанге в контрольной группе: $+6,6$, в экспериментальной: $+14,6$. Проба Генчи: $+3,5$ и $+6,1$. Индекс Руфье: $-2,45$ и $-3,3$ соответственно.

По результатам нашего исследования можно сделать следующие выводы:

1) использование физических нагрузок определенной направленности (некоторые виды легкой атлетики, игровые виды, aerobika, гимнастика) способствуют повышению показателей уровня функционального состояния студенток;

2) показателі рівня функціонального стану студенток значно зростають, коли на заняттях фізичної культури використовується такий вид виступів як каратэ, в частині це виконання «ката».

Таким чином, застосовуючи на заняттях по фізичній культурі не тільки стандартні види діяльності (деякі види легкої атлетики, ігрові види, аеробіка, гімнастика), але і такий вид як виступи (каратэ), ми ефективніше здійснюємо навчальний процес по фізичній культурі.

Источники:

1. Лисаевич Е.П. Анализ уровня физической подготовленности студенток-первокурсниц биологического факультета ГГУ им. Ф.Скорины / Е.П. Лисаевич, Т.А. Бусел // Сборник материалов IV Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы физического воспитания, спорта и туризма» 11-13 октября 2012 г. Стр. 134-136.
2. Хихлуха Д.А. Определение функционального состояния по частоте сердечных сокращений / Д.А. Хихлуха, О.А. Захарченко, А.С. Малиновский. // Матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених з міжнародною участю / 19-20 квітня 2012 року, м. Суми, Україна, у 2 т. – 436 с Стр. 100-106.

Чоботько Маргарита Анатоліївна

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Чоботько Ігор Ігорович

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ОБГРУНТУВАННЯ ТЕХНІКО ТАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ БОРЦІВ ДЗЮДО

Стаття присвячена техніко тактичній підготовці борців дзюдо, як основної складової для якісного проведення тренувальної та змагальної сутички, уміння аналізу й передбачення атакуючих дій суперника. Ключові слова: техніко тактичній, борців дзюдо, основної складової, тренувальної, змагальної сутички.

Актуальність дослідження. Аналіз наукової та навчально-методичної літератури показав, що багато фахівців зі спортивної боротьби велику увагу в своїх дослідженнях приділяють тактичній підготовці борців. Уміння управляти своїми діями цілеспрямовано під час застосування їх у конкретній ситуації сутички, заздалегідь передбачати наміри противника, а свої ретельно приховувати, використовувати слабку сторону і найменшу помилку противника, змушувати його діяти так, а не інакше, тверезо оцінювати обстановку і ситуацію, діяти сміливо і рішуче - це значить бути добре тактично підготовленим. А.Н. Ленц [1] визначив тактичну майстерність борця як уміння проводити технічні дії, які полягають в найбільш доцільному застосуванні борцем своєї з улюблених техніки в залежності від конкретної ситуації, яка склалася в сутичці.

Мета дослідження. Проаналізувати та синтезувати спеціальну літературу для оптимізації техніко тактичної підготовки борців дзюдо.

Виклад основного матеріалу. Р.А. Пілоян [2] розробив критерії оцінки тактики проведення технічних дій, які включають здатність борця дзюдо оцінювати ситуацію, що склалася і виконання тієї чи іншої атакуючої дії. Отримані результати дослідження показника часу складної реакції показали, що зі зменшенням спортивної кваліфікації збільшується середній час складної реакції. Автором було доведено, що середній час складної реакції у борців греко-римського стилю більше, ніж у борців з дзюдо з різницею достовірності при $P = 0,01$, що підкреслює специфічність боротьби дзюдо в плані виконання тактичних дій.

А.А. Карпінський [3] зазначає, що в тактиці розумова діяльність борця дзюдо протікає в двох напрямках. Перше передбачає свідоме управління своїми діями відповідно до наміченого плану і в залежності про вид конкретної ситуації, що складається в ході виступу з противником. Другий напрямок пов'язаний з накопиченням знань і збором різної інформації про передбачення дій суперника. Автор пропонує вдосконалення тактичної підготовки в таких аспектах:

- тактичні дії для проведення «коронного» прийому;
- вибір технічного прийому, що застосовується на відповідь дії противника при стандартному початку атаки;
- застосування контр прийомів на атакуючі дії противника;
- швидке розгадування намірів противника з урахуванням його фізичних, технічних, тактичних і інших якостей;
- удосконалення комбінованого стилю ведення боротьби.

Аналіз спеціальної літератури показав, що тактичні знання набуваються шляхом вивчення загальних основ тактики проведення технічних дій, тактики ведення сутички і тактики участі в змаганнях. Всі набуті знання з тактики фахівці рекомендують спортсменам перевіряти на практиці в виступі з конкретними противниками, практично закріпивши їх на навчально-тренувальних заняттях, визначивши, які з них

прийнятні. Таким чином, знання тактики спортивної боротьби дозволяють спортсмену правильно і обґрунтовано скласти тактичний план ведення сутички і визначити шляхи його реалізації. Після завершення зустрічі, який би характер вона не носила (навчальна, тренувальна або змагальна), доцільно проаналізувати правильність складеного плану і його реалізацію.

Процес навчання передбачає вивчення всіх груп прийомів, захистів, контрприймів, визначених комбінацій і взаємодій з тим, що б борці дзюдо могли провести будь-який прийом в стійці та партері. А.Е. Воловик [4, 5] в своїх дослідженнях зазначає, що для навчання техніці боротьби дзюдо необхідно враховувати особливості рухових дій в зв'язку з тим, що:

1) рухові дії в спортивній боротьбі дзюдо відрізняються великою варіативністю їх застосування в різних ситуаціях сутички, що доцільно для вдосконалення окремої рухової навички вже на першому етапі навчання не тільки на місці, але і в русі з різних положень, що виникають в сутичці;

2) більшість рухових дій у спортивній боротьбі дзюдо мають відповідний характер. Їх виконання пов'язане зі створенням або відчуттям вигідних для борця рухів, по силі захопленні противника, які служать сигналами для початку виконання технічних дій;

3) руховий навик в спортивній боротьбі дзюдо обов'язково вимагає такого вдосконалення, яке дозволить швидко відреагувати на що надходить сигнал;

4) окрема технічна дія на практиці рідко здійснюється ізольовано від іншого прийому, а виконується в поєднанні з іншими в рамках комбінацій, які можуть виникати в ході сутички.

Висновки. Технічна підготовка борців дзюдо має на увазі не розривний взаємозв'язок процесів біологічного розвитку організму, що росте зі спрямованим впливом засобів, методів і форм спортивного тренування. Функціональні системи мають особливе значення у взаємодії цих процесів, вони забезпечують розвиток витривалості, швидкісних і швидкісно-силових якостей. Систематичне тренування борців дзюдо відповідає чутливим періодам розвитку цих здібностей.

Джерела

1. Ленц А.Н. Тактическая подготовка борца. - М.: Физкультура и спорт, 1983. - 200 с.
2. Пилоян Р.А. Мотивация спортивной деятельности. - М.: Физкультура и спорт, 1984. - 104 с.
3. Карпинский А. А. Вольная борьба / Учеб. пособие для секций коллективов физ. культуры: (Для занятий с начинающими) // А. А. Карпинский, А. В. Ялтырян. - М.: Физкультура и спорт, 1959. - 174 с.
4. Воловик А.Е. Исследование методики развития скоростных качеств в классической борьбе // Автореф. на соискание канд. пед. наук. - М.: ГЦОЛИФК, 1971. - 24 с.
5. Воловик А.Е. Начальное обучение классической борьбе. - М.: Физкультура и спорт, 1970. - 216 с.

Зыкун Жанна Антоновна

Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины

ДЫХАТЕЛЬНАЯ ГИМНАСТИКА СТРЕЛЬНИКОВОЙ КАК ОДИН ИЗ ПРИОРИТЕТНЫХ МЕТОДОВ РЕАБИЛИТАЦИИ СЕРДЕЧНО СОСУДИСТОЙ СИСТЕМЫ

В статье рассматривается использование дыхательной гимнастики Стрельниковой, как одно из приоритетных направлений в реабилитации сердечно сосудистой системы на занятиях в группе ЛФК. Ключевые слова: дыхательная гимнастика Стрельниковой, физические упражнения, занятия, заболевания.

Дыхательная гимнастика Стрельниковой ее особенность в форсированном вдохе и пассивном выдохе с использованием двигательных действий которые активно включают в работу все части тела (руки, ноги, голову, тазовый пояс, брюшной пресс, плечевой пояс и т.д.) и тем самым вызывают общую физиологическую реакцию всего организма. Дыхательная гимнастика - это система дыхательных упражнений, направленных на укрепление здоровья и лечение различных заболеваний. Работа дыхательной системы имеет уникальную особенность подчиняться воле человека. Осознанно изменяя тип, глубину, ритм, частоту и уровень дыхания, можно воздействовать практически на весь организм. Так, энергичные экскурсии грудной клетки, значительное увеличение объема легких при глубоком вдохе и высокоамплитудные смещения диафрагмы оказывают механическое действие на соприкасающиеся с легкими органы, стимулируют центральную кровяную и лимфоток, а также массируют смежные с легкими органы и ткани. Дыхательная гимнастика имеет две главные основополагающие цели: оказывает направленное воздействие на дыхательный аппарат, увеличивать функциональные резервы и через воздействие на дыхательную систему вызвать изменения в различных органах и функциональных системах. Главенствующей задачей дыхательной гимнастики Стрельниковой является нарушение альвеолярного барьера для усиления обмена газов в легочных альвеолах.

Данная гимнастика тренирует прежде всего легочную ткань, диафрагму, мышцы гортани и носоглотки. Пассивный выдох позволяет воздушной струе колебать голосовые связки, тем самым, массируя и тренируя их.

В гимнастике используются динамические дыхательные упражнения, сопровождающиеся движениями рук, туловища и ног. Они всегда соответствуют определенным фазам дыхания, становясь условным раздражителем, который вызывает соответствующие изменения в характере дыхания. Активная работа всех частей тела – ног, рук, головы, брюшного пресса, тазового, плечевого пояса и так далее в совокупности с выполнением короткого и резкого вдохов через нос при пассивном выдохе - вызывает общую физиологическую реакцию всего организма, что приводит к усилению внутреннего тканевого дыхания и повышению усвояемости кислорода тканями. В течение первых дней освоения дыхательной гимнастики по методике А. Н. Стрельниковой необходимо делать 2-3 серии по 8 дыхательных движений в каждой. Затем число серий следует постепенно довести до 6, а количество вдохов и выдохов в каждой из них - до 16. Перерывы между сериями не должны превышать 5 секунд. После длительной физической подготовки можно попробовать выполнять в течение одного занятия 3 серии по 32 вдоха и выдоха («стрельниковская сотня»).

При систематических занятиях с использованием дыхательной гимнастики Стрельниковой оказывается благотворное воздействие на организм человека, а именно: улучшается состав крови, повышается гемоглобин, увеличивается объем легких, нормализуется сердечный ритм.

К болезням сердечно-сосудистой системы относятся: дистрофия миокарда, миокардит, эндокардит, пороки сердца, перикардит, атеросклероз, ишемическая болезнь сердца (стенокардия, инфаркт миокарда), гипертоническая и гипотоническая болезни, тромбофлебит, варикозное расширение вен и др.) Распространению болезни способствует ряд факторов внешней и внутренней среды («факторы риска»). Из группы социально-культурных факторов наибольшее значение имеют: потребление высококалорийной пищи, богатой насыщенными жирами и холестерином (избыточный вес, ожирение); курение; «сидячий» (малоактивный) образ жизни; стрессовые условия современной жизни в крупных городах.

Лечение данных заболеваний должно быть комплексным, как медикаментозным, так и немедикаментозным. К немедикаментозным методам можно отнести средства и методы лечебной физической культуры, в частности дыхательную гимнастику Стрельниковой.

Физическая нагрузка при заболеваниях сердечно-сосудистой системы чаще всего ограничивается, но в то же время физические упражнения имеют большое значение для лечения данных заболеваний [3].

Влияние дыхательной гимнастики на сердечно-сосудистую систему выражается в тренировке основных и вспомогательных факторов гемодинамики. При этом следует учитывать возрастание сократительной функции миокарда, происходящее вследствие усиления питания мышцы сердца во время выполнения дыхательных упражнений в сочетании с движениями, активизации в нём кровотока, введения в действие дополнительных капилляров сердечной мышцы и др. Все это ведет к усилению окислительно-восстановительных процессов в миокарде. Иными словами, активизируют основной фактор гемодинамики - кардиальный. Усилению сократительной способности миокарда при занятиях физическими упражнениями в сочетании с дыхательными содействует более полноценная диастолическая фаза, обусловленная увеличением массы циркулирующей крови при физических нагрузках за счет крови, находившейся в покое в депонированном состоянии. Нормализация центральной регуляции сосудистого тонуса при выполнении физических упражнений, массажа и других процедур ведет к активизации и второго фактора гемодинамики - экстракардиального [2].

Действенным средством поддержки, профилактики, коррекции и восстановления состояния сердечно-сосудистой системы является дыхательная гимнастика Стрельниковой, в основе которой лежит метод использования строго дозированной физической нагрузки. Особенно целесообразно применение строгой дозированной тренировки в период еще неустойчивой компенсации, когда путем упражнения и совершенствования функции экстракардиальных факторов кровообращения удастся добиться более компенсированного состояния всей системы кровообращения. Для достижения наибольшей эффективности занятия систематически проводились 2 раза в неделю по 90 минут. Комплекс дыхательной гимнастики Стрельниковой состоял из 10 основных упражнений, вызывающих общую физиологическую реакцию всего организма, повышенную потребность в кислороде. Критериями эффективности оздоровительных занятий являются качественные изменения физического состояния занимающихся. Для оценки физического состояния испытуемых используются показатели физического развития, функционального состояния, данные характеризующие уровень развития физических качеств (физическая подготовленность) у всех испытуемых произошел прирост показателей в физическом развитии: сила правой кисти в среднем по группе увеличилась на 16,3 %, левой кисти - 16,7%. ЖЕЛ по группе в среднем увеличилась на 51,1% (3,7-5,8 л) и в большинстве случаев превысила нормальные значения по возрастным и весоростовым показателям. Жизненная ёмкость лёгких зависит, прежде всего, от физического развития, тренированности и телосложения. Она в значительной степени изменяется при заболеваниях лёгких и сердечно-сосудистой

системы. Таким образом, использование дыхательной гимнастики Стрельниковой привела к увеличению ЖЕЛ и улучшению качества жизни испытуемых. В функциональных показателях дыхательной системы также наблюдается положительный прирост показателей: Проба Штанге в среднем увеличилась на 30,9% (40-82 с), Проба Генчи - 22,4% (36- 65 с), такой прирост весьма значителен для лиц с заболеваниями ССС и свидетельствует о повышении общей тренированности испытуемых. В показателях сердечно-сосудистой системы наблюдаются следующие изменения: в среднем ЧСС в покое по группе снизилась на 24,8% и составила 60-72 уд/мин., что свидетельствует о нормальных значениях данного показателя для данной возрастной группы, несмотря на наличие патологий в сердце. Силовая выносливость мышц спины («Лодочка») увеличилась в среднем на 156,8%, силовая выносливость мышц брюшного пресса (удержание прямых ног в и.п. лёжа на спине) увеличилась на 100,7%. Таким образом, выполнение подобранных упражнений и дыхательной гимнастики Стрельниковой, способствовало повышению уровня физической подготовленности. На основании данных, полученных в ходе исследования и анализа научно-методической литературы, можно сделать вывод что проведение систематических занятий ЛФК с включением дыхательной гимнастики Стрельниковой со студентами с заболеванием ССС позволяет повысить функциональные возможности дыхательной системы и нормализовать показатели ССС, повысить уровень физической подготовленности и может быть успешно и эффективно использована в качестве базового метода при проведении учебных занятий по физическому воспитанию в группах специального отделения, имеющие заболевания ССС.

Источники

1. Елифанов, В.А. Лечебная физическая культура: учеб. пособие //М.: ГЭОТАР – Медиа, 2006. – 568 с
2. Зыкун Ж. А., Назаренко И. А., Юрошкевич Е.В., Лечебная физическая культура при заболеваниях сердечно сосудистой системы (нарушение осанки). Практическое пособие – 2010 -58с
3. Зыкун Ж. А. Влияние дыхательной гимнастики Стрельниковой на функциональное состояние студентов при заболеваниях сердечно-сосудистой системы // Молодой ученый. - 2017. - №4. - С. 403-405.

Хихлуха Дмитрий Александрович

Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины

ОТВЕТНАЯ РЕАКЦИЯ СКЕЛЕТНЫХ МЫШЦ НА ТРЕНИРОВОЧНУЮ И СОРЕВНОВАТЕЛЬНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЮНЫХ ГРЕБЦОВ НА БАЙДАРКАХ

В данной статье изучено влияние нагрузочной деятельности на функциональное состояние скелетных мышц у юных гребцов. Выявлены тренировочные нагрузки, применяемые в методике подготовки юных спортсменов, которые значительно повышают функциональное состояние скелетных мышц у гребцов, и нагрузки, оказывающие отрицательное влияние на их состояние. Ключевые слова. Гребля на байдарках, юные гребцы, нагрузочная деятельность, скелетные мышцы, функциональное состояние, миотон.

Введение. Тренировочный процесс в гребле на байдарках характеризуется внешними параметрами физических упражнений (объем, интенсивность, продолжительность) и внутренними показателями, т.е. величиной и степенью адаптации организма к нагрузке. Таким образом, эффективность тренировочного процесса определяется количественно-качественными параметрами нагрузочной деятельности спортсменов. Информация о тренировочной деятельности и ее влиянии на внутренние процессы организма спортсмена способствует созданию наиболее широкой модели подготовленности юных гребцов, что позволяет более точно следить за текущей спортивной формой и спрогнозировать выход на максимальный спортивный результат.

Оптимальное соотношение количественных и качественных показателей нагрузочной деятельности является наиболее важным фактором, способствующим повышению тренированности спортсмена. Поэтому визуальное отражение параметров нагрузочной деятельности дает ясное представление о направленности каждого цикла, о соответствии применяемых средств каждому из этапов подготовки и позволяет решить ряд сложных проблем, связанных с управлением, диагностикой, дозировкой тренировочной нагрузки и прогнозированием в спорте [1, 3].

Целью нашего исследования явилась изучение влияния нагрузки различной направленности на функциональное состояние скелетных мышц юных гребцов.

Методика и организация исследования. В исследовании принимали участие гребцы (девушки) в возрасте от 15 до 17 лет и имеющие спортивную квалификацию «Кандидат в мастера спорта». Исследование проводилось в научно исследовательской лаборатории физической культуры и спорта учреждения образования «Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины» на протяжении года.

Для подсчета количественных показателей тренировочной нагрузки нами была произведена фиксация объема и интенсивности тренировочной и соревновательной нагрузки, прослежена динамика нагрузочной деятельности юных гребцов на протяжении годичного цикла, который был разделен на 12 этапов в зависимости от поставленных задач. В каждом этапе отражены следующие параметры нагрузки: гребля на различных отрезках и интенсивностью от 80-95% до 96-100%, равномерно-техническая гребля (продолжительная гребля с интенсивностью 50-79%, направленная на развитие выносливости и техническую подготовку), упражнения с отягощениями (штанга, гантели, тренажеры), общая физическая подготовка (бег, спортивные игры), специальная физическая подготовка (упражнения на гребном тренажере с различной продолжительностью и упражнения на блочном устройстве (сидя тяга одной рукой)).

Одной из первостепенных задач при подготовке спортсменов является определение влияния объема, интенсивности и направленности тренировочной нагрузки, а также установление степени воздействия применяемых средств и методов на организм юных гребцов. Поэтому вместе с фиксацией объема и интенсивности тренировочной нагрузки по окончании каждого из 12 тренировочных циклов происходило исследование нервно-мышечного аппарата юных гребцов методикой миоэлектрики [4].

Сущность метода состоит в оказании внешнего, неинвазивного, механического воздействия на поверхность скелетной мышцы или ее части с последующей регистрацией механического ответа мышцы, полученного датчиком ускорения. Этот сигнал характеризует тоническое напряжение и свойства эластичности мышечной ткани в виде механических собственных колебаний, анализируется, регистрируется с помощью программы MYOTON и ПК.

Принцип работы миометра заключается в вызове колебания исследуемой ткани, что является ответом на дозированный удар по мышце наконечником ударника миометра, который устанавливается на поверхности исследуемой мышцы. Ударник миометра, производя удар, вызывает кратковременную деформацию ткани, в результате чего исследуемая мышца вместе с ударником выполняет свободные затухающие колебания, которые постоянно регистрируются и образуют график колебания, по которому можно дать заключение о тоне, жесткости и эластичности исследуемой мышцы.

Нами были выделены девять мышц, которые, по нашему мнению, наиболее полно задействованы при выполнении тренировочной и соревновательной деятельности в гребле на байдарках. Контролю подвергались следующие мышцы: наружная косая мышца живота, прямая мышца живота, двуглавая мышца плеча, дельтовидная мышца (передний пучок), мышца, выпрямляющая позвоночник (поясничный отдел), трапециевидная мышца, трехглавая мышца плеча, широчайшая мышца спины (крыловидные точки), грудная мышца. Тестирование скелетных мышц проводилось в состоянии покоя и в напряженном состоянии в положении лежа. Каждый отдельный цикл в исследуемом режиме состоял из трех отдельных измерений в выбранной точке исследуемой мышцы. По завершении цикла измерений выбирался лучший результат из трех показателей.

Наиболее значимым при оценке функционального состояния скелетной мышцы является ее тонус, определяющий механическое напряжение, свойственное мышцам в состоянии покоя. Каждая скелетная мышца имеет характерный для нее уровень мышечного тонуса, соответствующий ее функциональным особенностям и независимый от волевых усилий. В зависимости от характера и направленности физических нагрузок наблюдаются изменения уровня мышечного тонуса, соответствующие повышению либо снижению данного показателя.

При анализе реакции скелетных мышц на нагрузочную деятельность мы обнаружили, что при увеличении или уменьшении некоторых параметров тренировочной нагрузки происходило изменение функционального состояния исследуемых мышц юных гребцов. Для отражения данной зависимости и получения числового значения о степени взаимосвязи нами был произведен корреляционный анализ различных параметров нагрузочной деятельности с показателями функционального состояния скелетных мышц на протяжении года [2].

При обработке данных исследования нами был использован корреляционный анализ. Коэффициент корреляции можно считать показателем тесноты связи в интервале от -1 до +1. Если коэффициент корреляции положительный, то связь между измеряемыми значениями тоже положительная. Это значит, что с ростом значений одного показателя увеличивается и другой, т.е. чем ближе коэффициент корреляции к +1, тем больше положительное влияние. Если коэффициент имеет отрицательное значение, то связь между показателями отрицательная, т.е. с ростом одних значений другие уменьшаются, следовательно, чем ближе коэффициент корреляции к -1, тем больше отрицательное влияние. Связь между измеряемыми значениями считается значительная, если коэффициент корреляции больше 0,4 или меньше -0,4.

Вывод. С помощью коэффициента корреляции определены объемы тренировочной и соревновательной нагрузки, оказывающие как положительное, так и отрицательное влияние на состояние нервно-мышечного

апарата юних гребцов на байдарках. Установлено, що найбільше позитивне впливають на байдарики з тягаром і загальна фізична підготовка, а негативне – гребля від 51 до 500 м.

Для зменшення негативного впливу на нервно-м'язову систему юних гребцов на байдарики застосовується в річному циклі підготовки навантажувальна діяльність, яка потребує корекції виконуваних об'ємів і інтенсивності як в певних періодах підготовки, так і в конкретних тренувальних заняттях.

Источники

1. Бондаренко, К.К. Изменение кинематики гребка при утомлении скелетных мышц / К.К. Бондаренко, Е.П. Лисаевич, С.В. Шилько, А.Е. Бондаренко // Российский журнал биомеханики. 2009. Т. 13. № 2. – С. 24-33.
2. Хихлуха, Д.А. Определение функционального состояния скелетных мышц у юных гребцов / Д.А. Хихлуха, К.К. Бондаренко // Известия Гомельского государственного университета им. Ф. Скорины. 2018. № 6 (111). С. 36-39.
3. Хихлуха, Д.А. Определение функционального состояния по частоте сердечных сокращений / Д.А. Хихлуха, О.А. Захарченко, А.С. Малиновский, // Матеріали ХІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених з міжнародною участю / 19-20 квітня 2012 року, м. Суми, Україна, у 2 т. – 436 с. Стр. 100-106.
4. Шилько, С.В. Биомеханическая интерпретация данных миоэлектрики скелетных мышц спортсменов / С.В. Шилько, К.К. Бондаренко, Д.А. Черноус // Российский журнал биомеханики. 2009. Т. 13. №1 – С.7-17.

Криворучко Ілля Валерійович

Львівський національний університет імені Івана Франка

Науковий керівник: Шукатка Оксана Василівна, доктор педагогічних наук, доцент

Львівський національний університет імені Івана Франка

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті здійснено аналіз шляхів підвищення ефективності процесу фізичного виховання студентів у закладах вищої освіти. Констатовано, що існує низка проблем, які перешкоджають підвищенню ефективності фізичного виховання у ЗВО, а саме: відсутність мотивації до занять у студентів, зменшення рухової активності, перевантаження великим обсягом теоретичної інформації. Визначено перспективні шляхи для вирішення вищевказаних проблем. Ключові слова: мотивація, принципи, система фізичного виховання.

Сучасні динамічні зміни в сфері освіти, особливо в вищій школі потребують якісних перетворень. Вдосконалення фізичного виховання в закладах вищої освіти, оновлення засобів та методів фізичного виховання студентської молоді набуває дедалі більшої актуальності, оскільки сучасна освітня система не стимулює молодь до занять фізичним вихованням.

Проблема дослідження підвищення ефективності фізичного виховання студентів закладів вищої освіти стала предметом цілеспрямованих наукових пошуків С. Вітько, Г. Кондракова, М. Гаврилика, Л. Ібрагімової та ін. Дослідники зазначають, що організація фізичного виховання в Україні недостатньо ефективна для підвищення фізичної підготовки студентів і не виконує оздоровчих функцій. Тим більше, програма курсу фізичного виховання у закладах вищої освіти потребує оновлення. Фізичне виховання як навчальна дисципліна, обов'язкова для усіх спеціальностей, – забезпечує профільну фізичну підготовку, є одним із засобів формування всебічно розвиненої особистості, фактором зміцнення здоров'я, оптимізації фізичного і психічного стану студентів у процесі професійної підготовки. Тому, нині як ніколи, «Фізичне виховання» як дисципліна потребує інновації засобів та методів формування фізичної культури студентської молоді [4]. Сьогоднішня система ФВ потребує модернізації її компонентів, методів та форм, які гарантують покращення фізичної підготовки, формування цілісного ставлення до власного тіла, тому що основним пріоритетом для нашої країни є підвищення ефективності викладання, можливості студентам вести правильний здоровий спосіб життя [1].

Варто зазначити, що руховий режим студентів істотно змінився у бік його зменшення через припинення на старших курсах занять з фізичного виховання та скорочення обсягу навчального навантаження до 2 годин на тиждень на 1 курсі. Це призводить до відхилень у стані здоров'я студентів, зниження функціонального стану і працездатності організму. Водночас, за даними досліджень О. Нездвєцької, в університетах кількість зайнятих фізкультурно-спортивною діяльністю на дозвіллі становить 30 % [3]. Проте обсяг рухової активності залишається недостатнім для професійної підготовки майбутніх фахівців та формування всебічно розвиненої особистості.

Для вирішення вищевказаних проблем необхідно дотримуватися наступних принципів:

1) Активна співпраця педагога та студента, що суттєво реалізує потреби, мотиви особистості та підвищить мотивацію до занять ФВ;

2) Посилення взаємного зв'язку між теоретичної та практичної підготовки студента до життєдіяльності;

3) Створення і втілення спортивно-орієнтованих технологій ФВ, що спрямована на покращення професійної фізичної підготовки студента;

4) Реалізація виховного процесу щодо самостійних занять;

5) Оновлення системи викладання та проведення занять із фізичної культури відповідно до світових стандартів [1, 2].

Проаналізувавши проблеми та перспективи вдосконалення фізичного виховання в закладах вищої освіти, доцільно зробити висновок, що найважливішими умовами для підвищення ефективності процесу фізичного виховання є фундаментальний підхід до дидактичного наповнення занять із фізичного виховання [1] та стимулювання педагога до оновлення існуючої освітньої системи викладання та проведення практичних занять із фізичного виховання.

Джерела

1. Завидівська Н. Н. Шляхи оптимізації фізкультурно-спортивної діяльності студентів вищих навчальних закладів / Н. Н. Завидівська, І. В. Ополонець // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. – 2010. – № 2. – С. 50-54.
2. Ібрагімова Л. С. Стратегічні напрямки вдосконалення системи фізичного виховання студентів вузів / Л. С. Ібрагімова // Молодий вчений. – 2016. – № 3. – С. 611-615.
3. Наздвєцька О. До питання дозвілєвої діяльності та рекреації студентів технічних університетів у позанавчальний час / О. Наздвєцька // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. – Л. : [б. в.], 2007. – Вип. 11 – Т. 5. – С. 242-247.
4. Шукатка О. В. Функції фізичної культури у формуванні стратегій здоров'язбереження майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей. Інноваційна педагогіка: наук. журн. Одеса, 2018. Вип. 6. С. 196-199.

Коноваленко Оксана Константиновна

Харьковский национальный университет радиоэлектроники

Брагин Ярослав Юрьевич

Харьковский национальный университет радиоэлектроники

ОСНОВНОЙ МЕТОД ДОЗИРОВАНИЯ ТРЕНИРОВОЧНОЙ ДВИГАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Статья посвящена анализу правильного подхода к тренировкам. Рассмотрению метода дозирования тренировочной нагрузки. Анализу импульсного метода тренировки. Ключевые слова: тренировочная деятельность, энергозатраты, спортивная физиология, энергетический потенциал организма, метод тренировки.

При сравнении соревновательной и тренировочной деятельности выделяется важная особенность первой, которая характеризуется следующим [1-2].

Во-первых, непосредственно перед выполнением спортивного упражнения на соревнованиях для организма спортсмена характерны незначительные проявления двигательной активности с относительно невысоким уровнем энергозатрат, а также чувство хорошего восстановления от предыдущей работы (разминки), что обеспечивается специально организованным отдыхом между соревновательными выступлениями и разминкой.

Во-вторых, начало выполнения спортивного упражнения на соревнованиях сопровождается резким увеличением интенсивности энергозатрат, что обусловлено крутым ростом уровня функционирования мышц и других, обеспечивающих их работу компонентов организма. Здесь главными, наиболее примечательными моментами являются: активнейший поиск оптимального режима функционирования компонентов организма, преодоление гетерохронности и налаживание их целесообразной взаимоконтролируемой работы в составе соответствующей двигательной функциональной системы. Организм в этой фазе находится в переходном режиме управления. Это явление, известное спортивной физиологии как «вработывание», может определять сущность внутренних процессов на протяжении значительной части спортивно-соревновательного упражнения, а не редко даже захватывать его целиком.

В-третьих, с окончанием выполнения спортивного упражнения на соревнованиях, интенсивность двигательной активности спортсмена резко падает и энергозатраты, естественно, также быстро идет на убыль.

Учитывая все это, соревновательное (целевое) упражнение можно рассматривать как своего рода «энергетический всплеск», или энергоимпульс, проявляющийся на фоне относительно невысокого энергозатратования.

Отсюда следует, что, руководствуясь принципом отражения цели, перечисленные особенности спортивно-соревновательных упражнений необходимо адекватно отражать в способах выполнения тренировочной двигательной деятельности.

На этом основании логично прийти к положению о том, что основная часть нагрузки в тренировочных программах должна осуществляться в виде определенных энергоимпульсов или

минимальной двигательной активности (или относительной пассивности) в период между ними, с достижением в это время субъективно оцениваемого чувства хорошего восстановления.

Изложенный метод дозирования тренировочной нагрузки, можно назвать «импульсным», он приближает характер тренировочной двигательной деятельности к соревновательной (целевой), создавая наиболее адекватные условия для моделирования процесса физиологического вработывания, являющимся важнейшим атрибутом спортивно-соревновательной двигательной деятельности. Кроме того, данный метод, вследствие минимальной двигательной активности между упражнениями-энергоимпульсами, создает лучшие условия для восстановления, способствуя его ускорению и увеличению тем самым эффективности использования тренировочного времени. Наконец, одновременно достигаются высокая степень целенаправленности в расходовании энергопотенциала организма (только на упражнения-энергоимпульсы, моделирующие цель).

Импульсный метод объективно должен иметь права универсального метода дозирования тренировочной нагрузки на всех уровнях: от уровня моделирования упражнений в тренировках, через дробление последних в тренировочном дне, к уровням микро-, мезо- и макро-циклов, где импульсность должна проявляться в значительной, четко выраженной вариативности тренировочной нагрузки, выступающей как одно из основополагающих требований к ее построению.

Импульсный метод тренировки объективно должен быть высокоэффективным, а значит, и доминирующим в тренировочном процессе, в противоположность усредненному (равномерному, относительно сглаженному) характеру энергорасходования при выполнении тренировочной нагрузки, который, с одной стороны, не может стимулировать адаптацию организма к высоким уровням двигательной деятельности, а с другой – обеспечить ее [3].

Источники

1. Базовые и новые виды физкультурно-спортивной деятельности с методикой тренировки: учеб. пособие / Ш.З. Хуббиев, С.М. Лукина, Т.Е. Коваль, Л.В. Ярчиковская. - СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2018. - 272 с.
2. Сила. Скорость. Выносливость. Брайан Маккензи, Изд-во Попурри, 2016. - 416 с.
3. Подготовка спортсменов XXI века: научные основы и построение тренировки / В.Б. Иссурин – М. : Спорт, 2016. – 464 с.

Лисевич Елена Павловна

Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины

АНАЛИЗ ИЗМЕНЕНИЯ ПОКАЗАТЕЛЕЙ КИНЕМАТИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК У ЮНЫХ ПЛОВЦОВ НА ДИСТАНЦИИ 200 МЕТРОВ КРОЛЬ НА ГРУДИ

Статья посвящена проблеме подготовки юных спортсменов в плавании на дистанции 200 метров кролем на груди. В статье рассматриваются изменения показателей кинематических характеристик у юных пловцов на дистанции 200 метров кролем на груди. Проводится анализ полученных результатов как у мальчиков, так и у девочек. Ключевые слова: словосочетания: юные пловцы, дистанция 200 метров кролем на груди, проплывание отрезков 7,5м, изменения показателей, результат.

Особенностью современных исследований в плавании является определение динамических параметров гребка и связей этих показателей с кинематическими характеристиками движений.

Кинематические характеристики отражают движение тела и его частей в пространстве и характер их изменения во времени, т. е. дают внешнюю картину (форму, характер) двигательной деятельности и подразделяются на: пространственные, временные, пространственно-временные характеристики.

К пространственным характеристикам относится «шаг» пловца - перемещение тела за один цикл движений. Временные характеристики определяют параметры движения во времени. К ним относятся время прохождения дистанции и время гребкового цикла. К пространственно-временным характеристикам относится показатель средней скорости – это скорость, с которой точка в равномерном движении за то же время проходит весь рассматриваемый путь.

Цель исследования: проанализировать изменения показателей кинематических характеристик у юных пловцов на различных участках дистанции 200 метров кролем на груди.

Задачи исследования:

1. Рассмотреть показатели кинематических характеристик у юных пловцов на различных отрезках при проплывании дистанции 200 м кролем на груди.
2. Определить изменения показателей плавания на различных отрезках дистанции 200м кролем на груди у мальчиков и у девочек.

В данном исследовании принимали участие мальчики и девочки в возрасте 12-13 лет, имеющие спортивную квалификацию - I взрослый разряд. Спортсмены в условиях соревновательной деятельности проплывали дистанцию 200 м способом кроль на груди с максимальной скоростью в 25-метровом бассейне.

Дистанция 200 м кролем на груди считается непростой дистанцией в тактико-техническом отношении. Обычно 200 м рассматривают как 4×50 м. Одна из основных задач этой дистанции является - грамотное распределение сил на каждом из этих участков. В нашем исследовании 200 м мы разделили на 8×25 м. На каждом из этих отрезков был определен участок в 7,5 м (от разметки 12,5 м до 20 м), на котором фиксировалось время проплывания и количество гребков. Далее на выбранных участках рассчитывалась средняя скорость проплывания и длина «шага» пловцов.

По полученным результатам исследования можно сказать, что по мере прохождения дистанции 200 м кролем на груди наблюдается изменение показателей плавания, как у мальчиков, так и у девочек.

Первым показателем, который мы рассматривали, стало время проплывания юных пловцов отрезков в 7,5 м на выбранных нами участках дистанции 200 м кролем на груди. Этот показатель ухудшался на протяжении 150 м у девочек с $4,61 \pm 0,01$ с до $5,67 \pm 0,04$ с, а у мальчиков с $4,50 \pm 0,03$ с до $5,27 \pm 0,01$ с. На последних двух финишных отрезках происходит улучшение результата у девочек от $5,67 \pm 0,04$ с до $4,91 \pm 0,04$ с, а у мальчиков с $5,27 \pm 0,01$ с до $4,71 \pm 0,05$ с.

Далее по результатам проплывания отрезков 7,5 м мы рассчитали показатели средней скорости. На дистанции 200 м этот показатель очень трудно удержать относительно на одном уровне. Для этого у пловцов должны быть хорошо развиты скоростно-силовые качества. У девочек показатель средней скорости снижается с $1,63 \pm 0,004$ м/с до $1,32 \pm 0,01$ м/с, у мальчиков от $1,67 \pm 0,008$ м/с до $1,42 \pm 0,004$ м/с. Ухудшение результатов происходит на одних и тех же отрезках на протяжении 150 м. И только на последних двух отрезках, как у девочек, так и у мальчиков показатель средней скорости увеличивается до $1,36 \pm 0,009$ м/с и $1,47 \pm 0,015$ м/с соответственно.

Следующий показатель, который мы рассматривали – длина «шага» пловца. Изменение «шага» при увеличении циклов движений для всех пловцов индивидуально. Величины темпа и шага изменяются с ростом мастерства, развитием спортивной формы, физических качеств. Они зависят также от роста пловца и длины его конечностей. Высокорослые пловцы обладают большим шагом, чем пловцы среднего роста.

По данным исследования, начиная со второго отрезка длина «шага» у девочек очень сильно снизилась с $1,78 \pm 0,12$ м до $1,61 \pm 0,09$ м. У мальчиков на втором отрезке длина шага осталась прежней, но с третьего она снижается с $1,81 \pm 0,11$ м до $1,78 \pm 0,11$ м и держится еще один отрезок. Затем у девочек на четвертом отрезке 7,5 м происходит увеличение длины «шага» до $1,74 \pm 0,11$ м и остается на этом же уровне на протяжении следующего. У мальчиков показатель длины «шага» снова падает до $1,74 \pm 0,11$ м и увеличивается до $1,78 \pm 0,12$ м. Далее, начиная со 125 м, у девочек за счет увеличения количества гребков длина «шага» снижается с $1,71 \pm 0,09$ м до $1,53 \pm 0,07$ м. У мальчиков этот показатель снижается со 150 м от $1,78 \pm 0,12$ м до $1,68 \pm 0,12$ м.

Подводя итог вышеизложенному материалу можно сказать, что:

1. Изменения показателей кинематических характеристик у юных пловцов на дистанции 200 м кролем на груди, начинают происходить уже со второго отрезка в 7,5 м (от 37,5 до 45 м).

2. Самым слабым по всем показателям являются третьи 50 м или рассматриваемые нами отрезки от 112,5 до 120 м и от 137,5 до 145 м. На последних представленных двух отрезках в 7,5 м (от 162,5 до 170 м и от 187,5 до 195 м) результаты улучшаются. Время проплывания, средняя скорость и темп плавания увеличиваются, однако длина «шага» при всем этом страдает и снижается.

3. Ухудшение и улучшение результатов происходит как на фоне физической подготовки, так и на фоне психологических факторов. В середине дистанции – это боязнь, что «не хватит сил», а «концовка» - является финишем.

4. Особое внимание в тренировочном процессе нужно уделить увеличению длины «шага», за счет улучшения качественной стороны техники плавания, развитию скоростной выносливости, силовому компоненту гребкового движения, а также психологической подготовке спортсменов.

Источники

1. Бондаренко К.К. Изменение кинематики гребка в плавании под воздействием утомления скелетных мышц / К.К. Бондаренко, Е.П. Лисевич, С.В. Шилько, А.Е. Бондаренко // Российский журнал «Биомеханика». Том 13, 2 выпуск. Пермь, май 2009г. - С. 24-33.
2. Лисевич Е.П. Характер изменения показателей плавания у юных пловцов кролем на груди / Е.П. Лисевич, К.К. Бондаренко // Научные труды НИИ физической культуры и спорта Республики Беларусь: сб. науч. тр. Науч.-исслед. ин-т физ. культуры и спорта Республики Беларусь. - Вып.9. - Минск, 2010. - 376 стр.

Согоконь Олена Анатоліївна

Кандидат педагогічних наук., доцент

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД ПРИ ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У поданій статті визначені дидактичні положення інтеграції, проаналізовані теоретичні положення інтегративного підходу при підготовці фахівців фізичної культури. Нами доведено, що концепція підготовки фахівців фізичної культури нового типу вимагає оволодіння наскрізним багатоваріантним циклом творчої праці від пошуку нових принципів та ідей до розроблення і впровадження в життя та виробництво нових технологій на основі максимальної автоматизації процесів оброблення інформації та їх практичної реалізації. Ключові слова: інтеграція, професійна підготовка, інтегративний підхід, фахівець, фізична культура.

Сучасні вимоги до професіоналізму майбутнього фахівця фізичної культури дуже високі, необхідно оволодіти головними складовими навчально-виховного процесу, а саме: суто навчальним процесом, науково-методичним, виховним та науково-дослідницьким аспектами. У процесі професійної підготовки фахівців фізичного виховання забезпечується формування загальнонаукових і професійно орієнтованих знань, що мають інтегративний характер. Важливим фактором ефективної освіти є цілісність та системність навчання, що досягається шляхом побудови інтеграційного комплексу навчальних дисциплін різних циклів. Проблеми інтеграції знань при підготовці майбутнього фахівця фізичної культури присвятили свої праці вітчизняні вчені: А. Бабенко, В. Білокур, Е. Вільчковський, Л. Демінська, М. Дутчак, С. Грибан, А. Забора, С. Єрмаков, Т. Круцевич, І. Лапичак, Н. Орлова, О. Суворов, Л. Сущенко, П. Хоменко, Б. Шиян та ін. [1, 2, 4, 6, 7].

Особливість формування професійно-педагогічної підготовки потребує узагальнення наукової конструкції знань і вмінь, оскільки професійна діяльність майбутніх учителів з фізичного виховання вимагає врахування специфіки галузі «Фізична культура і спорт» та потребує інтеграції різних складових, передусім природничонаукової, психолого-педагогічної та фізкультурно-спортивної діяльності. При підготовці фахівців фізичної культури суттєве значення займає вивчення дисциплін природничонаукового профілю, що передбачає оволодіння ґрунтовними знаннями з теоретичної підготовки та оволодіння навичками та вміннями, які необхідно застосовувати при викладанні дисципліни «Фізичне виховання». Необхідно зазначити, що дисципліни спортивного напрямку є педагогічно спрямованими та містять елементи методики їх викладання. Тому виникає потреба у інтегративності при підготовці фахівців фізичної культури, де враховується взаємодія різних знань і вмінь, а саме: медико-біологічних, психолого-педагогічних, теорії і методики різних видів спорту, теорії і методики фізичного виховання, олімпійського і професійного спорту.

При плануванні навчально-виховного процесу у ЗВО фізкультурного профілю необхідно чітко обирати і враховувати взаємозв'язки з попередніми і наступними дисциплінами, корегувати зміст дисципліни, що вивчається з метою попередження дублювання навчального матеріалу. Інтегративний підхід є найбільш прогнозованим та необхідним, вирішення проблеми інтеграції ми бачимо в тісному поєднанні природничонаукової зі спортивно-спеціалізованою підготовкою. Природничонаукові дисципліни в загальних рисах мають включати професійно орієнтовані знання, особливості методики викладання та виховання. Інтеграція навчальних дисциплін має ґрунтуватися на таких дидактичних положеннях:

- супідрядність функцій окремих навчальних дисциплін;
- економічність – ущільнення і концентрація навчального матеріалу, усунення дублювання з інших дисциплін;
- сталість інтегративного базису, об'єднання двох навчальних дисциплін на основі одного із них;
- наявність достатнього обсягу навчального матеріалу, який може бути вивчений на основі іншої дисципліни [7, с.134].

Для нашого дослідження доцільними вважаємо міждисциплінарні та внутрішньодисциплінарні рівні інтеграції. Основне правило міждисциплінарної інтеграції заключається в тому, що елементи знань професійно-теоретичних і професійно-практичних мають конструюватися з елементів знань природничонаукових знань, шляхом їх укрупнення. За такого підходу відбувається засвоєння професійно орієнтованих дисциплін через принцип зв'язку теорії з практикою, таким чином актуалізуються знання у професійно-педагогічній діяльності.

У свою чергу, міжпредметна інтеграція навчальних дисциплін дозволяє сформувати у студентів інтегровані методичні вміння, тобто здатність належно виконувати певні дії, які засновані на доцільному використанні одержаних раніше знань та набутого досвіду. До таких умінь ми відносимо: уміння

формулювати тему, мету, визначати завдання, структуру та зміст заняття; обирати відповідні поставленим завданням методи і засоби навчання, здатність використовувати знання й уміння з дисциплін природничонаукового циклу під час підготовки і проведення занять фізичного виховання; уміння нормувати фізичне навантаження учнів на заняттях із фізіологічним обґрунтуванням його доцільності; уміння визначати завдання та характер фізичних вправ, їх зміст, обсяг й інтенсивність виконання у кожній частині уроку з урахуванням вікових особливостей, фізичного розвитку та психічного стану учнів. Зазначимо, навчання, яке побудоване на інтегративному підході створює сприятливі умови для розумового розвитку, навчають робити певні порівняння, знаходити аналогії, сприяють прояву творчості студентів та викладачів.

Отже, формування професійно-практичної компетентності в майбутніх фахівців фізичної культури має передбачати системне структурування та педагогічне інтегрування навчальних дисциплін, що мають спільні або споріднені об'єкт, предмет, мету навчання. Відзначимо, що проаналізувавши дидактичне забезпечення освітнього процесу в навчальних закладах фізкультурного профілю, можемо стверджувати, що недостатня інтеграція природничонаукової і професійно-практичної підготовки призводить до недостатньо сформованих професійно орієнтованих знань і вмінь, де теоретична підготовленість неактивно реалізується у практичній діяльності. Необхідно розглядати фундаментальну проблему ціннісного статусу здоров'я людини, вивчати системно, інтегрально, цілісно, з урахуванням його рівнів, форм і видів. Ми вважаємо, що зміст ціннісного підходу при підготовці фахівців фізичної культури, має методологічне значення для розуміння найважливіших питань екзистенціально-соціального статусу фізичного виховання в забезпеченні соціального прогресу.

При побудові інтегративного підходу при підготовці фахівців фізичної культури нами враховувалася сучасна концепція інтеграції в освіті, яка базується на теоретичних положеннях:

- принцип взаємодоповнюваності та взаємозалежності природничо-наукового, соціально-гуманітарного та професійно-практичного компонентів освітніх програм;
- системна ідея розуміння інтеграції як результату систематизації вищого порядку;
- принцип побудови освітнього процесу на взаємному доповненні, компліментарності різних форм пізнання та засвоєння дійсності;
- розуміння інтеграції, як способу мислення, який виявляється в перетворенні всіх компонентів освітньої системи у напрями об'єднання, узагальнення, розробки інтеграційних освітніх програм, навчальних курсів, отримання інтеграційних результатів освіти.;
- діяльнісна інтерпретація інтеграції, що забезпечує цілісне пізнання світу і здатність системно мислити при розв'язанні практичних завдань;
- інформаційне бачення інтеграції як сучасної тенденції оновлення змісту освіти, актуалізація природних можливостей багатовимірного сприйняття дійсності;
- розвивальне значення інтеграції, тобто створення умов для виходу на вищий рівень осмислення буття, вдосконалення пізнання, розвитку свободи мислення, сформованості креативності у студентів.

Отже, ми дійшли висновків, що для закріплення практичних здібностей студентів в дусі новаторського навчання необхідно активно використовувати інтегровані форми проведення занять, що передбачають систематичне, послідовне і всебічне засвоєння матеріалу на міжпредметній основі з різних навчальних дисциплін, насамперед це поєднання предметів медико-біологічного циклу з дисциплінами спортивно-педагогічної спрямованості. Ці заняття сприяють реалізації міжпредметних зв'язків, принципу зв'язку теорії з практикою, розвитку пізнавальної активності студентів. Концепція підготовки фахівців фізичної культури нового типу вимагає оволодіння наскрізним багатоваріантним циклом творчої праці від пошуку нових принципів та ідей до розроблення і впровадження в життя та виробництво нових технологій на основі максимальної автоматизації процесів оброблення інформації та їх практичної реалізації. Отже, інтеграцію розглядаємо, як можливість взаємного доповнення предметів, підвищення якості формування умінь і навичок, що сприяють виробленню професійного мислення і творчої активності майбутніх фахівців фізичної культури.

Джерела

1. Бабенко А.Л. Проблема інтеграції в теорії та практиці підготовки майбутніх учителів фізичної культури // Імідж сучасного педагога. 2007. №1-2. С. 104-106.
2. Лапичак І.С. Інтеграція професійних знань і вмінь при підготовці фахівців з фізичного виховання у вищих навч. закл.: автореф. дис. канд. наук з фіз. вих. і спорту. Львів. 2013. 20 с.
3. Мединський С. В. Модель сучасного фахівця фізичної культури і спорту як основа його професійної підготовки у вищих навчальних закладах. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2010. №6 (8). С. 340-347.
4. Суворов О.А. Методика інтегративного навчання спеціальних дисциплін майбутніх учителів фізичної культури: автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук, Харків. 2017. 20 с.
5. Табінська С.О. Модернізація професійно-педагогічної підготовки майбутніх бакалаврів з фізичного виховання: автореф. дис. канд. пед. наук, Запоріжжя. 2016. 20 с.
6. Тимошенко О.В. Теоретико-методичні засади оптимізації професійної підготовки вчителів фізичної культури у вищих навчальних закладах: дис. ... доктора пед.наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти», Київ. 2009. 587 с.
7. Хоменко П.В. Природничонаукова підготовка фахівця фізичної культури: монографія. Полтава. 2012. 379 с.

Розділ четвертий*Економіка, юриспруденція, політика, публічне адміністрування***Ільків Наталія Володимирівна**

Кандидат юридичних наук, доцент

*Львівський державний університет внутрішніх справ***ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА ПРАВНИКІВ
ЯК УМОВА МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ**

Стаття присвячена питанням практичного спрямування підготовки здобувачів вищої юридичної освіти. Проаналізовано перелік компетентностей випускника-правника та нормативний зміст підготовки, які вміщені у Стандартах вищої юридичної освіти бакалаврського та магістерського рівнів, з точки зору їх практичної направленості. Досліджено, що однією із структурних змін у системі вищої юридичної освіти повинна стати зміна у підходах до поєднання теоретичного та практичного навчання під час підготовки правників. Ключові слова: концепція розвитку юридичної освіти, практика, правник

У Стандарті вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, галузь знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право» (далі – Стандарт 1) [1], та Стандарті вищої освіти України другого (магістерського) рівня вищої освіти для отримання освітнього ступеню вищої освіти «магістр» за спеціальністю 081 «Право» у галузі знань 08 «Право», (далі – Стандарт 2) [2], визначено як ціль навчання - набуття здатності розв'язувати складні задачі та проблеми у сфері правотворчості і правозастосування та/або у процесі навчання. Виходячи з цього окреслено інтегральну компетентність - здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі професійної правничої діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування правових доктрин, принципів і правових інститутів і характеризується комплексністю та невизначеністю умов. Відповідно сформований перелік загальних та спеціальних компетентностей. Їх аналіз вказує на визнання складовою змісту юридичної освіти формування ґрунтовних теоретичних знань та практичних компетентностей правників.

Актуальним у цьому контексті є відомий вислів Аристотеля, що розум полягає не лише у знаннях, але й в умінні застосувати знання на практиці. Розроблення нормативно-правової основи для поєднання теоретичного та практичного навчання під час підготовки правників є важливим аспектом реформування юридичної освіти.

У проєкті Концепції розвитку юридичної освіти при визначенні проблеми, яка потребує розв'язання, зокрема невідповідність змісту юридичної освіти і якості підготовки в правничих школах сучасним вимогам ринку праці та викликам, що стоять перед сучасним демократичним суспільством, глобальним тенденціям розвитку та завданням професійної діяльності правників у різних сферах діяльності, вказано на недостатній рівень практичних навичок у значній частині випускників правничих шкіл України. Причиною такого стану визнається відсутність або недостатність практичної складової у більшості освітніх програм підготовки правників та складнощами системного залучення правників-практиків до викладання права [3].

Загалом погоджуючись з необхідністю долучення правників практиків до освітнього процесу, слід вказати на поверховий підхід розробників проєкту до його втілення, оскільки він не ґрунтується на реальному стані навчально-методичного та кадрового забезпечення освітнього процесу.

Серед заходів з посилення в освітніх програмах практичної складової у проєкті передбачено встановлення мінімального обсягу практичної підготовки (не менше 30 кредитів ЄКТС) (що є вже закріплено у Стандарті 2), здійснення взаємного моніторингу з боку правничої школи, баз практики та відповідних професійних правничих спільнот, за проходженням практики та розвиток юридичних клінік й впровадженню в освітній процес навчальних курсів з юридичної клінічної практики.

Підтримуючи важливість таких заходів, слід зауважити, що основні ж проблеми пов'язані з відсутністю ефективних методичних рекомендацій та механізмів контролю. Набуття практичних навичок часто є формальними, а їхня комплексність та ґрунтовність пов'язується з матеріалами звіту чи якістю зібраних під час практики формальних документів [4, с. 124].

Оскільки результати навчання мають корелюватися з компетентностями випускника, то для оцінювання результатів проходження практики слід взяти до уваги результати навчання, які здобувач вищої юридичної освіти повинен продемонструвати, що є закріплені у розділі Стандартів 1 та 2 «Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання». Так, у Стандарті 1 окремо визначені результати з правозастосування, до яких віднесені - застосовувати набуті знання у різних правових ситуаціях, виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані

правові висновки; готувати проекти необхідних актів застосування права відповідно до правового висновку зробленого у різних правових ситуаціях; надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях.

Практичну спрямованість має і більшість результатів навчання, вміщених у Стандарті 2. Серед них - проводити збір, інтегрований аналіз та узагальнення матеріалів з різних джерел, включаючи наукову та професійну літературу, бази даних, цифрові, статистичні, тестові та інші, та перевіряти їх на достовірність, використовуючи сучасні методи дослідження; обґрунтовано формулювати свою правову позицію, вміти опонувати, оцінювати докази та наводити переконливі аргументи; дискутувати зі складних правових проблем, пропонувати і обґрунтовувати варіанти їх розв'язання; оцінювати достовірність інформації та надійність джерел, ефективно опрацьовувати та використовувати інформацію для проведення наукових досліджень та практичної діяльності; генерувати нові ідеї та використовувати сучасні технології у наданні правничих послуг; використовувати передові знання і методики у процесі правотворення та правозастосування інститутів публічного та приватного права і кримінальної юстиції; аналізувати та оцінювати практику застосування окремих правових інститутів; обґрунтовувати правову позицію на різних стадіях правозастосування; мати практичні навички розв'язання проблем, пов'язаних з реалізацією процесуальних функцій суб'єктів правозастосування; брати продуктивну участь у розробці проектів нормативно-правових актів, обґрунтовувати суспільну обумовленість їх прийняття, прогнозувати результати їх впливу на відповідні суспільні відносини; інтегрувати необхідні знання та розв'язувати складні задачі правозастосування у різних сферах професійної діяльності.

Тож для оцінювання програмних результатів практики, що повинно здійснюватися зовнішніми та внутрішніми стейкхолдерами, доцільною є розробка т.зв. «чек-листів», складених на підставі матриці відповідності визначених Стандартом вищої освіти результатів навчання та компетентностей, із орієнтовними критеріями оцінювання, а також можливістю для зауваг і пропозицій від стейкхолдерів. Вони у сукупності із іншими матеріалами практики повинні стати підставою для оцінювання результатів проходження практики здобувачем вищої юридичної освіти.

Таким чином, однією із структурних змін у системі вищої юридичної освіти повинна стати зміна у підходах до поєднання теоретичного та практичного навчання під час підготовки правників та перерозподілом уваги при підготовці на користь практичної складової в освітніх програм підготовки правників.

Джерела

1. Стандарти вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, галузь знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право», затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 12.12.2018 р. № 1379. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/081-pravo-bakalavr.pdf>
2. Стандарти вищої освіти України другого (магістерського) рівня вищої освіти для отримання освітнього ступеню вищої освіти «магістр» за спеціальністю 081 «Право» у галузі знань 08 «Право», затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 17.08.2020 р. № 1053. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha/standarty/2020/08/081-pravo-magistr.pdf>
3. Проект Концепції розвитку юридичної освіти. URL: [http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/koncepcziya-vdoskonalennya-pravnichoyi-\(yuridichnoyi\)-osviti-dlya-faxovoyi-pidgotovki-pravnika-vidpovidno-do-evropejskix-standativ-vishhoyi-osviti.html](http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/koncepcziya-vdoskonalennya-pravnichoyi-(yuridichnoyi)-osviti-dlya-faxovoyi-pidgotovki-pravnika-vidpovidno-do-evropejskix-standativ-vishhoyi-osviti.html)
4. Більченко В. В. Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні. Теорія та практика правоохоронної діяльності: Міжн. наук.-практ. конференція (11 листопада 2016 р.) / упор. Ю. С. Назар. Львів : ЛьвДУВС, 2016. С. 42-45.

Перетяцько Тетяна Миколаївна

Полтавський державний аграрний університет

Науковий керівник: Кулик Вікторія Анатоліївна, доктор економічних наук, професор

Полтавський державний аграрний університет

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБґРУНТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «КАПІТАЛ»: СТАН ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Проаналізовано поняття «капітал» у працях вчених-економістів. Систематизовано основні напрями еволюції поняття «капітал» до середини ХХ століття. Уточнено особливості трансформації поняття «капітал» у цифровій економіці. Ключові слова: інформаційний капітал, інформація, капітал, цифрова економіка.

В економічній науці поняття «капітал» займає одну із ключових позицій. Його вивченням у різних аспектах займалися вчені протягом багатьох століть. Капітал – був підставою для дискусії для представників багатьох економічних шкіл.

Перша задокументована спроба визначення капіталу зафіксована у працях Аристотеля (384-322 рр. до н. е.). Він вважав капітал синонімом багатства та поділяв його на два види: 1) багатство, пов'язане із нагромадженням матеріальних цінностей. На думку Аристотеля воно є обмежене фізичними вимірниками

та має назву «економіка»; 2) багатство, пов'язане із нагромадженням фінансових ресурсів, тобто, грошей. На думку Аристотеля воно безкінечне, має негативний відтінок та назване ним «хремастика».

Розвиваючи думку, обґрунтовану Аристотелем, вчені досліджували капітал у його трьох основних проявах: 1) капітал як грошовий фактор; 2) капітал як матеріальний фактор; 3) капітал як виробничі відносини.

Таким чином, незважаючи на те, що усі вчені поклали в основу своїх досліджень висновки попередників, їх висновки щодо напрямів теоретичного обґрунтування поняття «капітал» значно відрізняються. Єдиної спільної думки у цьому аспекті не існує.

З середини ХХ ст. головною рушійною силою економіки є інформація. Тому із 60-рр. ХХ ст. в роботах економістів-неокласиків капітал розглядається у цьому аспекті.

Інформація як капітал знаходить вираз у певних інформаційних продуктах, які відчужуються від їх виробника і стають об'єктом купівлі-продажу на ринку. Вилучення інформаційного продукту від його виробника і використання цього продукту власником з метою отримання прибутку дозволяє зробити висновок, що поряд з людським та інтелектуальним капіталом, існує інформаційний капітал.

До інформації як одного із видів капіталу відносять бази даних, інформаційні системи, що забезпечують маршрутизацію знань і швидке впровадження нових розробок. Також, інформація як капітал – це інформаційні системи, технології, інфраструктура, система управління ІТ-ресурсами, необхідні для реалізації стратегії [1, 3]. Більш широкий підхід до визначення інформації як капіталу, включає накопичені інвестиції в ІКТ-секторі, технологічну, науково-технічну, соціально-економічну та духовну інформацію, використовувану для отримання доходу [2]. Західні вчені до інформації як капіталу включають бізнес-додатки, інфраструктура і сервіси.

Більш широкі ознаки інформації як капіталу визначають її якісні ознаки та способи доступу. Зокрема, те, що інформація повинна бути структурована тематично і за рівнем доступу, а також мати канали, через які можливо її отримання - інтернет-сайт, локальна мережа організації, періодичні видання, література внутрішнього користування.

Аналіз зазначених понять дає підставу розглядати інформацію як різновид капіталу у цифровій економіці. Саме інформація та знання як виробнича сила стають найважливішим фактором сучасного господарства.

Як економічний ресурс інформація має низку унікальних властивостей, що відрізняють її від інших ресурсів. Вона при вживанні не зношується, легко транспортується і тиражується [4]. При цьому не всяка інформація може вважатися капіталом. Інформація є суттєвою, якщо, по-перше, сприйнята користувачем, по-друге, зрозумілою на всіх рівнях, по-третє, корисна хоча б потенційно для вирішення будь-якої задачі. Інформація, яка не має значення (цінності) для даної діяльності, не може бути капіталом.

Інформація як ресурс стає головним чинником економічного розвитку. Це проявляється в наступних напрямках.

1. Інформація стає самостійним чинником економіки, виступаючи як товар, включаючи і інформаційні послуги.

2. Інформація стає основним компонентом матеріальних ресурсів (частка витрат на інформацію в собівартості продукції порівнюється або перевищує інші статті витрат).

3. Зростання ролі інформаційних ресурсів в засобах праці, що проявляється в автоматизації процесів матеріального виробництва та концентрації трудових зусиль в сфері інтелектуального виробництва.

Отже, на підставі вищевикладеного можна зазначити наступне. Підходи до визначення економічної сутності капіталу видозмінювалися протягом століть. До середини ХХ століття основою поняття «капітал» вчені вважали матеріальні ресурси, гроші, економічні відносини. У 60-х рр. ХХ ст. вчені встановили, що діючого укладу економічних відносин в основу капіталу є інформація. На підставі цього твердження ними було розширено перелік функцій власного капіталу, до традиційних (утворюючої, гарантуючої, забезпечуючої) було додано такі функції як: фінансування, підтримання фінансової незалежності, контрольна.

Джерела

1. Безкоровайна Л.В. Особливості обліку власного капіталу на підприємствах. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. №4. С. 950-954.
2. Іщенко Я.П., Галайда Л.В. Теоретичні основи формування власного капіталу підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. №15. С. 146-148.
3. Кулик В. А. Якісні характеристики облікової інформації в умовах використання інформаційно-комунікаційних технологій. Науковий вісник ПУЕТ. 2017. № 5. С. 57-62.
4. Кулик В. А., Любимов М.О., Тягнирядно Л.Л. Принципи обліку: стан та перспективи розвитку. Науковий вісник ПУЕТ. 2019. № 1 (92). С. 71-76.

Березовська-Чміль Олена Борисівна

Кандидат політичних наук

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

СУЧАСНІ СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ МАСИ ТА ЕЛІТИ

Стаття присвячена сучасним політичним тенденціям взаємодії маси та еліти. Проаналізовано наукові підходи до сутності суспільної ієрархії та елітаризму. Досліджено приклади застосування нового типу суспільних відносин в сучасному світі. Ключові слова: еліта, маса, політика, маніпулювання, конвергентні ЗМІ, соціальні медіа.

На сучасному етапі в різних країнах можемо спостерігати поширення явищ так званої «вуличної» політики і масових протестів, як способу тиску народних мас на еліти. Ряд експертів та політологів наголошують на негативних наслідках таких процесів та посиленні впливу радикальних рухів у всьому світі.

Метою статті є висвітлення та аналіз сучасних світових тенденцій і механізмів взаємодії еліти і маси в політичному дискурсі.

Аналізуючи наукові доробки із зазначеної проблематики, насамперед, необхідно згадати працю Х. Ортеги-і-Гассета «Повстання мас», який розділяв суспільство на інтелектуально та духовно розвинену меншість - еліту та посередню більшість - масу. Він зазначав, що людина маси не відчуває в собі ніякого особливого дару або відмінності від усіх і при цьому щаслива відчувати себе такою, як усі. Тоді як людина еліти - це та, яка до себе самої вимогливіша, ніж до інших, володіє здатністю творити, мислити і досягати мети [3].

Стосовно взаємовідносин влади і народу вчений пише: «Суспільство творить собі державу, як знаряддя для кращого життя. Тоді держава бере гору, і суспільство мимоволі починає жити для держави. Але все-таки держава ще складається з одиниць того суспільства... народ обертається в м'ясо, яким живиться державна машина. Кістяк пожирає своє ж живе тіло...» Щодо важливості ідей і цінностей суспільства Х. Ортеги-і-Гассет, зазначає, що «більшість людей не має поглядів, погляди треба впорснути їм під тиском, як мастило в машину. Тому дух, який би він не був, мусить мати потугу і користуватися нею, щоб люди без поглядів - а вони в більшості - придбали собі погляди. Без поглядів людське співжиття було б хаосом і втратило б свою органічну структуру. В міру того як бракує духової потуги, в міру того як бракує когось, хто править, панує хаос серед людей» [3].

Також можемо погодитись з думкою американського дослідника Ч. Міллса, що правляча еліта складається з людей, які займають такі позиції, що дають їм можливість піднятися над середовищем звичайних людей і приймати рішення, котрі мають великі наслідки... Це зумовлено тим, що вони керують найважливішими ієрархічними інститутами та організаціями сучасного суспільства... Вони займають у соціальній системі стратегічні командні пункти, в яких зосереджені влада, багатство й популярність» [2]. Відтак маси почувають себе пригнобленими, неспроможними досягнути вищого рівня в соціальній ієрархії. Політичні процеси в багатьох країнах сьогодні свідчать про кризу легітимності правлячих еліт і значною мірою їх деморалізації, недовіри мас до демократичних процедур виборів, референдумів тощо.

Спостерігаючи сучасні економічні кризові явища, наростання протестів народних мас в різних країнах, посилення радикалізму та агресії, можемо стверджувати, що занепад ліберальних цінностей і капіталістичного ладу неминуче призведе до впровадження соціалізму нового типу. Яскравим прикладом є нещодавні події в США, що ілюструють боротьбу промислової та фінансової еліт за здобуття політичної влади, де вони цинічно спекулюють на проблемах расизму і нерівності, використовуючи соціальну напругу і незадоволення мас у своїх цілях. «Пригноблені афроамериканці» по суті стали новим пролетаріатом в боротьбі за рівність, справедливість і солідаризм в майбутньому.

Як слушно зауважує відомий український науковець А. Баумейстер, ринкові відносини породили ринкове суспільство та ринкове мислення. Але парадокс у тому, що це переродження підриває зсередини і сам вільний ринок. Крах власності - спонтанний прояв цього дикого почуття... Наступні кроки - скасування інших думок, скасування відмінностей, скасування ринку. Адже вільний ринок - одне з головних джерел нерівності... [1].

Також згадаємо ще одну цитату Ортеги-і-Гассета: «людина маси вірить, що цивілізація, в якій вона народилася і якою вона користується, така ж спонтанна й самобутня, як природа, і тим самим доводить свою примітивність». Саме європейська цивілізація, на його думку, автоматично спричинила повстання мас. З одного боку цей бунт є надзвичайно позитивним явищем, бо викликаний неймовірним зростом можливостей сучасного життя. Але зворотний його бік жахливий, бо призводить до деморалізації людства [3].

А. Баумейстер з цього приводу наголошує: «Божевілля мас породжує божевілля еліт. А еліти, які збожеволіли, бажаючи заручитися підтримкою мас, посилюють і підсилюють масове божевілля... Політика

давно перетворилася на масовий товар. Політик повинен подобатись. Політик повинен догоджати. Політика давно стала масовою і перетворилася на торгівлю дешевим товаром...» [1]

Підсумовуючи, зауважимо, що впродовж останніх років спостерігається криза західних цивілізаційних цінностей та зародження нових ідей, нової морально-ціннісної парадигми буття, яка поступово вкорінюється в свідомості мас за допомогою конвергентних ЗМІ та новітніх цифрових технологій. Дедалі більшого впливу набувають соціальні мережі, що безперервно наповнюють своїм контентом сучасний медіа простір і безпосередньо формують думки, стереотипи, оцінки і судження масового користувача. Значну роль також відіграє феномен блогерства, когорта так званих «володарів думок», кумирів молоді, що формують певні тренди та вподобання молодого покоління і досить часто співпрацюють з політиками або самі мають певні політичні амбіції. Окрім того, тотальне захоплення соціальними медіа та дистанційні освітні технології призводять до критичного зниження інтелектуальних здібностей і рівня освіченості не лише мас, але й представників еліт. Стрімка цифровізація на сучасному етапі розвитку людства є потужним механізмом маніпулювання масовою свідомістю, контролю та стеження держави за громадянами.

Таким чином, основними сучасними тенденціями є криза концепцій елітаризму, поширення егалітарних ідей, формування нового типу відносин між елітою та масою, де маса намагається чинити тиск на еліту і водночас стає, часто не усвідомлюючи, об'єктом маніпулювання, своєрідною «зброєю» та інструментом досягнення певних цілей еліти.

Джерела

1. Баумейстер А. Світ у вогні й війна всіх проти всіх: XXI століття як боротьба масової людини проти цивілізації. URL: https://zik.ua/blogs/svit_u_vohni_i_viina_vsikh_proty_vsikh_xxi_stolititja_iak_borotba_masovoi_liudyny_proty_tsyvilizatsii_972697
2. Миллс Р. Властующая элита. М.: Издательство иностранной литературы, 1959. 542 с.
3. Ортега-и-Гасет Х. Вибрані твори. К.: Основи, 1994. 424 с. - С. 15-139.

Слинько Микола Юрійович

Черкаський державний технологічний університет

Науковий керівник: Гончаренко Ірина Георгіївна, доктор наук з державного управління, професор
Черкаський державний технологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Статтю присвячено визначенню особливостей реалізації смарт-спеціалізації на регіональному рівні. Досліджено досвід реалізації смарт-спеціалізації в Австралії та Бельгії. Сформульовано вимоги до результативного процесу реалізації смарт-спеціалізації в регіоні. Ключові слова: смарт-спеціалізація, регіон, країна, вимоги до реалізації.

При прийнятті рішення про доцільність використання того чи іншого інструменту регіонального управління представникам органів регіональної влади та запрошеним фахівцям необхідно орієнтуватися не тільки на його популярність та креативність, скільки на об'єктивні передумови та наявні для цього можливості й ресурси в регіоні та чітко володіти всіма організаційними особливостями здійснення даного процесу на практиці. Лише за таких умов можуть бути досягнутими очікувані результати та реалізовані поставлені цілі.

Смарт-спеціалізація є інструментом, який довів свою результативність на прикладі розвинених країн світу і дозволив досягти не лише певних локальних цілей, а й наблизитися до розв'язання задач сталого розвитку на рівні країни чи навіть континенту. Так, наприклад, Австралією протягом 2008-2009 рр. було інвестовано з різних джерел 441 млн австралійських дол. на підвищення продуктивності праці, запобігання зміні клімату та охадне використання природних ресурсів у сільському господарстві, що і було визнано смарт-спеціалізацією [1, с. 56-60]. Широкомасштабні наукові дослідження в країні були спрямовані на інноваційний супровід всього життєвого циклу вирощування зернових культур (дослідження ринку, селекція, методи господарювання та після виробнича обробка), з цією метою було обрано 25 найбільш конкурентоздатних видів зернових. У результаті вклад сільського господарства у ВВП країни зріс до 12,1% порівняно з 3,2%, які у середньому спостерігалися протягом 1999-2006 рр. [1, с. 57]. Було встановлено, що 1,0% від продажу зерновий має бути спрямованим на рахунок Корпорації досліджень та розробки зернових (The Grains Research and Development Corporation), що використовуються не лише на неперервний інноваційний розвиток кожного з етапів життєвого циклу вирощування зернових культур в країні, а й на професійне зростання та навчання працівників підприємств, що є безпосередніми учасниками даного процесу, яких за даними 2013 р. нараховувалося понад 24 тис. ферм [1, с. 58]. У комплексі це дозволило

досягти основної мети функціонування Корпорації – інвестувати у дослідження, розробки та збільшення масштабів діяльності для створення сталої прибутковості для виробників зерна [2].

Другий приклад є менш результативним і пов'язаний з Фламандським регіоном (Фландрія) Бельгії, який в якості смарт-спеціалізації обрав напрям – нанотехнології для здоров'я (і для медицини), який на основі досліджень міжнародних ринків було визнано як сферу діяльності, що розвивається найбільшими темпами та яка здатна кардинальним чином підвищити якість життя людини. Для реалізації смарт-спеціалізації у межах кластеру було об'єднано зусилля та потенційні можливості двох видів економічної діяльності регіону – ІТ та фармацевтики, що дозволило ефективно розв'язувати нагальні соціальні проблеми регіону [1, с. 61]. Сферу ІТ представив міжнародний центр IMEC (Interuniversity Microelectronics Centre), що розробляє технологічні платформи цифрових технологій та наноелектроніки для регіонального, європейського та глобального рівнів, інтегруючи як життєвий цикл технологій, так і безпосередніх учасників створення додаткової вартості в різних областях діяльності людини [3]. Сфера медицини та фармацевтики представлена всесвітньо відомим Інститутом досліджень та розробок в області біотехнологій VIB, структура якого складається з восьми тематичних науково-дослідних центрів, вбудованих в діяльність п'яти університетів Фландрії – Ghent University, KU Leuven, University of Antwerp, Vrije Universiteit Brussel and Hasselt University [4]. До проекту також було залучено клінічну інфраструктуру регіону, що представлено однією з найбільших лікарень Європи (м. Левен) та трьох університетських лікарень регіону. У основу функціонування кластера було покладено три амбітні мети: підвищення рівня здоров'я людини; створення економічних переваг для економіки регіону та завоювання Фландрією міжнародного ринку в сфері нанотехнологій для здоров'я. Проте розпочаті ініціативи не мали безпосередньої підтримки та ефективної координації від керівництва регіону та галузі, що поступово призвело до скорочення масштабів досліджень та згортання проекту. Проте сьогодні з'явилася надія на його продовження, так як три кластерні організації у сфері охорони здоров'я та біотехнологій Фландрії, а саме DSPValley, Pharma.beta Flanders Bio взяли на себе зобов'язання по продовженню науково-дослідних робіт, що були свого часу розпочаті IMEC.

Отже, смарт-спеціалізація не є панацеєю від всіх соціально-економічних проблем, що спостерігаються в регіоні та країні, а її реалізація має підпорядковуватися певним закономірностям та базуватися на конкретних принципах. Це є особливо актуальним для України, так як саме цей інструмент пропонується до впровадження на всій території країни протягом найближчих семи років, що виходить зі змісту відповідних стратегій регіонального розвитку на період до 2027 р. А враховуючи той факт, що для України цей інструмент є зовсім новим, можна констатувати про нагальну потребу детального та досконального вивчення, ознайомлення з особливостями його застосування, межами використання та можливостями адаптування передового досвіду.

Детальне ознайомлення з офіційними документами, що регламентують процедури смарт-спеціалізації регіону дозволило дійти таких висновків стосовно вимог та особливостей реалізації у регіоні смарт-спеціалізації [5-7]:

1) в основі смарт-спеціалізації лежить докорінна перебудова та перезапуск регіональної економіки, де основним вектором руху виступає розробка, адаптація та впровадження технологічних інновацій. Однією з умов успішного вибору виду економічної діяльності тут має стати рівень гуманізму ідеї та її спрямованість на покращення якості життя людини в регіоні, країні чи на планеті в цілому;

2) смарт-спеціалізація області має ґрунтуватися на діяльності сильних гравців (безпосередніх учасників, стейкхолдерів), що мають мати високий рівень зацікавленості у кінцевих результатах й потужну підтримку для їх досягнення, володіти суттєвим інноваційним потенціалом та мати достатні обсяги матеріальних та інтелектуальних ресурсів;

3) смарт-спеціалізація вимагає значних інвестицій з різних джерел та мобілізації всіх ресурсів регіону, а тому курс на одночасний розвиток декількох сфер економічної діяльності території, також як і дублювання, і фрагментація зусиль на розвиток одного й того ж виду діяльності у різних регіонах країни, не дасть очікуваного результату і буде програшним. Тому на вищому рівні має бути досягнуто узгодження всіх дій, що регламентують та організують діяльність кластерів або інших форм реалізації смарт-спеціалізації;

4) ґрунтовний вибір сфери економічної діяльності регіону, у яку будуть цілеспрямовано направлятися інвестиції, для розвитку якої будуть стимулюватися та акумулюватися інновації, має бути заснованим на підґрунті унікальності, ресурсозбереження і конкурентних перевагах території та корелюватися як із цілями і задачами місцевого ділового середовища, так і з потребами населення;

5) за сучасних умов економічний розвиток території у вигляді зростання сукупної продуктивності праці та підвищення конкурентоспроможності регіону не може бути досягнутим без одночасної його промислової, наукової та технологічної спеціалізації;

б) смарт-спеціалізація регіону має ґрунтуватися на потужних та конкурентоздатних системах освіти

і науки, для чого ці сфери мають у достатній мірі фінансуватися та у безперервному режимі орієнтуватися на світові найкращі практики, управління знаннями та розробку інновацій, збалансованість регіонального ринку праці. Обов'язковою умовою при цьому має стати створення інноваційно-інтелектуального середовища на основі раціонального та взаємовигідного поєднання діяльності освітніх, наукових та бізнесових структур регіону з метою створення інновацій та нововведень;

7) стратегія смарт-спеціалізації регіону має стати складовою національної та регіональної політики в області НДДКР, для чого в її розробці мають прийняти участі всі стейкхолдери від представників органів національної та регіональної влади, освіти та науки й до бізнесових кіл та підприємців.

Лише детальне вивчення, розуміння змісту та привласнення кожної з виокремлених вимог щодо специфіки реалізації смарт-спеціалізації на регіональному рівні дозволить регіону досягти синергетичного ефекту від тих зусиль і вкладених ресурсів, які було витрачено всіма учасниками процесу. Ключову роль при цьому має відіграти регіональне керівництво, яке має ініціювати, координувати, консультувати, спрямовувати, стимулювати та організовувати роботу по вибору та організації діяльності потенційно інноваційно ємного для регіону виду економічної діяльності та створювати умови для досягнення цілей, поставлених кожним учасником процесу.

Джерела

1. Innovation-driven Growthin Regions: The Roleof Smart Specialisation. Preliminary version.OECD. 2013. 202 p. URL: <http://www.oecd.org/sti/inno/smart-specialisation.pdf>.
2. The Grains Researchand Development Corporation. Objectives and KITS. URL: <https://rdeplan.grdc.com.au/objectives-and-kits>.
3. Interuniversity Microelectronics Centre. URL: <https://www.imec-int.com/en>.
4. VIB.Lifesciencesresearchthatimproveslife.URL: <https://vib.be/>.
5. EuropeanCommission. Guidetoresearchandinnovationstrategiesforsmartspecialisation (RIS3). Brussels, 2012. 27 p.
6. Regulation (EU) N°1303/2013 of the Europe an Parliament and ofthe Council. URL:<http://data.europa.eu/eli/reg/2013/1303/oj>.
7. The Smart Speciali sation Plat form.URL: <http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/home>.

Korolchuk Lesya

PhD, Associate Professor

Lutsk National Technical University

TRANSFORMATION OF THE WORLD ECONOMIC SYSTEM IN ACCORDANCE WITH CURRENT TRENDS OF SOCIETY DEVELOPMENT

The article considers the need to transform the world economic system in response to the modernization of modern society as a result of the unrestrained development of scientific and technological progress; determined the main dominant features of world society, which will be manifested and become apparent as a result of the implementation of the concept of sustainable development. Keywords: the concept of sustainable development, eco-innovation, scientific and technological progress, technological singularity, modernization of the world economic system, transformation of society.

Today, the whole progressive world has embarked on the path of sustainable development, as a concept of organizing socio-economic relations based on resource conservation and greening of production and all spheres of the economy. Effective implementation of this concept is possible in terms of scientific and technological progress, the dominance of innovation in economic processes, the introduction of eco-innovation in all spheres of society. The desire of transnational corporations to take a leading position in the world market, gaining a competitive advantage, stimulates the development of innovation. Digitalization and widespread use of artificial intelligence accelerate the change of technological generations, intensifying the process of technological singularity, in which unbridled scientific and technological progress can go beyond human understanding, which will lead to unpredictable consequences. Thus, the modernization of the world economic system must provide for its systemic transformation in accordance with new trends and potential threats to international economic security.

In our opinion, to prevent the possible negative consequences of the technological singularity, all subjects of international relations should move today to ensure the common interests of mankind, common ideology, namely the harmony of human life and the planet, which will be the conceptual basis of the new world in contrast to the capitalist worldview, in which the individual is a priority, and in comparison with the concept of sustainable development, the center of which is the health of the planet, will be based on a happy and comfortable human existence on a healthy and safe planet. To do this, humanity needs to take three global steps. It should be noted at once that in this case we use the phrase "global steps" not by chance, because such steps are comprehensive for the world and mandatory for all nation states, because the effectiveness of their implementation will depend directly on the degree of involvement of the world.

Therefore, we propose to take the following three "global steps" to avoid potential threats from the technological singularity [3]:

Step 1. Increasing the scientific and technical potential of the state, namely:

- directing the available material, labor and financial resources in the field of scientific and technical activities;
- focus on the production of eco-innovations;
- integration of the latest technologies into the socio-economic processes of the state;
- development of high-tech infrastructure and organization of life of the country's inhabitants on it.

Step 2. Cultivation of traits of a "happy" person (happy, because the functions of exhausting physical, mechanical and some types of intellectual work took over artificial intelligence), namely:

- development of empathy in interpersonal relationships;
- priority of democratic values, humanism and morality;
- development of creative abilities of a person, his dreams and fantasies;
- prevention of marginalization in society.

Step 3. Consolidation of the world community around solving the problem of technological gap between states, namely:

- ensuring the rule of international law in the processes of governing the state in order to guarantee political stability in the world;
- the priority of global interests over the benefits of individual nation-states;
- development of a competitive environment in the world technology market, opposition to its monopolization.

Our proposed "global steps" to avoid potential threats to humanity from the technological singularity will ensure the effective transformation of modern society in accordance with the pace of scientific and technological progress, modernization of socio-economic processes within the concept of sustainable development, which, in our opinion, will guarantee political stability in the world and the implementation of a new harmonious concept of world order, where mutual support and empathy will prevail over individual interests, and man will develop, above all, as a spiritual being, which is its main difference from the machine.

The modernization of society, which today acquires the features of a technological singularity, concerns more aspects of human life than it may seem at first glance. After all, the latest technologies not only increase the level of human comfort, facilitate his life, optimize production and social processes, but also expand the human worldview, change life priorities, transform the moral component of human life into new forms. The concept of sustainable development is not only an economic model, but also a new philosophy based on the reappraisal of values, according to which the desire for individual enrichment loses its primacy in the list of life priorities and, instead, dominates the public good, global health and collective security, the absence of which in the near future will make impossible the development, and later life, of even the richest and most influential individuals.

Given the above, we can determine the main dominant features of world society, which will be manifested and become apparent as a result of the transformation of the world economic system in the implementation of the concept of sustainable development, which include:

1. Eco-innovative orientation of the world economy.
2. Tolerance and empathy.
3. Peace and strengthening the importance of collective security.
4. Increasing the role of supranational institutions.
5. A new international redistribution of labor.
6. Structural changes in the spheres of human employment.
7. The emergence of new marketing trends with the development of a circular economy and more.

In our opinion, it is extremely important in the conditions of unstoppable scientific and technological progress to pay special attention to the uniform introduction of innovations in the economy and life of the population of all countries, which is the basis for modernization of modern society, that in turn will exacerbate the global problems of mankind.

References:

1. Diring M. Rassvet singuljarnosti [The Dawn of Singularity]. URL: <http://transhumanism.org/languages/russian/dawnofsingularity/Deering.htm>. [in Russian].
2. Good J. Speculations Concerning the First Ultra-intelligent Machine, in *Advances in Computers*. Vol 6, Franz L. Altand Morris Rubinoff, eds, p 31-88, 1965, Academic Press. [in English].
3. Korolchuk L. Svitova ekonomika na porozhi tehnologichnoi synguljarnosti: "globalni kroky" dlja unyknennja potentsijnyh zagroz. [The world economy on the verge of technological singularity: "global steps" to avoid potential threats]. Economic Forum. Lutsk: Lutsk NTU. 2019. №4. P. 25-29. [in Ukrainian].
4. Kurzweil R. The singularity is near: when humans transcend biology / R. Kurzweil. Penguin, 2006. 652 p. [in English].
5. Policies and practices for eco-innovation uptake and circular economy transition. EIO bi-annual report 2016. Eco-innovation observatory. URL: <https://www.eco-innovation.eu/>. [in English].
6. Vinge V. The Coming Technological Singularity // VISION-21 Symposium sponsored by NASA Lewis Research Center and the Ohio Aerospace Institute, March 30-31, 1993. URL: <http://mindstalk.net/vinge/vinge-sing.html>. [in English].

Бедретдинова Мария Тимуровна

Гродненский государственный университет имени Янки Купалы

Научный руководитель: Семенчук Антонина Владимировна, кандидат экономических наук, доцент
Гродненский государственный университет имени Янки Купалы

ИНСТРУМЕНТАРИЙ ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА СИСТЕМЫ ПРИНЯТИЯ ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫХ РЕШЕНИЙ О КЛАССИФИКАЦИИ ТОВАРОВ

Статья посвящена системе принятия предварительных решений. Анализируются предварительные решения о классификации товаров по Товарной номенклатуре внешнеэкономической деятельности, обосновывается их значимость в области таможенного регулирования и внешнеэкономической деятельности. Ключевые слова: классификация товаров, предварительное решение, товарная номенклатура, классификационный код, внешнеэкономическая деятельность.

Достоверная идентификация и классификация перемещаемых через таможенную границу товаров имеет особую значимость. Это обусловлено тем, что все последующие этапы таможенного контроля прямо или косвенно связаны с кодом товара. Например, начисление таможенных пошлин, порядок определения суммы таможенных платежей, применение запретов и ограничений и так далее. Следовательно, возникновение такой проблемы как неверное определение классификационного кода по Товарной номенклатуре внешнеэкономической деятельности Евразийского экономического союза (далее - ТН ВЭД ЕАЭС) по своей актуальности не уступает вопросам определения и контроля таможенной стоимости.

Для исключения наступления неблагоприятных последствий, а также упрощения процесса классификации существует система принятия предварительных решений. Декларант может до начала таможенного оформления обратиться в таможенный орган для получения предварительного решения о классификации товаров в соответствии с номенклатурой. Такое решение принимается таможенным органом в отношении каждого наименования товара, состоящего из конкретной марки, модели, артикула и модификации. На территории Республики Беларусь заинтересованному лицу необходимо подать заявление в Минскую центральную таможенную и оплатить таможенный сбор, который в соответствии с Указом Президента Республики Беларусь от 13 июля 2006 года № 443 составляет 300 белорусских рублей, также могут предоставляться пробы, образцы, фотографии товара для его однозначной классификации. Предварительное решение будет принято в течение 90 календарных дней со дня регистрации в таможенном органе заявления и действует три года со дня принятия, если оно не изменено, не отозвано либо его действие не прекращено.

Форма предварительного решения в виде документа на бумажном носителе утверждена Решением Коллегии ЕЭК от 17.04.2018 № 58 «Об утверждении формы предварительного решения о классификации товара, порядка ее заполнения и внесения изменений (дополнений) в такое предварительное решение», а виде электронного документа – законодательством государств-членов ЕАЭС. В таком решении указываются сведения о таможенном органе, принявшем решение, сроке действия решения, заявителе, товаре (наименование, код, описание), а также обоснование принятого решения (основные правила интерпретации и примечания).

Альтернативным этапом классификации со стороны участника ВЭД является мониторинг предварительных решений, размещенных на сайте Евразийской экономической комиссии (далее – ЕЭК) либо на официальном сайте Государственного таможенного комитета Республики Беларусь. Также таможенными органами либо ЕЭК могут приниматься решения о классификации отдельных видов товаров, вызывающих затруднения (например, Решение Коллегии ЕЭК от 21.08.2018 № 137, касающееся классификации специализированных пищевых продуктов, предназначенных для сбалансированного дополнения к питанию человека). Использование при декларировании товаров данной информации минимизирует риск недостоверного декларирования, а также уменьшает срок декларирования, что в конечном итоге приводит к снижению финансовых затрат.

Принятие предварительных решений о классификации, а также придание им гласности является одной из самых эффективных мер по минимизации риска недостоверного декларирования, однако, здесь тоже существуют противоречия. Так, в Таможенном кодексе ЕАЭС указано, что предварительное решение может быть принято только таможенным органом того государства, в котором непосредственно будет произведен выпуск товара с помещением под таможенную процедуру (за исключением таможенного транзита). При этом распространена практика различной классификации одного и того же товара в различных государствах-членах ЕАЭС.

ООО «Т» в соответствии с таможенной процедурой выпуска для внутреннего потребления ввезло в Российскую Федерацию товар «телефон-браслет, который используется для обмена данными...» и присвоило код 9102 12 000 0 ТН ВЭД «Часы наручные, предназначенные для ношения на себе, приводимые в действие электричеством, только с оптико-электронной индикацией», согласно предварительному решению о классификации. Решение не было изменено либо отозвано, следовательно, его действие не прекратилось. Ставка ввозной таможенной пошлины составляла 10% от стоимости. При этом Арбитражный Суд пришел к мнению, что данный товар необходимо классифицировать как «Аппараты телефонные, включая аппараты телефонные для сотовых сетей связи или других беспроводных сетей связи...» 8517 12 000 0 со ставкой таможенной пошлины 0%.

Сравнительный анализ указывает на то, что на территории государств-членов ЕАЭС могут действовать предварительные решения по классификации одного товара, но с разными кодами по номенклатуре и таможенными пошлинами. Это вызывает трудности, как со стороны таможенных органов, так и участников ВЭД.

Так, декларант при ввозе товара в Республику Беларусь может обратиться в Минскую центральную таможенную для получения предварительного решения о классификации. При последующем ввозе того же товара в Российскую Федерацию участника ВЭД ожидает изменение классификационного кода и доначисление таможенной пошлины. В результате складывается неправильная практика классификации товаров, а декларант несет финансовые убытки.

Для исключения вышерассмотренной проблемы рекомендуется создать центр по принятию классификационных решений, деятельность которого будет направлена на анализ предварительных решений, действующих на территориях государств-членов ЕАЭС, с целью выявления несоответствий; обмен базами данных между государствами-членами ЕАЭС; ведение электронной базы данных решений о классификации товаров.

На основании вышеизложенного можно сделать вывод, что важным предложением, направленным на минимизацию риска недостоверного декларирования, является создание центра по принятию классификационных решений. Реализация данного проекта позволит исключить возможность субъективного мнения должностных лиц таможенных органов в части классификации декларируемых товаров, обеспечить реализацию принципа единого таможенного регулирования на территории ЕАЭС, а также гарантировать достоверность принятых решений. В тоже время, участник ВЭД может обратиться в таможенный орган для получения предварительного решения о классификации товара либо руководствоваться международным опытом в данной сфере.

Источники

1. Порядок и сроки принятия предварительного решения о классификации товара [Электронный ресурс] // Информационный портал Государственного таможенного комитета Республики Беларусь. – Режим доступа: http://www.customs.gov.by/ru/predvaritelnye_resheniya_tnved-ru/. – Дата доступа: 03.01.2020.
2. Таможенный кодекс Евразийского экономического союза [Электронный ресурс] : приложение № 1 к Договору о Таможенном кодексе Евразийского экономического союза // Справочная правовая система «КонсультантПлюс». – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_215315/. – Дата доступа: 20.01.2020.
3. Обзор судебной практики по делам, связанным с обжалованием решений таможенных органов о классификации товаров в соответствии с ТН ВЭД ЕАЭС [Электронный ресурс]: Таможенные документы онлайн-справочник. – Режим доступа: <https://www.altura.ru/tamdoc/18p61827/>. – Дата доступа: 18.09.2020.

Волкова Ольга Викторовна
Белорусско-Российский университет

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ДИСПРОПОРЦИИ НА РЫНКЕ ТРУДА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Исследованы основные проблемы белорусского рынка труда на современном этапе социально-экономического развития государства. Выделены определенные отраслевые, возрастные и квалификационные диспропорции, которые вызывают наличие указанных проблем. Представлены статистические данные о численности безработных и размере пособия по безработице на белорусском рынке труда. Ключевые слова: рынок труда, проблемы, диспропорции, численность безработных.

Актуальность. На современном этапе развития экономики актуальными вопросами является изучение основных проблем и диспропорций, возникающих на рынке труда. Без их учета и решения невозможно осуществлять внешнеэкономическую интеграцию и унификацию, так как одним из показателей конкурентоспособности государства является наличие эффективного рынка труда с высоким уровнем занятости, имеющего высококвалифицированную и достаточно мобильную

рабочую силу, нацеленную на высокие результаты своей деятельности.

Обзор источников. Особенности, тенденции и проблемы развития рынка труда в Беларуси изучают следующие авторы: Н. В. Маковская, М. Н. Базылева, Е. В. Ванкевич, И. Е. Григорьев, В. А. Павленков и др. Они выделяют отраслевые особенности белорусского рынка труда, проводят оценку его состояния и определяют основные перспективы дальнейшего развития.

Цель. Рассмотреть и оценить основные проблемы и диспропорции, возникающие на рынке труда Республики Беларусь, решение которых позволит повысить уровень его функционирования.

Основной материал. В настоящее время на рынке труда Республики Беларусь преобладающими и наиболее востребованными являются рабочие профессии. Достаточно высокий уровень спроса на белорусском рынке труда обеспечивают предприятия обрабатывающей промышленности и строительной отрасли. В последнее время активизировался спрос на рабочую силу в сферах автомобильного бизнеса, транспорта и логистики, а также недвижимости. В тоже время, исходя из половозрастного признака, следует отметить напряженную ситуацию на рынке труда с трудоустройством людей в возрасте от 50 лет. При этом у белорусской безработицы явно мужское лицо [1].

Основные проблемы и диспропорции на рынке труда Республики Беларусь:

- увеличение уровня старения занятого населения;
- недостоверные данные о развитии рынка труда;
- низкий уровень страхования безработицы;
- несоответствие количества созданных рабочих мест высокому уровню текучести кадров;
- недостаточно эффективная система трудовой миграции.

Таким образом, основными проблемами и диспропорциями на белорусском рынке труда являются следующие:

1) Увеличение уровня старения занятого населения, которое характеризуется тем, что соотношение количества имеющих пенсионеров к численности активно занятых в экономике в 2019 году составило 0,5, т. е. 50%.

2) Недостаточно эффективная система трудовой миграции предполагает, что идет отток высококвалифицированных кадров в зарубежные страны. При этом увеличивается количество трудящихся-мигрантов, которые являются представителями рабочих специальностей.

3) Недостоверные данные о развитии рынка труда в первую очередь касаются вопроса безработицы. Так, в Республике Беларусь на официальном уровне имеется невысокое количество зарегистрированных безработных. В тоже время не учитывается наличие скрытой безработицы. Так по официальным данным численность безработных, которые состоят на учете в органах по труду, занятости и социальной защите на 1 января 2020 года составляла 213,3 тыс. человек, что на 13% меньше, чем на 1 января 2019 г. [1]. В тоже время размер реальной безработицы намного выше официального уровня. К тому же по данным Международной организации труда, в Республике Беларусь имеется избыточная численность персонала на 10% больше, чем необходимо. В тоже время увольнять работников нельзя, так как существенно увеличится официальный уровень безработицы.

4) Низкий уровень страхования безработицы, который выражается в небольшом размере пособия по безработице и отсутствии гарантий не увольнения. В соответствии с белорусским законодательством если в течение календарного года, предвещающего присвоение статуса «безработный», оплачиваемая трудовая деятельность при полном трудовом дне составила не меньше 12-ти календарных недель на условиях полного рабочего дня, то за начальные 26 недель норматив причитающегося пособия по безработице соответствует двум базовым величинам в месяц (на 1 января 2021 г. данный размер равен 58 р. или почти 23 доллара США). Если в течение года оплачиваемая трудовая деятельность составила меньше 12-ти недель, то за первые тринадцать недель пособие составит 100% (29 р. или 11 долларов США), а за вторые тринадцать недель – 75% от базовой величины (22 р. или 8 долларов США) [1]. Наличие дестимулирующего характера пособия по безработице является одной из основных причин невысокого уровня официальной безработицы.

В настоящее время работодатель имеет право сам выбирать форму и срок заключения контракта с работником. При этом в основном заключаются краткосрочные контракты, которые могут быть прекращены досрочно, в том числе и по инициативе нанимателя. А это напрямую указывает на отсутствии гарантий не увольнения работника даже в случае надлежащего исполнения своих трудовых обязанностей.

5) Несоответствие количества созданных рабочих мест высокому уровню текучести кадров. Частая сменяемость кадров, например рабочих, негативно отражается на деятельности производственных предприятий, так как снижаются темпы роста производительности труда и качество выпускаемой продукции. К тому же текучесть кадров увеличивает расходы на подготовку и переподготовку работников, поскольку значительное количество уволившихся при трудоустройстве у другого нанимателя меняет

профиль своей работы. К негативным последствиям несоответствия количества созданных рабочих мест высокому уровню текучести кадров относятся потеря дохода либо его снижение, снижение квалификации и шанса найти работу с достаточным уровнем оплаты в будущем.

Выводы. Таким образом, в современных условиях функционирования рынок труда Республики Беларусь имеет определенное количество проблем и диспропорций, не позволяющих ему эффективно развиваться в будущем. Помимо этого существуют такие тенденции на белорусском рынке труда как: спрос на рабочие профессии; проблемы с трудоустройством людей в возрасте от 50 лет; высокий уровень безработицы среди мужской части населения.

Источники

1. 1 Официальная статистика / Официальный сайт Национального статистического комитета Республики Беларусь // [Электронный ресурс]. – 2021. – Режим доступа: <https://www.belstat.gov.by>. – Дата доступа: 23.01.2021.

Прокуда Ольга Юрьевна

Белорусский государственный экономический университет

Научный руководитель: Халецкая Татьяна Михайловна, кандидат юридических наук, доцент
Академия управления при Президенте Республики Беларусь

К ВОПРОСУ О ПРАВОВОМ ПОЛОЖЕНИИ ЗАСТРАХОВАННОГО ЛИЦА В МОМЕНТ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА ТРЕБОВАНИЯ К СТРАХОВЩИКУ В ОТНОШЕНИЯХ ПО ДОБРОВОЛЬНОМУ МЕДИЦИНСКОМУ СТРАХОВАНИЮ

В статье проанализировано правовое положения застрахованного лица по договору добровольного страхования медицинских расходов с момента возникновения у него права требования к страховщику по выплате страхового обеспечения. Установлено, что в договоре добровольного страхования медицинских расходов застрахованное лицо является третьим лицом, в пользу которого заключается договор, только на момент непосредственного заключения договора между страховщиком и страхователем. В дальнейшем статус застрахованного лица меняется вместе с динамикой обязательственного правоотношения. Ключевые слова: застрахованное лицо, страхование, договор, право требования

Договор добровольного страхования медицинских расходов, заключенный в пользу застрахованного лица, - договор в пользу третьего лица.

Пункт 1 ст. 400 ГК определяет договор в пользу третьего лица как договор, в котором стороны установили, что должник обязан произвести исполнение не кредитору, а указанному или не указанному в договоре третьему лицу, имеющему право требовать от должника исполнения обязательства в свою пользу [2].

Интерес представляет проблема правового положения третьего лица (застрахованного лица) после выражения согласия или намерения на приобретение выгоды по договору. В литературе сложились несколько основных концепций правового положения третьего лица в договоре, заключенном в его пользу:

1) третье лицо не становится кредитором ни на одной из стадий динамики обязательства. Так, А.М. Кухарев, указывает, что «третье лицо не является стороной договора в его пользу ни как сокредитор, ни как самостоятельная сторона <...>» [4]. Ю.Ю. Захаров, отмечает, что «правовой статус третьего лица не может отождествляться с правовым статусом кредитора должника» [3, с. 10];

2) третье лицо всегда заменяет собой кредитора. Например, М.А. Мильков утверждает, что «третье лицо по договору, заключенному в его пользу, представляет собой лицо, состоящее в определенной юридической связи со сторонами данного договорного обязательства» [5]. Далее ученый констатирует, что реализуя свое право, третье лицо «односторонним юридическим действием вступает в обязательство на место кредитора и тем самым изменяет юридическое положение его сторон» [5];

3) договор в пользу третьего лица представляет собой трехсторонний договор. Интересное, но в тоже время достаточно спорное мнение высказал Ю.А. Тарасенко о том, что «в законченном виде он (договор в пользу третьего лица - прим. наше) представляет собой трехсторонний договор, в котором формирующие условия договора стороны связаны двусторонним, возмездным отношением» [6].

Вместе с тем, согласимся с мнением А.Ю. Чурилина, который отмечает, что «многообразие договорных конструкций, заключаемых в пользу третьего лица, позволяет вести речь о двух основных видах таких договоров с точки зрения правового статуса третьего лица после выражения им намерения воспользоваться своим правом по договору» [7, с. 100].

Конструкция договора в пользу третьего лица первого вида подразумевает замещение третьим лицом кредитора в обязательстве. Р. Саватье отмечал, что выгодоприобретатель становится кредитором в договоре в пользу третьего лица [Цит. по: 7, с. 100]. По мнению М.И. Брагинского и В.В. Витрянского, «для того

чтобы третье лицо стало кредитором в обязательстве, необходимы, по общему правилу, два юридических факта: заключение соответствующего договора и изъявление третьим лицом согласия принять выговоренное в его пользу право; в договорах страхования третье лицо должно выразить свою волю после наступления страхового случая» [1, с. 364].

Следовательно, суть договорных конструкций первого вида состоит в том, что права требования переходят к третьему лицу от кредитора в полном объеме.

При реализации договорной конструкции второго вида третье лицо не становится кредитором, а приобретает лишь отдельное правомочие, составляющее содержание субъективного права кредитора. Третьему лицу передается правомочие требования исполнения договорной обязанности.

Полагаем, что договор добровольного страхования медицинских расходов следует отнести ко второму виду договорных конструкций в пользу третьего лица.

Предметом договора добровольного страхования медицинских расходов является оказание услуги по предоставлению страхового обеспечения в случае наступления страхового случая, и услуга считается оказанной надлежаще и в случае ненаступления страхового случая. При заключении договора добровольного страхования медицинских расходов страховщику выплачивается страховая премия, а он обязуется при наступлении страхового случая произвести страховую выплату выгодоприобретателю.

Часть правомочий, принадлежащих страхователю по договору добровольного страхования медицинских расходов, может быть передана застрахованному лицу, в частности, правомочие требовать исполнения страховщиком принятых обязательств по договору страхования, а именно произвести страховую выплату при наступлении страхового случая.

Если допустить, что в отношениях по добровольному страхованию медицинских расходов кредитор - страхователь полностью замещается третьим лицом - застрахованным лицом, тогда следует признать, что после наступления каждого конкретного страхового случая страхователю необходимо возобновлять гражданско-правовое обязательство между страховщиком и страхователем, поскольку он выбывает из первоначального. Такое толкование неверно как с точки зрения теории права, так и с точки зрения сущности договора добровольного страхования медицинских расходов. В данном случае происходит расщепление прав и обязанностей между страхователем и застрахованным лицом, выражающееся в том, что каждый из них несет предусмотренные договором обязанности в пределах, необходимых для возможности надлежащего исполнения страхового обязательства.

Более того, если признать застрахованное лицо кредитором, то положение п. 4 ст. 400 ГК, в соответствии с которым, если третье лицо отказалось от права, предоставленного ему по договору, кредитор может воспользоваться этим правом, если это не противоречит закону, иным правовым актам и договору (п. 4 ст. 400 ГК) [2], невозможно будет применить на практике.

В рамках второго вида договорных конструкций, к которым нами отнесен договор добровольного страхования медицинских расходов, застрахованное лицо является самостоятельным лицом, хотя и не являющимся стороной договора, однако наделенным определенными правами в отношении страховщика как одной из сторон договора и несущим определенные обязанности.

Признание противоположного привело бы к тому, что при выражении застрахованным лицом страховщику намерения воспользоваться своим правом по договору, происходила бы перемена лиц на стороне страхователя, что является неверным, поскольку цель договора добровольного страхования медицинских расходов состоит не в последующей перемене лиц в обязательстве, а в предоставлении имущественной выгоды застрахованному лицу.

Следует отметить, что права застрахованного лица по договору добровольного страхования медицинских расходов в определенной степени доминируют над правами страхователя, поскольку, по общему правилу с момента выражения намерения третьим лицом должнику воспользоваться своим правом по договору, стороны не могут изменить или расторгнуть договор без его согласия (п. 2 ст. 400 ГК) [2]. Данное положение свидетельствует также о том, что, выражая свое намерение воспользоваться своим правом по договору, третье лицо гарантирует себе сохранение права требования. Однако до момента выражения третьим лицом своих намерений по общему правилу стороны вольны по своему усмотрению изменять условия договора, в том числе путем исключения положений о заключении его в пользу третьего лица.

Таким образом, не говоря о перемене лиц в обязательстве, мы можем говорить о появлении совершенно новой фигуры - третьего лица - «доминирующего» кредитора [7, с. 101], который не заменяет кредитора в основном обязательстве, а лишь «подменяет» его, происходит квазизамена, а не перемена лиц в обязательстве.

Таким образом, в договоре добровольного страхования медицинских расходов застрахованное лицо является третьим лицом, в пользу которого заключается договор, только на момент непосредственного заключения договора страховщиком и страхователем, поскольку оно не участвует при достижении

сторонами соглашения и заключении договора. В дальнейшем статус застрахованного лица в определенной степени меняется вместе с динамикой обязательственного правоотношения.

По договору добровольного страхования медицинских расходов не происходит перемены лиц в обязательстве, поскольку передается только отдельное правомочие, составляющее содержание права требования страхователя, в совокупности с соответствующими обязанностями страхователя. Застрахованное лицо, оставаясь за пределами договора между страховщиком и страхователем, подменяет страхователя, становясь «доминирующим» кредитором с присущими только ему правами, в первую очередь правом требования исполнения договорной обязанности страховщика по выплате страхового обеспечения при наступлении страхового случая.

Источники

- Брагинский, М.И. Договорное право. Общие положения / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. - М.: Статут, 2005. - 848 с. [Электронный ресурс]. - Режим доступа : http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/DOGOVOR_KN_1.htm#_Toc28696656. - Дата доступа : 18.01.2021.
- Гражданский кодекс Республики Беларусь от 7 декабря 1998 г. № 218-3 [Электронный ресурс]: принят Палатой представителей 28 окт. 1998 г.: одобрен Советом Республики 19 нояб. 1998 г.: в ред. Закона Респ. Беларусь, 29 июня 2020 г., № 33-3 // Нац. правовой Интернет-портал Респ. Беларусь. - 02.07.2020. - 2/2749.
- Захаров, Ю.Ю. Договор в пользу третьего лица в теории и хозяйственной практике : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.03 / Ю.Ю. Захаров. - М., 2003. - 30 с.
- Кухарев, А.М. Договор в пользу третьего лица / А.М. Кухарев // Юрист. - 2005. - № 3. - С. 25-28. [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <https://www.lawmix.ru/comm/1648>. - Дата доступа : 18.01.2021.
- Милюков, М.А. К вопросу о третьем лице по договору, заключенному в его пользу / М.А. Милюков // Российский судья. - 2008. - № 12. - С. 26-28. [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <https://wiselawyer.ru/poleznoe/28238-voprosu-tretem-lice-dogovoru-zaklyuchennomu-polzu>. - Дата доступа : 18.01.2021.
- Тарасенко, Ю.А. Договор в пользу третьих лиц: особенности правовой конструкции / Ю.А. Тарасенко // Сделки: проблемы теории и практики : сб. статей / рук. авт. кол. и отв. ред. М.А. Рожкова. - М.: Статут, 2008. - С. 298-309. [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://center-bereg.ru/b11077.html>. - Дата доступа : 18.01.2021.
- Чурилов, А.Ю. Договор в пользу третьего лица: вопросы доктрины [Электронный ресурс] / А.Ю. Чурилов // Актуальные проблемы экономики и права. - 2016. - Т. 10. - № 4. - С. 96-106.

Орлов Олексій Геннадійович

Рівненський державний гуманітарний університет

МОДЕЛЬ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК ОСНОВА ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Стаття присвячена з'ясуванню загальних тенденцій розвитку суспільства у 21 ст., розглянуті глобальні проблеми людства та їх можливий вплив на темпи економічного зростання. Проаналізовано головні принципи сталого розвитку, проблеми переходу до сталого розвитку в Україні, проаналізовані різні підходи до визначення терміну «сталий розвиток». Досліджено еволюційний розвиток концепції сталого розвитку, інтегральний показник негативних антропогенних навантажень на навколишнє природне середовище в Україні, компоненти сталого розвитку, а саме економіка, соціальна складова та екологічна складова, досліджено концепцію сталого розвитку у соціально – економічній політиці провідних країн світу. Ключові слова. Сталість, розвиток, збалансованість, соціально – економічний потенціал, концепція, соціоеволюційний розвиток.

Актуальність теми. Більшість країн світу зіштовхнулося з проблемою підтримання економічного зростання на певному рівні. Глибока та системна криза охопила соціально – економічну та екологічну сферу діяльності людини. В останні десятиліття все більшу вагу набуває екологічний фактор, який обмежує економічне зростання. Виникає проблема у розробці нової стратегії економічного зростання яка враховувала б соціальний та екологічний фактор.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження моделі сталого розвитку зробили вітчизняні та зарубіжні вчені такі як З. В. Герасимчук, І. М. Вахович, В. Б. Данилишин, М. Долішнього, С. Дорогунцов, Дж. Гелбрейт, Д. Х. Медоуза, Д. Л. Медоуз, Н. Реймерса, Л. Вальраса, А. Курно, В. Дживонса, А. Маршалла та інших.

Розвиток всієї людської цивілізації характеризується поступовим нарощуванням темпів економічного зростання. Кожна історична епоха давала певний імпульс до розвитку народно – господарського комплексу країн, виникнення нових галузей промисловості, нових технологій, появою нових форм та методів господарювання. Середина 20 ст. характеризувалася стрімким економічним розвитком більшості країн світу. Найбільш стрімко в економічному плані розвивалися країни Західної Європи, Японія та США. Таке стрімке зростання в основну чергу забезпечувалося за рахунок безконтрольної експлуатації природних ресурсів. Але вже в цей же період виникають енергетичні, продовольчі, соціальні та екологічні проблеми які прямо впливають на економічний розвиток країни. Так, з

виникненням енергетичної кризи в США на початку 1974-1975 роках промислове виробництво скоротилося на 13, 7% [1, с. 31]. Зростає і соціальна нерівність країн світу, так протягом другої половини ХХ ст. розрив між багатими і бідними країнами зріс у 10 разів [2, с. 73]. Але найбільше занепокоєння викликає стан навколишнього середовища. В світі не залишилося жодного біогеоценозу, якого б так чи інакше не зачепила діяльність людини. Саме із збільшенням кількості шкідливих викидів в атмосферу науковці пов'язують зростання стихійних лих. Згідно з даними Міжнародного Червоного Хреста за три десятиліття, що минули, кількість природних катастроф зросла втричі [3, с. 17]. Кожне десятиліття у світі втрачається 7% родючих ґрунтів, кожні два роки добавляється 12 млн. га. опустошених земель, кожен секунду скорочується площа лісів на півгектара [4, с. 15]. Україна навіть в теперішній період, незважаючи на різке падіння виробництва, серед європейських держав має найвищий інтегральний показник негативних антропогенних навантажень на навколишнє природне середовище практично по всій території [3, с. 29]. За даними наукових досліджень, частина відносно чистих територій нині становить лише 7% загальної земельної площі держави, умовно чистих територій, які характеризуються більш – менш нормальними природними умовами проживання людини – приблизно – 8%. Малозабруднені території охоплюють 15% всієї території країни. Забруднені та дуже забруднені, де значно погіршені і напружені екологічні умови життєдіяльності населення, становлять відповідно 40 і 30 %. Території екологічної катастрофи 1% всієї території України [3, с. 31]. Особливістю сучасної екологічної кризи є те, що вона породжена не природними а антропогенними чинниками. Природні ресурси передбачалися невичерпними і рівень їх споживання не контролювався, не здійснювалися заходи по контролю за темпами їх відновлення. Не вивчався і обернений вплив між екологічною ситуацією і темпами економічного зростання та соціальною складовою суспільства. Тобто людство притримувалося концепції фронтальної економіки, в межах якої економічна система розглядається з необмеженими територіями, ресурсами і т. д.[4, с.14]. Еволюційний розвиток світової економіки швидкими темпами вичерпує запас мінеральних ресурсів і розуміння масштабу руйнування світової екосистеми, безвідворотності характеру небезпеки, термінової необхідності зміни всієї соціально – економічної доктрини розвитку виявилось у процесі створення нової парадигми розвитку, а саме концепції сталого (збалансованого) розвитку. Йдеться перш за все про глобальну ідею забезпечення сталого розвитку, при якому усуваються протиріччя між соціальним і економічним ростом і збереженням навколишнього середовища.

Попередником концепції сталого розвитку можна вважати вчених В. І. Вернадського, К. Е. Цюлковського, С. А. Подолінський, Е. Леруа, французького вченого філософа Тейяр де Шардена, економістів Л. Вальраса, А. Курно, В. Джевонса, А. Маршалла та інших. Виникненню і розробці концепції сталого. розвитку у сучасному його розумінні сприяла діяльність Римського клубу (засновник А. Печчеї), що, починаючи з 1968 р. щороку збирався для обговорення питань про майбутнє нашої цивілізації.

В сучасній науковій літературі існують різні тлумачення терміну «сталий розвиток». Переважна більшість науковців, погоджується, що основною ознакою сталого розвитку є збалансування, врівноваження потреб з ресурсними й екологічними можливостями країни. Численні визначення сталого розвитку виходять з необхідності зберігати природно-ресурсні системи життєзабезпечення і якість навколишнього природного середовища у стані, який забезпечує не лише сучасним, але й майбутнім поколінням сприятливі умови для життя і діяльності. Так, В. І. Вернадський ще в першій половині ХХ ст. констатував, що епоха стихійного розвитку людства закінчується і починається епоха керованого розвитку: біосфера переходить в новий еволюційний стан - ноосферу. В контексті поглядів В. Вернадського сталим «є керований соціоеволюційний розвиток, тобто розвиток, узгоджений з об'єктивними законами еволюції природи і суспільства» [6, с. 30]. Як відзначає Глазовський Н.Ф. «сталий розвиток - це багаторівнево-ієрархічно керований процес коеволюційного розвитку природи і суспільства (при масовій і усвідомленій участі населення), мета якого - забезпечити здорове, продуктивне життя в гармонії з природою нинішньому і майбутньому поколінням на основі охорони і збагачення культурної та природної спадщини» [8, с. 10]

Голова Міжнародної комісії з питань навколишнього середовища і розвитку при ООН Прем'єр міністр Норвегії Г. Х. Брундтланд у 1987 році у доповіді «Наше спільне майбутнє» стверджує, «що сталий розвиток передбачає задоволення потреб сьогодення без принесення у жертву здатності майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [5, с. 4].

Питання сталого (збалансованого) розвитку розглядав український вчений В. Б. Данилишин який трактує це поняття як систему відносин суспільного виробництва, при «якій досягається оптимальне співвідношення між економічним ростом, нормалізацією якісного стану природного середовища, ростом матеріальних і духовних потреб населення» [9, с. 10]. Найбільш поширеним є варіант визначення сталого розвитку у широкому розумінні, запропонований на конференції ООН у Ріо-де-Жанейро в 1992 році де

«сталій розвиток визначався як розвиток, який дозволяє на довготривалій основі забезпечити стабільний економічний ріст, не допускаючи деградаційних змін навколишнього природного середовища, при цьому право на розвиток має бути реалізоване таким чином, щоб задовольнити потреби у розвитку і охороні навколишнього середовища існуючого і майбутніх поколінь» [10].

Виходячи з наведених тверджень можна сформулювати визначення терміну «сталій розвиток» - сталій розвиток це керований багорівневий розвиток суспільства, мета якого – забезпечити продуктивний економічний розвиток який буде забезпечувати прогрес суспільства як в економічній так і в соціальній та екологічній сферах суспільства на довгострокову перспективу.

Як зазначено у працях О. М. Згуровського [11, с. 112], В. Н. Степанова [12, с. 325], концепція сталого розвитку ґрунтується на п'яти головних принципах:

1. Людство дійсно може надати розвитку сталого й довготривалого характеру, для того щоб він відповідав потребам людей, які живуть зараз, не позбавляючи при цьому майбутні покоління можливості задовольняти свої потреби;
2. Обмеження, які існують в галузі експлуатації природних ресурсів, відносні. Вони пов'язані із сучасним рівнем техніки і соціальної організації, а також із здатністю біосфери до самовідновлення;
3. Необхідно задовольнити елементарні потреби всіх людей і всім надавати можливість реалізувати свої сподівання на більш благополучне життя. Без цього сталий і довготривалий розвиток просто неможливий. Одна з головних причин виникнення екологічних та інших катастроф – злидні, які стали у світі звичайним явищем;
4. Необхідно узгодити потреби тих, хто користується надмірними засобами (грошовими і матеріальними), з екологічними можливостями планети, зокрема використання енергії;
5. Розміри і темпи росту населення повинні бути погоджені з виробничим потенціалом глобальної екосистеми Землі, що змінюється.

Концепція сталого розвитку з'явилася в результаті об'єднання трьох основних точок зору: економічної, соціальної й екологічної. Концепція сталого розвитку посідає важливе місце у соціально – економічній політиці провідних країн світу. Так, наприклад сталій розвиток у США розглядається не лише з позиції забезпечення збалансованого різновекторного розвитку, серед стратегічних цілей виділяється і підвищення конкурентоспроможності країни на світових ринках, і закріплення лідируючих позицій у глобалізаційних умовах. Цілями стратегії сталого розвитку Великобританії, ініційованими місцевими властями та запропонованими урядом є збереження високих і стабільних темпів економічного росту. Такий же підхід спостерігається і у Нідерландах, в основу концепції сталого розвитку яких покладено досягнення високої якості життя населення країни, яке забезпечується високими соціальними стандартами, особистою свободою та сприятливим навколишнім середовищем [7, с. 113].

Проблема переходу до сталого розвитку є надзвичайно актуальна для України яка перебуває в стані трансформаційних перетворень у сфері матеріального виробництва та має суттєві проблеми у соціально – економічному розвитку. В Україні продовжує зберігатися екстенсивний тип розвитку економіки, що веде до нерационального використання природних ресурсів і деградації середовища існування людей, характерні глибинні диспропорції загальнодержавних і регіональних економічних інтересів, невідповідність між розміщенням природно – ресурсного та соціально – економічного потенціалу, зростаюча науково – технічна і технологічна відсталість [2, с. 97].

Отже, передумовами переходу на засади сталого розвитку в Україні є: погіршення фізичного здоров'я населення; низький матеріальний рівень забезпечення; негативні наслідки Чорнобильської катастрофи; різке соціальне розшарування між групами населення; високий рівень безробіття; енергомістке виробництво у промисловості; демографічна криза; економічна диспропорція у регіональному розвитку та ін.

Виходячи з вище сказаного можна стверджувати, що Україна зіштовхнулася як із проблемами які є актуальними для більшості країн світу, так і з специфічними, які були викликані особливостями національного розвитку держави. Особливістю української ситуації на погляд вченого З. В. Герасимчук, є те, що на шляху до формування ринкової економіки потрібно вирішувати складні питання виходу з кризового стану, формуючи при цьому траєкторію суспільного розвитку в руслі світових тенденцій та норм міжнародного співіснування [3, с. 33]. Можна стверджувати, що вихід з цієї ситуації - це кардинальна зміна всіх соціально – економічних відносин у суспільстві, у відповідності до концепції сталого розвитку. Слід зазначити, що Україна все ж має досить сприятливі умови для переходу суспільного розвитку на засади сталого розвитку: досить високоосвідчений людський потенціал, географічне розташування території, наявність корисних копалин та інші природні чинники.

Висновки. Підводячи підсумок можна сказати, що модель сталого розвитку розглядається світовим співтовариством як основна стратегія, що покликана забезпечити оптимально можливе економічне зростання, соціальний розвиток, але при цьому головна увага приділяється збереженню навколишнього

середовища. Всі компоненти сталого розвитку, а саме економіка, соціальна складова та екологічна складова трактуються як взаємопов'язані. В сучасному світі виникає необхідність радикального перегляду системи традиційних принципів економічного розвитку в сторону не кількісних, а якісних параметрів та збереження і врахування біосферних критеріїв розвитку суспільства.

Джерела

1. Всесвітня історія: Навч. посіб. / За ред. О. Р. Давлетов, В. Г. Космина, В. М. Мороко. – К.: Вид. Поліграфкнига, 1997, 534 с.
1. 2. Суспільний розвиток: навч. посіб./ За ред. Садовенко А. П., Серета В. І., Масловська Л. Ц. – К.: Вид. Компанія ВАІТЕ, 2009, 239 с.
2. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика: Монографія. – Луцьк: Надстир'я, 2008 – 528 с.
3. Герасимчук З. В., Вахович І. М. Організаційно - економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону: Монографія. – Луцьк: ЛДТУ. 2002. – 248 с.
4. Наше общее будущее. Доклад Международной комиссии ООН по окружающей среде и развитию. Пер. с англ. под ред. С. А. Евтеева, Р. А. Перлета. – М.: Прогресс, 1989.
5. Вернадский В. И. Биосфера: мысли и наброски. – М.: Ноосфера, 2001. – 244 с.
6. Вахович І. М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: методологія формування та механізми реалізації: Монографія. – Луцьк: Надстир'я, 2007. – 496 с.
7. Глазовський Н. Ф. Цели, возможности и механизмы устойчивого развития на разных уровнях природно – социальных систем// переход к устойчивому развитию : глобальный, региональный и локальный уровни. Зарубежный опыт и проблемы России. – М. : Изд – во КМК, 2002.
8. Данилишин Б. М. Україна: проблеми сталого розвитку. – Київ: РВПС НАН України, 1997.
9. Контог В. А. Конференція ООН по окружающей среде и развитию (Рио – де Жанейро,). Информационный обзор, СОРАН, Новосибирск, 1992.
10. Згуровський О.М. Дослідження переривистого характеру глобалізації в контексті суспільного розвитку та безпеки країн світу (Ч. 2) // Системні дослідження та інформаційні технології.– 2010. – №3. – С. 112-122.
11. Буркинський Б.В., Степанов В.Н., Харичков С.К. Экономико-экологические основы регионального природопользования и развития / ИПРЭИ НАН Украины. – Одеса: Фенікс, 2005. – 575 с.

Белякова Оксана Володимирівна

Кандидат економічних наук, доцент

Азовський морський інститут

Національного університету «Одеська морська академія»

Солоха Дмитро Володимирович

Доктор економічних наук, професор

Донецький державний університет управління

Челпан Вікторія Миколаївна

Донецький державний університет управління

ВИЗНАЧЕННЯ ФАКТОРІВ ПОЖВАВЛЕННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТИХ ТОВАРІВ В УКРАЇНІ

Робота присвячена розвитку ринку екологічно чистих товарів в Україні. Проаналізовано стан, потреби й перспективи розвитку такого ринку в довгостроковій перспективі. Досліджено фактори впливу щодо пожвавлення розвитку ринку екологічно чистих товарів. Ключові слова: ринок, екологічно чистий товар, розвиток, виробництво, стійкість.

Загальносвітові процеси екологізації сфери виробництва, з одного боку, і процеси ринкової трансформації, модернізації сфери споживання, з іншого, детермінують їх різноспрямований й суперечливий вплив на стабільність розвитку соціально-економічних систем у рамках єдиного національного ринкового простору.

У цьому зв'язку виникає об'єктивна необхідність вивчення процесів формування ринку екологічно чистих товарів з метою їх послідовного, системного агрегування в національну модель розвитку споживчого ринку.

Наявність фундаментальних підходів до обґрунтування концепції сталого розвитку на мега- і мезорівнях у даний час поєднується із практичною відсутністю системних теоретико-модельних уявлень про механізми управління розвитком споживчого ринку в частині формування передумов подальшого зростання ринку екологічно чистих товарів (ЕЧТ).

Концептуальні основи управління сталим розвитком окремих соціально-економічних систем, заснованих на принципах екологізації суспільного виробництва й формування ринку ЕЧТ національного рівня, представлено в роботах І.О. Александрова, М.Г. Білопольського, Б.В. Буркинського, Б.М. Данілішина, С.М. Ілляшенка, Л.Г. Мельника, О.В. Прокопенко, А.А. Садекова, Л.В. Фролової, С.К. Харічкова, та ін., наукові здобутки яких проаналізовано авторами [2].

Проте, необхідність врахування національних і галузевих підходів до системи розвитку суб'єктів національного ринку вимагає подальшого вивчення особливостей системної організації ринку ЕЧТ на принципах взаємодії його складових.

Актуальність теми обумовлена недостатньою дослідженістю екологічних аспектів розвитку споживчого ринку в Україні, а також необхідністю задоволення екологічних потреб і пошуку економічно

ефективних і стратегічно адекватних форм розвитку ринку ЄЧТ, виявити й змоделювати які можна за допомогою вивчення взаємодії його окремих елементів.

Дослідження виконане в рамках координаційного плану науково-дослідної роботи Донецького державного університету управління й Азовського морського інституту Національного університету «Одеська морська академія».

Метою даної роботи є визначити основні фактори впливу на розвиток ринку екологічно чистих товарів в Україні.

В умовах значного погіршення якості навколишнього середовища, обумовленого нераціональною структурою промисловості, екстенсивним характером розвитку економічної системи, перед Україною гостро постають питання виробництва й споживання екологічно чистих товарів.

Формування ринку ЄЧТ - це складний процес, який вимагає узгодження інтересів всіх його суб'єктів, у першу чергу виробників, споживачів, а також інтересів суспільства.

Важливим аспектом інноваційних перетворень у контексті переходу до сталого екологічно безпечного розвитку є розширення вітчизняного ринку екологічних товарів і послуг. Нажаль, вітчизняні виробники досить часто не приділяють достатню увагу такому перспективному ринку, як ринок ЄЧТ.

Виробництво екологічно чистої продукції означає не тільки екологізацію процесів споживання, але й екологічність виробничих процесів, оскільки виробництво такої продукції сприяє забезпеченню або навіть поліпшенню якості навколишнього середовища.

На даний час одним зі способів поліпшення екологічної обстановки в країні є створення й розвиток ринку екологічно чистих товарів, що є найбільш перспективним і швидко розвивається.

Як показують результати аналізу, екологічні напрямки стають важливим фактором формування ринку продовольчих товарів. З'являються можливості для його істотного розширення й навчання персоналу підприємств просувати екологічної продукції.

Світовий досвід показує, що розвинені національні ринкові відносини неможливі без розвиненого національного товарного виробництва. Але в Україні сьогодні спостерігається, з одного боку, зростання ринкових структур, а з іншого – звуження поля національного товарного виробництва.

Отже ринкові структури, які виникли в останні десятиліття, у більшості випадків обслуговують не розвиток виробництва вітчизняних підприємств, а імпорт й товарне виробництво інших країн.

Формування ринку екологічно чистих товарів сприятиме вирішенню соціально-економічних і еколого-економічних проблем України [5].

Розвиток ринку екологічно чистої продукції є світовою тенденцією. Вже при теперішньому стану розвитку світової економіки з'являється досить широке коло споживачів, які готові платити більше за впевненість у тому, що вони споживають екологічно чистий продукт. І тому виробництво ЄЧТ має стати досить масштабним, привабливим й економічно вигідним [1].

Становлення й розвиток ринкових відносин змушує вітчизняних суб'єктів господарювання перебудовувати свою виробничо-збутову діяльність з метою виживання й наступного стійкого розвитку. При цьому для переважної більшості суб'єктів господарювання актуальним є пошук ринкових можливостей розвитку, оскільки орієнтація на традиційну продукцію, традиційні методи організації її виробництва й збуту в умовах швидких змін середовища господарювання є безперспективною й не може забезпечити стійкого довгострокового розвитку.

Розв'язання цієї проблеми неможливе без створення системи цілеспрямованого пошуку й вибору, найбільш сприятливих для конкретних суб'єктів господарювання в існуючих умовах напрямків стійкого розвитку.

Ця система включає критеріальну й інформаційну бази, методологічне й методичне забезпечення для прийняття відповідних управлінських рішень у нестабільних умовах обумовлених ризиками притаманними ринковому середовищу.

Для орієнтування попиту на забезпечення цілей стійкого екологічно збалансованого розвитку економіки країни, необхідно враховувати місце атрибутів стійкого розвитку в загальному уявленні споживачів про товар і здійснення споживчого вибору [3].

Кожен товар має багато атрибутів, серед яких можуть бути й ті, що відповідають цілям стійкого розвитку (один або декілька). Відповідно атрибутивність стійкого розвитку споживчого вибору може бути нульовою (коли при здійсненні вибору споживач не звертає увагу на атрибути стійкого розвитку), одиничною (звертає увагу на один такий атрибут), подвійною і множинною.

Під споживчим ЄЧТ у напрямку досягнення стійкого розвитку слід розуміти такий, у якому фактори стійкого розвитку визнаються споживачем як найбільш значимі (визначальні).

Разом з тим, зазначені вище умови не можуть бути окремим фактором впливу на рішення покупця придбати саме ЄЧТ. Кожний товар, що відповідає цілям стійкого розвитку, споживається не обов'язково (і в

більшості випадків не в першу чергу) завдяки атрибутам стійкого розвитку. До того ж такий товар рідко коли купується під впливом одного єдиного мотиву або потреби.

Як і споживання інших товарів, споживання з метою забезпечення стійкого розвитку є результатом впливу комплексу мотиваційних складових. Отже товар, що найбільше відповідатиме мотивації споживача, буде куплений в першу чергу [4].

Отже перспективним завданням подальшого наукового пошуку повинно стати визначення комплексу мотиваційних факторів впливу на споживчий вибір з одного боку й рішення виробників – з іншого, щодо широкого продукування екологічно чистих товарів.

Джерела

1. Веклич О.О. Сучасна система макропоказників екологічно безпечного сталого розвитку національних господарств. Вісник Сумського державного аграрного університету. Серія : «Економіка та менеджмент». Вип.1. 2011. С. 13-18.
2. Должанский І.З., Белякова О.В. Оценка роли экологического фактора в потребительском поведении. Механизм регулирования экономики. Суми : СумДУ. 2008. № 4. Т. 1. С. 163-168.
3. Кулясов И.П. Экологическая модернизация : теория и практика. СПб. : НИИХ СПбГУ, 2004. 154 с.
4. Економічний механізм екологізації суспільного виробництва. Л.Г. Мірошник та ін. Проблеми сталого розвитку України. К. : БМТ, 1998. С. 106-118.
5. Sam L. Savage Decision Making with Insight. South-Western College Pub; 2 edition (January 14, 2003). 368 p.

Гораль Надія Михайлівна

Національний університет «Львівська політехніка»

УРОКИ «М'ЯКОЇ СИЛИ» ВІД «COOLJAPAN»

Стаття присвячена культурній дипломатії, яка є невід'ємною складовою політики «м'якої сили». Проаналізовано особливості та специфіку японської стратегії «CoolJapan» та досліджено можливості запозичення та застосування окремих аспектів вищевказаної стратегії в культурній дипломатії України. Ключові слова: «м'яка сила», «CoolJapan», культурна дипломатія, Японія, Україна.

Після завершення Другої світової війни Японія капітулювала та була окупована американськими військами. Осіб, пов'язаних із попереднім милітаристським режимом, було звільнено, а військових злочинців суворо покарано. На тлі повоєнної розрухи в тогочасній Японії американські ЗМІ набули неабиякої популярності. Проте, з 1970-их років таке захоплення культурою Заходу пішло на спад. Натомість, з 1980-их років, Японія всіляко намагалась розвивати та популяризувати власну культуру. Відтак, було знято теледраму «Ошін», яка набула рекордної кількості переглядів не лише в Японії, але й за її межами, завдяки безкоштовній відеотрансляції із субтитрами. Так, успіх «Ошін» та ще деяких телепрограм сприяли зародженню та розвитку ідеї «CoolJapan», що в дослівному перекладі з англійської мови означає «крута Японія».

Вперше термін «CoolJapan» використав американський журналіст Дуґлас МакҐрей у 2002 р. у своїй статті «Japan's Gross National Cool», а після того як переклад його статті надрукували у відомому японському виданні «Чюо Корон», термін «CoolJapan» став настільки популярним, щоне тільки увійшов до загального вжитку, а й використовується як синонім терміну «м'яка сила» Японії.

«Концепцію «м'якої сили» («softpower») вперше сформулював у своїй роботі «Покликання до лідерства: динамічна природа американської сили» (1990 р.) вчений-політолог Джозеф Най. Згідно із цією концепцією, «м'яка сила – здатність досягати бажаного шляхом приваблення та переконання інших до засвоєння ваших цілей» [6]. Які ж цілі стратегії «CoolJapan»? Відповідь на це запитання можна знайти на офіційній інтернет-сторінці Адміністрації Кабінету Міністрів Японії, де мету окреслено як: «здобуття симпатії та збільшення фанів Японії» [1]. Досягнення цієї політичної мети здійснюється шляхом використання такого специфічного інструменту як культурна дипломатія, а саме через популяризацію японської культури як в самій Японії, так і за її межами, зокрема, через ігри, манґа, аніме, японську традиційну кухню, робототехніку, еко-технології, тощо. Так, за останніми офіційними даними Адміністрації Кабінету Міністрів Японії за 2020 рік, більше ніж у 40 країнах відбулася трансляція популярного аніме «Ван-Піс», а у 35 країнах було видано понад 60 млн. примірників однойменної манґа. Популярний персонаж «Hello Kitty» успішно продається у 100 країнах, а загальна сума від продажу ігор та інших товарів, пов'язаних із Рокетом становить 36 більйонів доларів.

З наведених вище фактів зрозуміло, що «за допомогою культурної дипломатії держава може не тільки стимулювати розвиток культури та економіки, але й підвищити ефективність зовнішньої політики та підняти престиж власної країни» [5]. До того ж, засобами культурної дипломатії можна впливати і на питання національної безпеки.

Після закінчення Другої світової війни, капітуляції та окупації Японії, у листопаді 1946 року, парламент затвердив нову конституцію Японії. Новим у міжнародній практиці державного права була стаття 9 про відмову Японії «від війни як суверенного права нації, а також від загрози або застосування збройної сили, як засобу вирішення міжнародних суперечок». Відомо, що досі між Японією та Росією залишається відкритим конфлікт стосовно Північних територій, повернення яких є ключовим завданням японського уряду. Російська окупація є спільною та схожою проблемою як для Японії, так і для України.

Відповідно до специфіки японської конституції уряд розробив національну стратегію вирішення проблеми Північних територій виключно мирним шляхом, зокрема, використовуючи, і м'яку силу «CoolJapan». Так, за сприяння японського уряду, доктор економічних наук та професор японського університету Кобе Гакуін Окабе Йошіхіко уже протягом кількох років курує проектом студентського культурного обміну з університетами Північних територій. В рамках реалізації цього проекту японські студенти організують фестивалі та саміти японської традиційної культури аніме і отаку у Владивостоці, на островах Шикотан та Кунашир, тощо. Звісно, такі програми культурного обміну сприяють популяризації японської культури, проте, яка їх роль у вирішенні проблеми повернення Північних територій? Відповідь на це запитання знаходимо у доповіді «Проблема Північних територій Японії: що має, чого хоче і що може отримати Росія?», в якій професор Йошіхіко Окабе пояснив наступне: «якщо японці не будуть відвдувати острови Північних територій, землі стануть повністю російськими. Наприклад, в 1643 році, коли Маартен Геррітсен Де Фріз із Голландської Ост-Індської компанії йшов на кораблі у водах поблизу Японії в пошуках легендарного Грошового острова, він прибув на Північні території і проголосив їх голландською територією, але жодного разу не повернувся туди знову, через що землі й не стали голландськими...ми, японці, продовжуючи відвдувати острови Північних територій, можемо розповісти Росії й місцевим росіянам про існування територіальних проблем із Японією» [2].

З наведених вище фактів зрозуміло, що культурна дипломатія як невід'ємна частина політики «м'якої сили» є ефективною зброєю і водночас дієвою стратегією. Катерина Шинкарук, кандидат політичних наук та політичний аналітик Посольства США в Україні, зауважила, що: «не варто вдаватись до буквального стереотипного ототожнення м'якої сили із гуманнішим, але слабшим типом впливу на тлі сприйняття жорсткої сили як суто військової...» [6].

В рамках національної безпеки в умовах інформаційної війни «використовуючи культурну дипломатію держава може подолати упередженість щодо країни та зменшити вплив негативних тенденцій політико-ідеологічного походження» [5]. Так, коли необхідність України позиціонувати себе на міжнародній арені засобами культури загострилась у зв'язку з потребою протидіяти агресивній політиці Російської федерації, на допомогу Україні прийшла Японія. Молода японська художниця Нацуме, вражена гуманністю, щирістю посмішок та любов'ю до тварин українських військових на фото, розповсюджених в інтернеті, створила серію малюнків українських військових в японському стилі манга. Українських бійців було зображено усміхненими та добрими, з тваринами на руках. Картини художниці експонувались і у Києві, і в Токіо та завоювали симпатію багатьох. Така допомога з боку японських митців є надзвичайно важливою у творенні позитивного культурного іміджу України в світі, адже мистецька мова універсальна й говорить однаково чітко до представників різних культур та епох.

«Перед відповіддю на питання: «Як презентувати Україну в світі?», маємо замислитись над питанням: «Чим це зробити?» [4]. Після того як в Японії було створено мангу за книгою Нобелівської лауреатки Світлани Алексієвич «У війни не жіноче обличчя», цікавою виявилась порада професора Окабе Йошіхіко стосовно популяризації української літератури та історії шляхом її адаптації в стилі манга. Також слушною є порада Хірано Такаші, японського дипломата-україніста, стосовно важливості інформування закордонних ЗМІ безпосереднього з України. Відчуваючи потребу «показати японцям українську логіку та погляди щодо подій у самій Україні, щоб вони могли розуміти думки українців, коли йдеться про саму Україну» [3], Хірано Такаші вирішив працювати в інформаційному агенстві «Укрінформ», а згодом написав і видав в Японії книгу «Український фанбук», яка стала чудовим прикладом культурної дипломатії.

Джерела

1. Адміністрація Кабінету Міністрів Японії. URL: https://www.cao.go.jp/cool_japan/about/about.html.
2. Йошіхіко Окабе. Проблема Північних територій Японії: що має, чого хоче і що може отримати Росія. // Виступ на Міжнародній конференції «Конфліктогенний потенціал РФ: стан та перспективи розвитку». 13.07.2019. URL: http://rstudies.org/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=10247&lang=ukr.
3. Квасниця О. «Український фанбук» японською. // газета «День» №42-43, 6 березня 2020 р. URL: https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/ukrayinsky-fanbuk-yaopnskoju?fbclid=IwAR2LLI8ta2AyuqeKSuGGLSEIshwfcJPr4wQEGpMM6HR_7beSv9FQsGBnW6cE.
4. Розумна О.П. Культурна дипломатія України: стан, проблеми, перспективи. Національний інститут стратегічних досліджень, відділ гуманітарної безпеки. Київ, 2016. Аналітична доповідь. URL: https://miss.gov.ua/sites/default/files/2016-09/kultu_dypl-26841.pdf.
5. Сербіна Н.Ф., Кучмії О. П. Культурна дипломатія як інструмент зовнішньої політики сучасної європейської держави. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 100 (Частина 1), 2011. – С.122-131. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/view/1667/1578>.
6. Шинкарук К. На шляху до «розумної сили». // Зовнішні справи. – 2008. – № 5. – С. 25-28. URL: <https://uaforeignaffairs.com/uk/journal-item/25>.

Матвеев Сергій Петрович

Кандидат економічних наук

Харківський національний університет внутрішніх справ

ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА В ПРОЦЕСІ ПЕРЕТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ВАЖЕЛІВ ГОСПОДАРСЬКОГО МЕХАНІЗМУ

У статті розглянуті науково-теоретичні підходи до дослідження наслідків проведення широкомасштабної політики охорони природного середовища на стан сучасної ринкової економіки змішаного типу, дія ринкових механізмів. Проаналізовано можливий вплив процесів екологізації виробництва на стан економічного зростання, зайнятості і цін. Розглянуто позитивні наслідки політики охорони природи на розвиток ринкової системи. Досліджено можливі зміни в ринковій кон'юнктурі. Ключові слова: охорона навколишнього природного середовища, механізми ринкового саморегулювання, економічне зростання, зайнятість, рівень цін.

Вступ і постановка проблеми. Відповідно до статті 13 Конституції України держава забезпечує соціальну спрямованість економіки [1]. Під соціальною спрямованістю слід розуміти реалізацію соціальних інтересів усіх верств населення, умов праці та життя, охорони здоров'я та освіти, культури та рекреації, соціального захисту. Соціальна сфера безпосередньо пов'язана зі станом навколишнього природного середовища. Забезпечення екологічної безпеки в сучасних умовах є найважливішим фактором формування соціально орієнтованої економіки змішаного типу. Процес економічного розвитку обов'язково повинен супроводжуватися відповідним процесом екологізації виробництва в усіх галузях національної економіки. При цьому в Україні господарська діяльність на практиці супроводжується негативними наслідками, які проявляються в різкому зниженні якості природного середовища, втратах окремих суб'єктів господарювання, пошкодженні галузей промисловості в окремих регіонах і в економіці України в цілому.

Забруднення навколишнього середовища, накопичення промислових відходів, неефективне здійснення природоохоронних заходів, відсутність використання природоохоронного обладнання значно обмежують здатність задовольняти соціальні потреби, знижують конкурентоспроможність вітчизняних підприємств, якість життя людей, стан природних ресурсів.

Традиційно усталені стереотипи в оцінці можливостей та недоліків саморегулювання ринку ґрунтуються на необхідності державної політики для подолання негативних зовнішніх впливів суб'єктів господарювання у сфері екології. Така політика ґрунтується на первинному прийнятті тези про неефективність ринкового саморегулювання у сфері охорони природи. Виходячи з цього, державна політика збереження базувалася на необхідності застосування переважно адміністративно-економічних методів контролю та сприяння природоохоронним заходам. Державна політика базувалася на тезі про нездатність ринку вирішити проблему гармонізації відносин у системі «людина - суспільство - природа».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми співвідношення державного регулювання та саморегулювання ринку в процесі екологізації економіки отримали достатнє охоплення в нашій та зарубіжній літературі. Значний внесок в розробку основ екологічної політики зробив видатний вчений В.І. Вернадський [2, с. 18]. Його ідеї далі розвивалися в роботах Д. Медоуза, Г. Хачатурова, Дж. Форрестера [3, с. 58], щодо проблем екологічних обмежень економічного зростання, Е. Фадеєва, Е. Федорова, Р. Гарковенко, М. Лемешева, [3, с. 118] які досліджують загальну теорію відносин суспільства з природою і глобальною екологією, С. Дорогунцова, Л. Горбача, П. Пастушенка, Ю. Кулаковського, [5, с. 226], присвячену економічному механізму регулювання природокористування.

Виділення раніше невирішених частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених економічним проблемам збереження, багато питань впливу активної державної екологічної політики на темпи економічного зростання, її якість, рушійні сили та стан інших макроекономічних проблем залишилися поза увагою їх авторів.

Метою цієї роботи є проведення поглибленого аналізу впливу масштабної активної політики збереження населення на стан економічного зростання соціально орієнтованої ринкової економіки, зайнятості, цін та конкуренції.

Основний матеріал дослідження. Довгострокові екологічні програми тепер є невід'ємною частиною планування національної економіки.

У реалізації активної державної політики охорони навколишнього природного середовища виникає два питання: по-перше, чому в умовах ринку держава відіграло і відіграє активну домінуючу роль у сфері охорони навколишнього природного середовища в ринковій економіці? Тобто, чи є ринкова економіка та

охорона навколишнього середовища взаємовиключними поняттями; по-друге, як впливає природоохоронна політика на економічний розвиток країни.

Коли ми розглядаємо перше питання, то стикаємося з проблемою: чи зможе ринкова економіка взагалі забезпечити захист навколишнього середовища. Численні приклади природного забруднення в промислово розвинених ринкових економіках часто наводяться як приклад нездатності ринку вирішувати екологічні проблеми. Існує думка, що ринковий механізм є такий що руйнує навколишнє середовище. Тому необхідне втручання держави в екологічні питання. З цієї точки зору, глибокий конфлікт між охороною навколишнього середовища та управлінням ринком не може бути вирішений в рамках існуючої ринкової системи.

Це можна пояснити тим, що ринкова економіка виявляє помилки і недоліки в управлінні охороною природи. Існування цих помилок жодним чином не притаманне системі, так як їх можна усунути в довгостроковій перспективі. Механізм ринкової економіки функціонує тільки тоді, коли ринкові ціни одночасно є цінами обмеженої кількості благ. При наявності свіжого повітря, чистої води, тиші і т.д., однак мова йде про товари, для яких ринкові ціни і ціни в умовах обмеженості благ не збігаються.

Практично скрізь екологічні умови використовуються для споживання, не купуються на ринках і тому не встановлюють ринкових цін. Ці екологічні елементи використовуються економічними одиницями і вважаються цілком доступними, хоча в деяких регіонах їх кількість обмежена в порівнянні з обсягом споживання. Дійсні та повні наслідки шкоди навколишньому середовищу будуть проявлятися тільки в довгостроковій перспективі. Нинішній ринковий механізм не враховує їх при встановленні цін на продукцію, отриману з навколишнього середовища і в даний час споживаної.

Ще однією пов'язаною відсутністю управління ринком є те, що збиток, заподіяний джерелами шуму, забрудненням повітря і води, поширюється на таку велику кількість об'єктів, що винуватець часто не несе за це повну відповідальність. Навпаки, витрати на забруднення передаються третім особам або суспільству в цілому.

Висновки. Таким чином, винуватці збитку не мають серйозних стимулів для запобігання негативних результатів своїх дій, що проявляються по відношенню до інших суб'єктів господарювання. Турбота про навколишнє середовище для них не так вигідна, як для їх партнерів і конкурентів.

Така ситуація передбачає нові підходи. Якщо екологічні проблеми виникли через те, що продукт «навколишнє середовище» не вважався дефіцитним і цінним, то зараз необхідно «штучно», тобто регуляторними методами знизити його кількість і підняти вартість використання.

Для цього потрібні суспільні витрати на відшкодування відносити на рахунок тих, хто забруднює довкілля; Розробити ефективний механізм, який дозволяє врахувати у ринкових цінах і визначити порівняну обмеженість благ, які здаються легко доступними; дати можливість майбутнім поколінням, інтереси яких повинні враховуватися державними та недержавними державними установами, брати участь у процесах формування ринкової кон'юнктури і, таким чином, брати участь у процесі ціноутворення.

Це можливо лише за умови, якщо для ринкового механізму будуть визначені додаткові екологічні умови, які гарантують здатність екологічної системи функціонувати далі. Іншими словами, на ринкову економіку повинні бути накладені екологічні обмеження, які б поставили економічну систему в межах наявності природних ресурсів. Однак екологічна політика в соціально орієнтованій ринковій економіці не повинна обмежуватися створенням політико-правових умов для охорони природного середовища. Це не гарантує, що різні суб'єкти господарювання, виходячи з власних мотивів та інтересів, будуть виконувати екологічні вимоги. Адже немає універсального регуляторного механізму, який через винагороду або санкції буде надійним у всіх випадках для забезпечення дбайливого ставлення до природного середовища в процесі виробництва і споживання. Державна екологічна політика повинна дати ринку додатковий імпульс і надати інформацію для підтримки здатності працювати в світлі екологічних вимог. Нові важелі та інструменти мають бути інтегровані в ринковий механізм, щоб обмежувати свободу прийняття рішень суб'єктів господарювання та забезпечувати орієнтування їхніх економічних інтересів на цілі охорони навколишнього середовища. Розширення меж ринкової економіки та їх доповнення новими елементами, що включають засоби та заходи захисту природи, не повинно суперечити принципам саморегулювання та індивідуальної відповідальності в соціально орієнтованій ринковій економіці.

Джерела

1. Конституція України [Електронний ресурс] / сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Вернадский В.И. Начало и вечность жизни / Вернадский В.И. - М.: Сов. Россия, 1989. - 704 с.
3. Прыкин Б.В. Стратегия экономики / Прыкин Б.В.: Природный экогормонизм. - М.: Юнити, 2010. - 367 с.
4. Фадеева Е.Т. Философские проблемы глобальной экологии / Фадеева Е.Т., Горелова А.А. - М.: Наука, 1983. - 352 с.
5. Дорогунцов С.И. Экосредовище и современность. Т.5. Управление экосредовищем в условиях регионализации: [монография] / С.И.Дорогунцов, Л.М.Горбач – К.: Кондор, 2006. – 446 с.

Бедретдинова Елена Николаевна

Гродненский государственный университет имени Янки Купалы

ТОЛЛИНГ КАК МЕТОД РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

Статья посвящена толлинговым сделкам. Анализируются виды толлинга, обосновывается значимость толлинговых сделок и схем для внешнеэкономической деятельности, и стран, зависимых от поставок сырья. Ключевые слова: внешний толлинг, внутренний толлинг, давальческое сырьё, толлинговые сделки, псевдотоллинг, нерезидент, резидент.

С 1993-1994 годов на предприятиях стран СНГ стало широко распространяться оказание услуг по выработке товарной продукции из давальческого сырья заказчика (поставщика). Данный вид услуг именуется в мировой практике «толлингом», а в нефтеперерабатывающей промышленности – «процессингом».

В Республике Беларусь, а также на Украине различают «внешний» (при ввозе сырья из-за рубежа) и «внутренний» толлинг (при приобретении инофирмой сырья на территории Республики Беларусь).

За рубежом такие операции носят название активной и пассивной переработки, при этом под активной понимают переработку предоставляемых зарубежным заказчиком материальных ресурсов в стране-переработчике, пассивной переработка является для зарубежного заказчика.

Важным условием для отнесения операции к толлингу является то обстоятельство, что ввозимое или приобретаемое на территории страны-переработчика сырьё помещается перерабатывающим предприятием под таможенный режим переработки, по этому критерию формируются статистические данные о толлинговых сделках.

Мотивами для осуществления толлинговых операций служат, главным образом, следующие причины:

1) для заказчика:

- стремление предприятий индустриально развитых стран найти возможность снизить себестоимость продукции за счёт осуществления части или всего производственного процесса в странах с более низкими расходами на заработную плату;

- отсутствие в стране-заказчике технологии или производственных мощностей для получения необходимой продукции, сопровождающееся нехваткой СКВ для её закупки за рубежом.

2) для переработчика:

- желание загрузить простаивающие производственные мощности;

- нехватка оборотных средств для самостоятельного приобретения сырья, недоступность кредитов, наличие задолженностей, что не позволило бы использовать по назначению поступающую на расчётный счёт предоплату;

- возможность использовать по назначению поступающую на расчётный счёт предоплату.

Толлинговые сделки как новая форма международной кооперации стали реальностью, когда параллельно созданию производственно-технических и организационных предпосылок во всём мире под давлением международной конкуренции возник вопрос о соотношении производственных затрат, основывающихся на различиях в расходах на оплату труда в разных странах, и, таким образом, всё большее значение стало уделяться условиям для выбора места производства.

Новый толчок применение толлинговых схем получило в начале 90-х годов. Для этого существовали многие причины: открытие границ с Восточной Европой, образование интеграционного объединения НАФТА между США, Канадой и Мексикой, экономическая экспансия в Юго-Восточную Азию и не в последнюю очередь сравнительно высокий рост расходов по заработной плате в высокоразвитых западных индустриальных странах. Политические и экономические изменения в Восточной Европе привели не только к количественному увеличению международной переработки, но и к её территориальному перемещению. Прежде всего германские предприятия переместили значительную часть заказов на переработку со стран ЕС, Югославии и Гонконга в восточноевропейские страны, осуществляющие реформы.

Уже сейчас видно, что проведение этих сделок между рядом стран Европейского Союза, с одной стороны, и восточноевропейскими реформируемыми странами, с другой, в ближайшие годы вырастет и в сравнении с общими объёмами торговли будет иметь большее значение. Таким образом, операции по переработке предоставляемых иностранными фирмами материальных ресурсов могут играть в процессе экономического развития Восточной Европы и в будущем значительную роль.

Толлинг – это производственная деятельность организации, связанная с переработкой ввозимого из-за рубежа продукта для переработки, принадлежащего на правах собственности иностранному партнеру по бизнесу – давальцу, с последующим вывозом продукта переработки, также принадлежащего давальцу.

Исходя из данного определения, отметим существенные условия толлинга в Республике Беларусь:

- 1) партнером по сделке должен быть иностранный партнер – нерезидент Республике Беларусь;
- 2) продукт для переработки должен ввозиться из-за пределов страны переработки;
- 3) произведенный из ввезенного на переработку имущества продукт переработки должен вывозиться за пределы страны переработки;
- 4) право собственности на ввезенный продукт на переработку и продукт переработки принадлежит давальцу;
- 5) переработчику оплачивается стоимость работы по переработке ввезенного имущества.

Если сделка соответствует всем перечисленным условиям, то толлинг называется классическим или внешним толлингом.

Внешний (классический) толлинг – производственная деятельность, при которой партнером – собственником продукта для переработки, ввозимого на территорию Республики Беларусь, и продукта переработки, вывозимого за пределы Республики Беларусь (таможенную границу), является нерезидент Республики Беларусь, имеющий статус иностранной организации.

Например, давальец – резидент Франции по давальческому договору с резидентом Республики Беларусь ввез ткань для пошива верхней женской одежды. Переработчик – резидент Республики Беларусь (ОАО «Славянка») изготовил из этой ткани согласно давальческому договору верхнюю женскую одежду. Одежда и весовой лоскут, образовавшийся из давальческой ткани в результате пошива, вывезены давальцем во Францию.

Наряду с внешним толлингом стал активно использоваться и внутренний толлинг. Его отличие состоит в том, что продукт для переработки не завозится из-за пределов Республики Беларусь.

Внутренний толлинг – производственная деятельность организации, при которой давальцем является нерезидент Республики Беларусь, имеющий статус иностранной организации. Давалец закупает на территории Республики Беларусь продукт для переработки, здесь же его перерабатывает, а продукт переработки вывозит за пределы Республики Беларусь (таможенную границу). Это значит, что из пяти приведённых нами выше условий не выполняется только второе. Например, давальец резидент Венгрии закупил на территории Республики Беларусь ткань. По давальческому договору с переработчиком – резидентом Республики Беларусь (РУПТП «Оршанский льнокомбинат») он передал ткань для пошива сезонной одежды. Переработчик изготовил её согласно давальческому договору. Одежда из льна и весовой лоскут, образовавшийся в результате её пошива из давальческой ткани, вывезены давальцем в Венгрию.

Кроме названных форм толлинга имеет место и псевдотоллинг. При этой форме толлинга продукт для переработки закупается на территории переработки, и продукт переработки (произведенная из него готовая продукция) также реализуется на территории переработки. Партнерами по сделке могут быть и резидент, и нерезидент Республики Беларусь, однако движения продукта для переработки и продукта переработки через таможенную границу не происходит.

Различается псевдотоллинг по отношению к нерезиденту и резиденту Республики Беларусь. Например, давальец – резидент Польши закупил на территории Республики Беларусь ткань. По давальческому договору с переработчиком – резидентом Республики Беларусь (ОАО «Легпромразвитие») он передаёт купленную ткань для пошива рабочей одежды. Переработчик изготовил её согласно давальческому договору. Рабочая одежда и весовой лоскут, образовавшийся в результате пошива, реализуются на территории Республики Беларусь.

Если в схеме с продуктом для переработки участвует только резиденты Республики Беларусь, такие отношения классифицируются как простое давальчество. Использование давальческого сырья осуществляется на предприятиях металлургии, легкой, химической, пищевой и других отраслей промышленности. В машиностроении в качестве давальческого сырья используются комплектующие изделия.

Из изложенного можно сделать вывод, что процесс обеспечения работы предприятий путем переработки давальческого сырья будет достаточно продолжителен во времени и определяется не только экономической эффективностью, но и организационными факторами. Создание новых мест производства в рамках толлинговых сделок может способствовать индустриализации страны и для ряда стран, зависимых от поставок сырья, отказ от толлинга был бы весьма опророчивым шагом.

Источники

1. Беляева Н.А., Основные аспекты толлинговых операций: учебник / Н.А. Беляева. – Минск: ИВЦ Минфина, 2018. – 328 с.
2. Самойлов Л., Толлинг: соломинка для утопающего или камень на шее? [Электронный ресурс]: Экономическая газета – Режим доступа: <https://neg.by/novosti>. – Дата доступа: 20.01.2021.

Остроушко Артем

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Науковий керівник: Циган Раїса Миколаївна

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ВПЛИВ COVID-19 НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ ТА ПОШУК ШЛЯХІВ УСУНЕННЯ НАСЛІДКІВ КАРАНТИННИХ ЗАХОДІВ

Стаття присвячена вивченню наслідків, які були спричинені пандемією коронавірусу. Проаналізовано основні, на думку автора, показники характеризуючі погіршення економіки України за період введення карантину. Обґрунтовано потребу в нестандартних підходах до виходу з економічної кризи та пом'якшення її негативного впливу. Ключові слова: світова криза, карантин, наслідки, пандемія, економіка.

Актуальність. Економічна ситуація в країні продовжує бажати кращого. Точкою відліку падіння Української економіки можна вважати 2009 рік – рік світової кризи, з часом ситуація зазнала погіршення в 2014 через низку подій таких як анексія території та введення АТО, що призвело до значних втрат слабкого бюджету. В період 2015-2019 років економічна ситуація почала з часом нормалізуватися. Почався процес відновлення та зростання економічних показників, поява зацікавленості інвесторів, повернення притоку інвестицій, пошук нових торговельних партнерів штовхає країну на шлях розвитку.

На жаль перспективну ситуацію та довгострокові плани розвіяла світова пандемія COVID-19. У зв'язку з оголошенням ВООЗ світової епідеміологічної катастрофи та тенденціями швидкого розповсюдження коронавірусу на території України були прийняті деякі рішення, котрі мали стримати поширення вірусу, однак спровокували погіршення економічної ситуації. Наслідки якої досі важко оцінити та спрогнозувати, але зрозуміло, що вони будуть дуже глибокі та затяжні.

Аналіз останніх досліджень, що проводили українські вчені, свідчить про спробу спрогнозувати вплив епідемії на стан економіки України. Так, Батракова Т.І., Сардак А.О. [1] розглянули протидію наслідкам карантинних роз'яснених напрямів політики подолання впливу кризи. Аналіз впливу COVID-19 на різні аспекти життя країн світу досліджували Олешко А. А., Ровнягін О.В. [3], а також запропонували різні методи відновлення соціально-економічного життя після карантину. Бояринова К.О., Дергачова В.В., Кравченко М.О., Копішинська К.О. [2] сконцентрували свою увагу на прогнозах сценаріїв впливу пандемії на Українську економіку та країн світу, обґрунтували необхідність розробки і третього – «мікс» – сценарію розвитку подій для сусідніх країн і країн, що провадять тісні торговельні відносини або мають трудову міграцію населення, за допомогою сценарного підходу зробили спробу спрогнозувати можливі шляхи усунення наслідків пандемії.

Проблему впливу пандемії на процес формування бідності в Україні майбутні зміни в кількості населення вивчали Черенько Л.М., Полякова С.В., Шишкін В.С., Реут А.Г., Васильєв О.А., Когатко Ю.Л., Заяць В.С., Клименко Ю.А., Новосільська Т.В. [4] та зробили прогноз погіршення благополуччя громадян у зв'язку з карантинними заходами. Однак, ситуація з наслідками впливу епідемії на економіку країни змінюється, кожне прийняте урядом рішення має непередбачувані наслідки та потребує постійного вивчення з ціллю пошуку комплексних заходів для виходу з економічної та соціальної кризи.

Таким чином, метою дослідження є вивчення наслідків впливу карантинних заходів та пошук креативних підходів до виходу з економічної кризи.

Для кращого розуміння впливу локдауну на економіку України пропоную розглянути декілька економічних показників, котрі відобразять наслідки жорстких заходів. Автором досліджуються дані, що характеризують стан економіки, зокрема, рівень безробіття, прямі іноземні інвестиції, експортний показник та індекси реальної зарплати, промислового виробництва та цін. Відповідні порівняння здійснюються між першим, другим та 3 кварталами 2020 року з 2019 та деякі показники за місяцями першого кварталу.

Першим ударом проти епідеміологічної політики прийняв на себе малий та середній бізнес. Примусове закриття на невизначений термін призвело до припинення існування деякої частини підприємств та росту безробіття в країні. Більша частина бізнесменів аби не платити заробітну плату під час простою почали звільняти працівників, що відповідно вплинуло на рівень безробіття в другому кварталі, тобто на час проведення карантину кількість осіб котрі не мали роботу сягнула 517 тисяч, за перший квартал, до часу коли світ не звертав увагу на ковід налічувалось близько 349 тисяч осіб [5]. Почавши політику послаблення і поновлення роботи підприємств кількість зменшилась до 433 тисяч, але рівень вищий ніж показник першого кварталу, тому робимо висновок, що на жаль не всі підприємства змогли винести цей карантинний період.

Формування бюджету здійснюється за рахунок бізнесу, що виробляє продукт чи надає послуги, та відповідно, сплачує відсоток від прибутку у вигляді податку. В країні зі зростанням кількості підприємств відбувається збільшення бюджетних надходжень через існування такого відсотка, звідси якщо ситуація протилежна, то бюджет недоотримає в порівнянні з попереднім роком. Бюджетні надходження у 2019 та 2020 роках свідчать, що у 2020 році бюджет недоотримав 53503 мільйонів гривень, з яких 65617 мільйонів [5] приходяться на податки населення, тобто якби кількість платників не змінилась з 2019 року, то бюджет отримав би дохідну частину, але на жаль політика локдауну принесла свої негативні результати.

Однак, ковід негативно вплинув на українську економіку не тільки з середини країни, а й зовні, зокрема, на рух прямих іноземних інвестицій. У зв'язку з цим під кінець першого кварталу майже весь вкладений капітал було виведено або спрямовано на інші сфери, показник за перші три місяці 2020 року сягав – 1549 мільйонів доларів США. Коли ситуація більш-менш стала зрозумілою, то інвестиційний потік почав повертатися до України, загальний вклад сягав 1255 мільйонів, що 2,5 рази більше ніж за 2019 рік. На жаль потрапивши під обмеження локдауну, що вплинули на прибутковість бізнесу, показник ПІІ залишився на рівні – 49 мільйонів дол. США.

Окрім замороження підприємств, збільшення числа безробітних, створення несприятливого клімату для вкладника, епідемія принесла в економічне життя, ще один значущий негативний фактор – закриття кордонів, що закрило доступ до зовнішніх ринків, на яких здійснювалась реалізація вітчизняної продукції та сприяло падінню експорту. Експорт є джерелом валютних надходжень, тому має підтримуватись з боку держави, Україна не є виключенням, але у зв'язку зі складною ситуацією у торговельних партнерів та внутрішніми проблемами цей показник у другому кварталі дорівнював 9845 мільйонів дол. США, порівняно з попереднім, коли більшість країн ще були відкриті він складав 11217 мільйонів. Звідси робимо висновок в зв'язку з карантинном наші підприємства та країна недоотримала 10,5% від середнього значення. Коли загальна паніка в світі пішла на спад, кордони були відкриті і показник став дорівнювати 11000 мільйонам. Звідси виходить, що навіть в час закриття кордонів більшості партнерів українська продукція мала попит, а повернення до звичного режиму підтвердило це ростом експорту та відновленням його у до карантинні значення.

Таким чином, підсумовуючи результати дослідження, можна зробити наступні висновки та пропозиції:

1) вплив пандемії на економіку України є значимим в зв'язку з великою кількістю наслідків, таких як: ріст безробіття, зменшення бюджетних надходжень, закриття деяких підприємств, відсутність інвестицій, падіння експорту, замороження промисловості, зменшення купівель спроможності населення тощо;

2) довгостроковий карантин економіка України не витримає, адже навантаження відбувається з усіх сторін, тому необхідні нестандартні підходи до виходу з даної кризи, що носять системний характер;

3) усунення руйнівних наслідків пандемії необхідно розпочати з підтримки малого та середнього бізнесу, політику допомоги треба розпочати зі стимулювання підприємців кредитами з низьким відсотком, погашення відсотку вже існуючих позичок та створення сприятливого клімату для виходу на зовнішній ринок.

4) потрібна розробка мультисценарію подолання наслідків, який буде включати в себе програму фінансування базових галузей промисловості для збільшення їхньої інвестиційної привабливості.

Наступні дослідження будуть спрямовані на вивчення сфери економіки, які зможуть за рахунок своєї продукції збільшити експортний потенціал, привернути інтерес інвесторів та застосування нестандартних підходів у вирішенні соціально-економічних проблем.

Джерела

1. Батракова Т.І., Сардак А.О. Механізм реалізації антикризової стратегії держави, антикризові заходи. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. №14. Ч. 2. С. 25-28
2. Бояринова К. О., Дергачова В.В., Кравченко М.О., Копшинська К.О. Аналіз прогнозів впливу пандемії коронавірусу на економіку України та сусідніх країн. Бізнес інформ. № 7. 2020. С. 6-15
3. Олешко А. А., Ровнягін О. В. Антикризова політика національних держав у контексті подолання соціально-економічних наслідків covid-19. Ефективна економіка. 2020. № 4. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7780> (дата звернення: 24.01.2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.9
4. Вплив коронавірусної кризи на бідність: перші наслідки для України / Черенко Л.М., Полякова С.В., Шишкін В.С., Реут А.Г., Васильєв О.А., Когатько Ю.Л., Заяць В.С., Клименко Ю.А., Новосільська Т.В.; Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи. Електронне видання. Київ, 2020. 76 с.
5. Офіційний сайт Міністерства Фінансів URL: <https://minfin.com.ua/>

Волкова Ольга Викторовна
Белорусско-Российский университет
Фаталиева Елизавета Васильевна
Белорусско-Российский университет

СИСТЕМА ФИНАНСОВЫХ МЕТОДОВ И ИНСТРУМЕНТОВ, ХАРАКТЕРИЗУЮЩИХ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Статья посвящена изучению системы финансовых методов и инструментов, характеризующих эффективность осуществляемой деятельности предприятия. Данная эффективность является одной из ключевых понятий в системе экономических отношений. Наиболее эффективное использование системы финансовых методов и инструментов позволяет достичь основных целей функционирования предприятия, направленных на максимизацию результатов его деятельности. Ключевые слова: эффективность деятельности, результаты деятельности, расходы, система финансовых методов и инструментов.

Эффективность деятельности предприятия показывает наиболее оптимальное соотношение между понесенными расходами и полученными результатами, возникающими в процессе производства и реализации продукции (работ, услуг). Она отражает результативность производственно-хозяйственной деятельности и характеризуется системой определенных показателей. Превышение расходов над результатами говорит о высоком уровне эффективности. А противоположная тенденция свидетельствует о том, что предприятие осуществляет недостаточно эффективную производственно-хозяйственную деятельность.

Для характеристики эффективности деятельности предприятия используется система финансовых методов и инструментов, которая формирует комплексный подход к определению мероприятий по увеличению результатов деятельности предприятия и снижению расходов на получение данных результатов, а также повышает уровень конкурентоспособности продукции (работ, услуг) и предприятия в целом.

Система финансовых методов и инструментов, характеризующих эффективность деятельности предприятия, позволяет наиболее полно и результативно воздействовать на различные субъекты и объекты финансового управления для реализации поставленных перед ним задач и функций [1, с. 59].

Система финансовых методов и инструментов, характеризующих эффективность деятельности предприятия включает в себя финансовые методы (финансовое планирование и прогнозирование, финансовый учет, финансовый анализ, финансовый контроль); финансовые инструменты (прибыль, доход, налоги, финансовые санкции, цена, дивиденды и проценты, заработная плата, а также амортизация, паевые взносы, вклады в уставный капитал, портфельные инвестиции и др.).

Финансовыми методами признаются способы, посредством которых финансовые отношения, возникающие в процессе осуществления деятельности предприятия, воздействуют на производственно-хозяйственный процесс. Результатом их эффективного применения в деятельности предприятия является наиболее рациональное формирование, распределение и использование денежных фондов. С помощью финансовых методов предприятие влияет на движение финансовых ресурсов и возникновение финансовых результатов.

К финансовым методам традиционно относятся: финансовое планирование и прогнозирование; финансовый учет; финансовый анализ; финансовое регулирование (налогообложение, кредитование, страхование, финансирование, материальное стимулирование и др.); финансовый контроль.

Финансовое планирование включает процессы планирования поступлений денежных средств, а также направлений их расходования. Это позволяет установить оптимальный уровень имеющегося и необходимого объема финансовых ресурсов, а также выбрать наиболее оптимальные источники их формирования. При осуществлении финансового планирования составляются различные финансовые планы, содержание которых зависит от поставленных задач и объектов планирования.

Финансовое прогнозирование позволяет оценить возможные финансовые последствия принимаемых решений, осуществить прогноз результатов деятельности и рассчитать объем дополнительного финансирования.

Финансовый учёт позволяет выделить и систематизировать информацию финансового характера, которая используется для принятия рациональных решений при управлении финансами. Данная информация отражается в финансовой отчетности предприятия.

Финансовый анализ представляет собой основной метод управления финансами, на основании результатов которого делаются определенные экономически обоснованные выводы и разрабатываются рекомендации по улучшению производственно-хозяйственной деятельности предприятия.

Использование финансового контроля позволяет определить уровень сохранности финансовых ресурсов, соответствие реальных процессов целям финансовой политики, а также устанавливать

ответственность за нарушение финансовой дисциплины на предприятии. Он связан с другими методами финансового управления. Так с помощью финансового контроля осуществляется проверка выполнения финансовых планов и прогнозов, а также организация производственно-хозяйственной деятельности. В тоже время результаты осуществления финансового контроля применяются в финансовом планировании.

Финансовые инструменты могут рассматриваться как:

- экономические показатели, используемые в финансовых методах, через которые оказывается влияние на производственно-хозяйственную деятельность предприятия: прибыль, доход, налоги, финансовые санкции, цена, дивиденды и проценты, заработная плата, а также амортизация, паевые взносы, вклады в уставный капитал, портфельные инвестиции и др.;

- приемы воздействия финансового метода: установленный порядок распределения и использования доходов, амортизационных отчислений, применение финансовых санкций, выплат дивидендов и процентов по ссудам, ставки арендной платы, порядок внесения вкладов в уставный капитал, формирование денежных фондов целевого назначения и др.;

- любой договор между двумя контрагентами, в результате которого возникает финансовый актив у одного контрагента и финансовое обязательство долгового или долевого характера у другого [2, с. 113].

Таким образом, система финансовых методов и инструментов, характеризующих эффективность деятельности предприятия, включает целый комплекс элементов, позволяющих воздействовать на различные аспекты производственно-хозяйственного процесса.

Источники

1. Лысенко, Д. В. Финансовый менеджмент / Д.В. Лысенко. – М.: ИНФРА-М, 2017. - 384 с.
2. Рогова, Е. М. Финансовый менеджмент: учебник / Е.М. Рогова, Е.А. Ткаченко. – М.: Юрайт, 2016. – 544 с.

Кучин Сергій Павлович

Доктор економічних наук, професор

Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського

УДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ СФЕРИ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

У статті запропоновано шляхи удосконалення податкової політики щодо суб'єктів господарювання сфери культури в Україні. Підкреслено, що зміни до Податкового кодексу України, сприятимуть модернізації національної доктрини розвитку духовно-морального потенціалу суспільства та доповнять методологічний інструментарій конкурентної політики держави з точки зору укріплення фінансового стану закладів сфери культури та виконання ними своїх суспільних функцій. Ключові слова: культура, податкова політика, удосконалення, ефективність.

В багатьох країнах Європи, Північної Америки тощо, сфера культури традиційно користується значними податковими преференціями, що пов'язано зі специфікою творчої праці та особливою суспільною значимістю створюваного нею продукту. Податкові методи фінансування культури стали широко застосовуватися, коли різке погіршення стану бюджетів в країнах світу призвело до певної переорієнтації їх державної політики від прямих до непрямих інструментів регулювання економіки. Система податкових пільг, зазвичай, поширюється як на окремих працівників і виробників товарів і послуг, так і на фінансових «донорів» культури [1, с. 140] з метою державної підтримки розвитку сфери культури, особливо закладів мистецького напрямку.

Як провідник у суспільство моральних і духовних цінностей, сфера культури, в першу чергу, мусить сприяти розвитку в суспільстві гуманітарних цінностей, загальноприйнятих норм поведінки, етики, залучати та знайомити суспільство із досягненнями вітчизняного та зарубіжного надбання в сфері культури та мистецтва. Звертаючись до літератури, музики, образотворчого або пластичного мистецтва, люди «виходять» за межі свого буденного життя, дістають можливість вдосконалювати свою власну картину світу [4, с. 2].

Одним з яскравих представників сфери культури, яке втілює в собі реалізацію широкого спектра функцій культури, є театральне мистецтво. Нині театр є різновидом культурного дозвілля. Дозвілля є вагомим фактором соціалізації особистості, в його межах активно діють психологічні та соціально-педагогічні механізми соціалізації. Спілкування глядача та театру визначається такою духовно-практичною діяльністю, в якій реалізується цілий комплекс духовних потреб людини, і, перш за все, потреба в мистецтві. Внаслідок того, що в спілкуванні глядача з театром реалізується цілий набір потреб сучасної людини, задовольняються різноманітні запити та прагнення особи, характер спілкування театру з глядачем багато в чому визначається художньою потребою суспільства в цілому. Ця потреба щільно пов'язана із

соціальними функціями театру. Завдяки повноцінній театральній комунікації усвідомлюються вади змісту та стилю спілкування людей у суспільстві, відбувається емоційна та соціальна розрядка, зменшується соціальна напруженість, зростає згуртованість і солідарність суспільства.

Театр як мистецтво колективне за своєю природою, привертає людей до співпереживання та співпраці. Звичайно, театр не можливо зрівняти з кінотеатром, але завдяки розвитку кінематографа, підвищенню ролі кіно та мережі Інтернет, в Україні театр поступово втрачає відвідувача. Нині театр стає для глядача переважно засобом розваги, відпочинку, та, значно меншою мірою, засобом отримання естетичної насолоди, пізнання життя, самовиховання. Попри це театр продовжує виконувати потужну пізнавальну, інформаційну, виховну, ідеологічну, світоглядну, комунікативну функції. Їх реалізація має сприяти досягненню соціальної мети театру, яка втілюється засобами пов'язаними зі створенням, публічним виконанням, показом, поширенням та збереженням творів театального мистецтва, забезпеченням умов для розвитку театральної творчості, підготовкою професійних кадрів, пропагандою кращих зразків театального мистецтва [2].

На початку 90-х років ХХ ст. в Україні налічувалось 125 стаціонарних професійних театрів державної форми власності. У 2010 р. кількість театрів сягнула рекордного для незалежної України показника у 140 закладів. Станом на 2017 р. їх кількість скоротилась до 113 закладів. Не спостерігається і підвищення кількості відвідувань театрів в Україні. На початку 90-х років ХХ ст. в Україні фіксували 10-17 млн. відвідувань театрів на рік. У 2017 р. кількість відвідувань у порівнянні з аналогічним показником 1990 р. зменшилась у 3 рази і склала 6,2 млн. відвідувань. Зазначимо, що статистична інформація за 2017 роки наведена без урахування закладів на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення операції об'єднаних сил. Ми можемо тільки уявити, які катастрофічні наслідки для сфери культури вже наразі має пандемія Covid-19. Падіння відвідуваності очікується на рівні 70% від показника 2017 року, що ставить під сумнів сам факт існування у майбутньому подібних закладів.

Тому значення мистецьких закладів вищої освіти в Україні важко переоцінити. Від їх злагодженої та професійної роботи залежить не лише доля окремого закладу, але і майбутнє сфери культури та української державності.

Розвиток ринкових відносин в Україні сприяв формуванню принципово нових умов діяльності для підприємств, організацій, установ, у тому числі й для сфери культури. Разом зі сферою матеріального виробництва, перед сферою театального мистецтва гостро постало питання успішної діяльності в умовах нової конкурентної боротьби. За цих обставин суб'єктам, які працюють у сфері культури, треба вирішувати складне завдання, що полягає в поєднанні їх соціальної та економічної ефективності.

Досліджуючи господарські аспекти розвитку соціально-культурної сфери, можна виділити головні проблеми зазначеного питання, що знаходяться, так би мовити, «на поверхні». Одна з гострих проблем сучасного розвитку сфери культури полягає у тому, що специфіка функціонування та система управління та адміністрування в сфері культури не дозволяють в повній мірі використовувати ними можливість зміцнення своєї матеріально-технічної бази за рахунок розвитку ефективного фінансового менеджменту, диверсифікації фінансових ресурсів, пошуку додаткових джерел фінансування.

Українські театри мають глибоке історичне коріння, та широко відомі видатними фундаторами українського та світового театального мистецтва. За часів Радянського Союзу сфера культури мала набагато краще фінансування. Сучасна Україна має значно скромніші обсяги валового внутрішнього продукту, розмір доходної частини бюджету, розмір видатків на сферу культуру тощо. Для того, щоб не викликати негативні наслідки для суспільства, державні витрати на культуру не повинні становити нижче, ніж 6% валового внутрішнього продукту. В Україні цей показник довгі роки коливається на рівні 1%.

Посилює таку складну ситуацію норма Податкового Кодексу України [3], згідно з якою до переліку заборонених видів економічної діяльності для платників єдиного податку включено такий вид економічної діяльності як «Діяльність з організації та проведення гастрольних заходів». Згідно статті 91 розділу 1 «Загальні положення» Податкового кодексу України не можуть бути платниками єдиного податку суб'єкти господарювання (юридичні особи та фізичні особи-підприємці), які здійснюють діяльність з організації, проведення гастрольних заходів. Під час здійснення гастрольних поїздок театр виконує свою освітянську місію, яка формує позитивну репутацію не тільки театру, але і впливає на імідж міста, регіону, держави, яку представляє театральний колектив. Наявність такої заборони робить майже неможливим розвиток малого підприємництва у сфері театального мистецтва, оскільки організація та проведення гастрольних заходів є обов'язковою умовою здійснення творчої та господарської діяльності театрів, засобом отримання додаткових обігових коштів. Під час гастролей театральні установи виконують свою освітянську місію, формують позитивну репутацію не тільки театру, але і впливають на імідж регіону або держави, яку представляє театральний колектив. З огляду на те, що суб'єкти сфери культури в окремих випадках є підприємствами

малого бізнесу, то з метою їх розвитку вважаємо необхідним внесення змін до Податкового Кодексу України, а саме: вилучити з переліку заборонених видів економічної діяльності для платників єдиного податку такий вид економічної діяльності, як «Діяльність з організації та проведення гастрольних заходів» (збереження цієї законодавчої норми звужує реалізацію функції сфери театрального мистецтва (особливо освітньої)).

Зміни до Податкового кодексу України, сприятимуть модернізації національної доктрини розвитку духовно-морального потенціалу суспільства та доповнять методологічний інструментарій конкурентної політики держави з точки зору укріплення фінансового стану закладів сфери культури та виконання ними своїх суспільних функцій.

Джерела

1. Абанкіна Т. Многоканальное финансирование культуры и искусства: зарубежный опыт / Т. Абанкіна // Журнал Новой экономической ассоциации. – М.: ОАО «Первая образцовая типография». – 2012. – №2(14). – С. 138-141.
2. Закон України «Про театри і театральну справу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
3. Податковий Кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
4. Яблунівський С. Театральна діяльність як об'єкт державного регулювання [Електронний ресурс] / С. Яблунівський // Державне будівництво. – 2011. – №2. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Debu/2011-2/doc/2/08.pdf>

Наукове видання

КРЕАТИВНИЙ ПРОСТІР

Науковий журнал

Електронне видання

№ 1

Видання українською, російською, білоруською та англійською мовами

Відповідальний секретар – Гончаренко Т. І.

Видавець СГ НТМ «Новий курс»
Вул. Манізера, 3, м. Харків, 61002, Україна
Тел. 097-044-03-09, E-mail: nr1989@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №6392 від 07.09.2018